

Юридичні науки

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

SCIENTIFIC WORKS
OF INTERREGIONAL ACADEMY
OF PERSONNEL MANAGEMENT

LEGAL SCIENCES

Випуск 1 (73), 2025

Видавничий дім
“Гельветика”
2025

Редакційна колегія

Кислий А. М., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, директор Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом (**головний редактор**)

Берзін П. С., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права та кримінології Інституту права, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Богатирьов І. Г., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Вакулік О. О., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики та судової медицини, Національна академія внутрішніх справ

Головко Л. О., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Гордієнко С. Г., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри національної безпеки навчально-наукового інституту права ім. Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Доценко О. С., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування, Національна академія внутрішніх справ

Заросило В. О., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Калиновський Б. В., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного права та прав людини, Національна академія внутрішніх справ

Кисленко Д. П., кандидат юридичних наук, д.пед.н., доцент, професор кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Козаченко О. І., доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна академія управління персоналом

Козін С. М., доктор юридичних наук, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Колб О. Г., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Ладиченко В. В., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Лисенко С. О., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Макєєва О. М., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, Національний авіаційний університет

Мердова О. М., кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2, Донецький державний університет внутрішніх справ

Муравйов К. В., доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного, фінансового та банківського права Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна академія управління персоналом

Омаров Азад Енвер огли, доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Піддубний О. Ю., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного та господарського права, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Сервецький І. В., доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри національної безпеки навчально-наукового інституту права ім. Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Стрельбицька Л. М., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільно-правових дисциплін, Національна академія Служби Безпеки України

Стрельбицький М. П., доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник науково-організаційного центру, Національна академія Служби Безпеки України

Стрелюк Я. В., доктор юридичних наук, прокурор, Офіс Генерального прокурора України

Чусько В. І., кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін та міжнародного права Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Шульга Є. В., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Яра О. С., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного та фінансового права, декан юридичного факультету, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Łukasz Moniuszko, Doktor habilitowany, Profesor, Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy (Bydgoszcz, Rzeczpospolita Polska)

Agnieszka Szpak, dr hab., Professor, Department of International Security, Institute of Security Studies, Toruń, Poland

Dariusz Skalski, dr hab., Professor, Gdansk University of Physical Education and Sport, Gdańsk, Poland

Затверджено Вченою радою
Міжрегіональної Академії управління персоналом 26.03.2025 (протокол № 3)

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:
Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1173 від 11.04.2024 року.
Ідентифікатор медіа: R30-03891

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (вул. Фрометівська, буд. 2, м. Київ, 03039, iapm@iapm.edu.ua, тел. (044) 490-95-00).

Відповідно до Наказу МОН України № 320 від 07 квітня 2022 року (додаток 2) журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія Б). Спеціальності: 081 – Право; 262 – Правоохоронна діяльність; 293 – Міжнародне право.

Видання індексується Google Scholar

DOI: 10.32689/2522-4603

Наукові праці МАУП. Юридичні науки. 2025. Вип. 1 (73). Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2025. 54 с.

Публікуються статті науковців, які досліджують актуальні проблеми розвитку права. Для науковців, викладачів, студентів та всіх, кого цікавить розвиток юридичної науки в Україні.

ЗМІСТ

Руслан БІРЮКОВ

ПОЛІЦЕЙСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ ЄС ТА УКРАЇНОЮ:
ПОТОЧНІ ПИТАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ..... 5

Євгеній БОГДАНОВ

ІНСТИТУТ ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ:
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ..... 11

Богдана МЕЛЬНИЧЕНКО

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРИСЯЖНИХ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ..... 16

Віталій ОСМОЛЯН

ПЕРШОПОЧАТКОВІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ У ПРОВАДЖЕННЯХ
ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ВЧИНЕНІ НЕПОВНОЛІТНІМИ 22

Роман ПОЛЩУК

ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ НЕСПРОМОЖНОСТІ
ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СТАНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ..... 29

Іван СЕРВЕЦЬКИЙ, Олександр СУШКО

РОЛЬ КОЗАЦЬКОЇ РОЗВІДКИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДРИВНОЇ РОБОТИ
В ТИЛУ ЗАГАРБНИКІВ ПІД ЧАС НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ (1648–1657 РР.)..... 36

Марина ЦИМБАЛ

ЕЛЕКТРОННЕ ГОЛОСУВАННЯ ДЛЯ ПРОКУРОРІВ:
ПЕРЕВАГИ ТА ВИКЛИКИ НА ШЛЯХУ ДО ПРОЗОРОСТІ..... 42

Кирило ШИПОВ

ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВ І ОBOB'ЯЗКІВ ВОДІЇВ
ЛЕГКОВИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПИ..... 46

CONTENTS

Ruslan BIRIUKOV

POLICE COOPERATION BETWEEN EU AND UKRAINE:
CURRENT ISSUES AND PERSPECTIVES..... 5

Yevgen BOHDANOV

INSTITUTE OF JURY IN UKRAINE:
CURRENT CHALLENGES AND PROSPECTS FOR REFORM..... 11

Bohdana MELNYCHENKO

LEGAL STATUS OF JURY: ESSENCE AND FEATURES..... 16

Vitaliy OSMOLIAN

INITIAL INVESTIGATORS (SEARCH) ACTIONS
IN PROCEEDINGS ON CRIMINAL OFFENSES COMMITTED BY MINORS..... 22

Roman POLISHCHUK

FOREIGN EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF THE INSOLVENCY INSTITUTE
AND ITS IMPACT ON THE ESTABLISHMENT IN UKRAINE..... 29

Ivan SERVETSKY, Oleksandr SUSHKO

THE ROLE OF THE COSSACK INTELLIGENCE IN ORGANIZING SUBVERSIVE ACTIVITIES
IN THE REAR OF THE INVADERS DURING THE NATIONAL LIBERATION WAR (1648–1657).... 36

Maryna TSYMBAL

ELECTRONIC VOTING FOR PROSECUTORS: ADVANTAGES AND CHALLENGES
ON THE PATH TO TRANSPARENCY..... 42

Kirill SHIPOV

THE OCCURRENCE AND DEVELOPMENT OF LEGAL REGULATION OF THE RIGHTS
AND OBLIGATIONS OF DRIVERS OF PASSENGER VEHICLES IN UKRAINE
AND EUROPEAN COUNTRIES..... 46

УДК 341.232.7:351.741(4+477)

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2025.1.1>**Руслан БІРЮКОВ**

кандидат юридичних наук, докторант кафедри міжнародного та європейського права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID: 0009-0001-9550-6383

ПОЛІЦЕЙСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ ЄС ТА УКРАЇНОЮ: ПОТОЧНІ ПИТАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

В статті розглядається проблематика поліцейського співробітництва між Європейським Союзом та Україною. Наголошується, що з точки зору організації поліцейського співробітництва в Європі Україна є третьою державою, до якої застосовуються звичайні правила та процедури співробітництва з третьою державою. Досліджується порядок врегулювання поліцейського співробітництва між Україною та ЄС за Угодою про Асоціацію та спеціальними документами, зокрема Меморандумом про взаєморозуміння між Україною та Європол та Угодою про стратегічне та оперативне співробітництво. Розглядається порядок взаємодії між Європол та державними органами України, в тому числі, Міністерством внутрішніх справ, Генеральною прокуратурою України, Державною прикордонною службою України тощо.

Наголошується, що поліцейське співробітництво між Україною та ЄС не обмежується співпрацею з Європол, а включає також взаємодію з іншими інституціями ЄС, такими як Євроюст та Frontex. Досліджується співпраця в з реагування на конкретні загрози організованої злочинності, зокрема з незаконного переправлення осіб через кордон, контрабанди, економічних злочинів, корупції, підробки документів та кіберзлочинності, що відбуваються в форматі обміну інформацією та кращими практиками щодо методик розслідування злочинів, а також в форматі взаємної правової допомоги в кримінальних провадженнях. Розглядаються механізми, що залучені до такого обміну.

Приділяється увага діяльності Спільної робочої групи України, держав-учасниць ЄС та Міжнародного кримінального суду в питаннях розслідування міжнародних злочинів скоєних в Україні під час збройної агресії російської федерації. Досліджуються характер та порядок взаємодії в рамках механізму Спільної робочої групи. Розглядається обмін даними при здійсненні співробітництва в зазначеному механізмі, зокрема механізм обміну розвідувальними даними між Україною та Європол. Встановлюються напрямки співпраці України з Європол та перспективи такої діяльності, в тому числі, в форматі аналітичної, логістичної та фінансової підтримки розслідувань в Україні.

Ключові слова: міжнародне поліцейське співробітництво, поліцейське співробітництво в ЄС, Європол, міжнародне поліцейське співробітництво між ЄС та Україною, європейська інтеграція.

Ruslan Biriukov. POLICE COOPERATION BETWEEN EU AND UKRAINE: CURRENT ISSUES AND PERSPECTIVES

The article examines the issues of police cooperation between the European Union and Ukraine. It is emphasized that from the point of view of organizing police cooperation in Europe, Ukraine is a third state to which the usual rules and procedures of cooperation with a third state apply. The procedure for regulating police cooperation between Ukraine and the EU under the Association Agreement and special documents, in particular the Memorandum of Understanding between Ukraine and Europol and the Agreement on Strategic and Operational Cooperation, is examined. The procedure for interaction between Europol and state bodies of Ukraine, including the Ministry of Internal Affairs, the Prosecutor General's Office of Ukraine, the State Border Guard Service of Ukraine, etc., is considered.

It is emphasized that police cooperation between Ukraine and the EU is not limited to cooperation with Europol, but also includes interaction with other EU institutions, such as Eurojust and Frontex. Cooperation in responding to specific threats of organized crime, in particular, smuggling of persons across the border, smuggling, economic crimes, corruption, document forgery and cybercrime, taking place in the format of information exchange and best practices on crime investigation methods, as well as in the format of mutual legal assistance in criminal proceedings, is examined. The mechanisms involved in such exchange are considered.

Attention is paid to the activities of the Joint Working Group of Ukraine, the EU Member States and the International Criminal Court in the investigation of international crimes committed in Ukraine during the armed aggression of the Russian Federation. The nature and procedure for interaction within the framework of the Joint Working Group mechanism are studied. The exchange of data during cooperation in the specified mechanism is considered, in particular the mechanism for exchanging intelligence data between Ukraine and Europol. The directions of cooperation between Ukraine and Europol and the prospects for such activities are established, including in the format of analytical, logistical and financial support for investigations in Ukraine.

Key words: international police cooperation, police cooperation in the EU, Europol, international police cooperation between the EU and Ukraine, European integration.

Постановка проблеми. Одним з ключових завдань співробітництва між Україною та ЄС, що визначене в преамбулі Угоди про Асоціацію, є спільна боротьба зі злочинністю. Співпраця між Україною, ЄС, окремими органами ЄС та окремими європейськими державами відбувається на багатьох рівнях та включає в себе як боротьбу з загальнокримінальною злочинністю, так і співробітництво в розслідуванні міжнародних злочинів. Угода про асоціацію тут не створила нового виду співробітництва, однак суттєво активізувала вже існуючі формати. Актуальність такої співпраці зростає як у зв'язку з інтеграцією України до Європейського Союзу, так і через необхідність розслідування злочинів, скоєних внаслідок агресії російської федерації проти України. Наведеними міркуваннями зумовлюється актуальність обраної теми.

Метою дослідження встановлення правових основ міжнародного поліцейського співробітництва між Україною та Євросоюзом, виявлення форматів, способів та результатів такого співробітництва.

Стан опрацювання проблематики можна назвати недостатнім. Питанням поліцейського співробітництва між Україною та ЄС присвячені публіцистичні роботи С. Гальчинського, М. Моїсєєвої, С. Черніка. Водночас, це питання практично не було предметом наукового розгляду.

Виклад основного матеріалу. З точки зору Європолу, Україна є третьою державою, з якою здійснюється зовнішнє співробітництво, до якого застосовуються всі звичайні принципи та процедури, що застосовуються до співпраці з третіми країнами. Правові основи співпраці України з Європолем були вперше встановлені Угодою про стратегічне співробітництво від 4 грудня 2009 року [11]. Угодою, серед іншого, визначалися сфери злочинності, проти яких ведеться боротьба в рамках співробітництва та напрямки такого співробітництва, створено національний контактний пункт в Україні, визначено офіцерів зв'язку, закладені основи для консультацій між сторонами, визначено положення щодо обміну особистими даними та іншою інформацією.

Другим ключовим документом, що визначає порядок співробітництва між Україною та Європолем є Меморандум про взаєморозуміння щодо встановлення захищеної лінії зв'язку від 19 березня 2015 року [3]. Ним, зокрема, встановлений так званий кодекс зв'язку, яким визначені мінімальні вимоги щодо безпеки обміну конфіденційною інформацією.

Прагнучи до розширення підтримки України та держав-учасниць ЄС в запобіганні та боротьбі з організованою злочинністю, тероризмом, та іншими формами міжнародної злочинності, Україна та Європол 14 грудня 2016 року підписали Угоду про стратегічне та оперативне співробітництво. Цією Угодою, зокрема, були визначені основні напрямки співробітництва, такі як обмін загальними відомостями та спеціальними знаннями, заходи з підготовки, взаємне консультування та підтримка в кримінальних провадженнях [5].

На підставі описаних угод був створений національний контактний пункт в рамках Національної поліції України [15]. На додачу до Національної поліції, до міжнародного поліцейського співробітництва з ЄС долучені Міністерство внутрішніх справ, Генеральна прокуратура України, Адміністрація Державної прикордонної служби України, Головний Департамент по боротьбі з організованою злочинністю та корупцією Служби безпеки України, Державна фіскальна служба України, Державна служба фінансового моніторингу України, Національне антикорупційне бюро [13, с. 86].

Варто відзначити, що поліцейське співробітництво України з ЄС не обмежується взаємодією з Європолем. Важливе місце посідає співробітництво з Євроюстом. Правові засади такої співпраці були укладені Угодою про співробітництво від 27 червня 2016 року [14]. Угода спрямована на покращення співпраці в подоланні тероризму й інших тяжких злочинів, в тому числі таких, що скоюються організованими кримінальними групами. З боку України компетентним органом взаємодії було визначено Генеральну прокуратуру України. Визначено можливість відрядити для зв'язку з Євроюстом представника Генеральної прокуратури. Такий представник може отримати доступ до інформаційних реєстрів та баз даних Європолу й окремих країн. Встановлюється також контактна особа для зв'язку та характер двосторонніх консультацій. Угода надає сторонам можливість інформаційного обміну, що є необхідним, але не надмірним. Визначаються способи інформаційного обміну та опрацювання відповідної інформації, в тому числі, особистих даних. Також встановлено обмеження щодо передачі відповідної інформації третім країнам та захисту персональних даних. З підписанням Угоди з Євроюстом Україна отримала можливість просити організацію про сприяння в кримінальних провадженнях, наприклад, через створення спільних слідчих груп, що можуть працювати на місці або проводити засідання в штаб-квартирі Євроюсту в Брюсселі.

На додачу, Україна співпрацює з Європейською Агенцією з прикордонної та берегової охорони (Frontex). Так, 11 червня 2007 року в рамках засідання міністрів юстиції і внутрішніх справ між адміністрацією Державної прикордонної служби (далі – ДПСУ) та Frontex було підписано робочу домовленість про боротьбу з нелегальною міграцією і транскордонною злочинністю засобами прикордонного контролю та щодо посилення безпеки на кордонах між Україною та ЄС. Робоча домовленість вимагає складання трирічних планів операційного співробітництва між ДПСУ та Frontex в сфері прикордонної діяльності [15, с. 87].

Поточне співробітництво між Україною та інституціями ЄС враховує виникнення нових загроз, що були відображені в проекті Кодексу поліцейського співробітництва ЄС, наприклад, кіберзагроз та тероризму. Зокрема, такі основні загрози відображені в статті 22 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яка встановлює обов'язок співробітничати «у боротьбі з кримінальною та незаконною організованою злочинною діяльністю, а також з метою її попередження» [12, ст. 22]. Зокрема, Угода про асоціацію наголошує на співпраці в боротьбі з такими видами злочинів як:

- «а) незаконне переправлення через державний кордон нелегальних мігрантів, торгівля людьми і вогнепальною зброєю та незаконний обіг наркотиків;
- б) контрабанда товарів;
- с) економічні злочини, зокрема злочини у сфері оподаткування;
- д) корупція як у приватному, так і в державному секторі;
- е) підробка документів;
- ф) кіберзлочинність» [12, ст. 22].

Угода про асоціацію вимагає посилення двостороннього, регіонального та міжнародного співробітництва, зокрема із залученням Європолу, щодо обміну кращими практиками щодо методик розслідування та кримінально-правових досліджень, обміну інформацією, посилення потенціалу, зокрема через навчання та обмін персоналом, а також в питаннях, пов'язаних із захистом свідків і жертв.

На виконання цих положень та з метою підтримки взаємодії з уповноваженими органами ЄС, був затверджений наказ МВС України був затверджений Порядок направлення офіцерів зв'язку до Європейського поліцейського офісу [7]. Серед іншого, наказ визначає задачі офіцерів зв'язку, що полягають у підтримці і координації взаємодії між компетентними

органами України, компетентними органами держав-учасниць ЄС та Європолем.

Практичне поліцейське співробітництво між Україною та ЄС здійснюється, насамперед, в питаннях обміну даними, що здійснюється через офіцера зв'язку в штаб-квартирі Європолу. Зокрема, це стосується обміну даними щодо насильницької та екстремістської діяльності, які стосуються осіб, що перетинають кордон між Україною та ЄС. Також відбувається обмін інформацією відносно каналів поширення злочинної інформації [1]. Крім того, проводиться активна взаємодія в сфері боротьби з торгівлею людьми. Для цих цілей було розгорнуто віртуальний командний пункт для оперативного обміну інформацією між Україною та державами ЄС та швидкого вирішення операційних питань в цій сфері [4].

Говорячи про поліцейське співробітництво між Україною та ЄС, неможна оминати питань, що постали у зв'язку із агресією російської федерації проти України, що розпочалася в 2014 році, та повномасштабним вторгненням агресора на територію України в 2022 році. Таке співробітництво здійснюється, насамперед, через механізм спільних слідчих груп. Діяльність таких груп регулюється Рамковим рішенням Ради ЄС 2002 року [17], що було доповнене директивою Європейського Парламенту та Ради в 2002 році [18].

Взаємна правова допомога в кримінальних провадженнях між Україною та державами-учасницями ЄС регламентується, насамперед Європейською конвенцією про взаємну допомогу в кримінальних справах 1959 року, стороною якої є Україна [2]. Іншу правову підставу можна знайти в частині 3 статті 54 Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – МКС), що дозволяє прокурору МКС «укладати такі угоди або домовленості, що не суперечать Статуту, які можуть бути необхідні для сприяння співробітництву з боку будь-якої держави, міжурядової організації або особи» [9]. Це дає підставу Офісу прокурора МКС приєднуватись до спільних слідчих груп, створених під егідою Євроюсту. Інші держави, зокрема, навіть держава-агресор мають право спрямовувати запити на приєднання до спільних слідчих груп, які повинні бути ухвалені консенсусом держав-учасниць, які входять до відповідної робочої групи.

Учасницями спільної робочої групи по Україні стали Естонія, Латвія, Словаччина та Румунія. 3 березня 2023 року держави підписали Меморандум про взаєморозуміння з Міністерством юстиції США, що дозволило досягати практичних угод про співробітни-

цтво, інформаційний обмін та участь представників США в координації зустрічей, що їх проводить Євроюст [22]. 3 липня 2023 року при Євроюсті розпочав роботу Міжнародний центр із засудження злочину агресії проти України. Окрім України та МКС, в ньому взяли участь Латвія, Литва, Польща, Румунія та Естонія. США, в свою чергу, призначили спеціального прокурора щодо злочину агресії. 5 жовтня 2023 року Європол також приєднався до робочої групи [24]. Таким чином, Офіс прокурора МКС, Європол та сім держав-учасниць можуть скористатися з допомоги Євроюсту, що координується через спільну робочу групу. Створюється система безпосередньої комунікації та доступу до баз даних щодо доказів, а також забезпечується фінансова підтримка.

Починаючи з березня 2022 року Євроюст організовував близько 20 координаційних зустрічей щодо України. Це дозволило представникам учасників налагодити особисту пряму комунікацію з Офісом прокурора МКС. Шляхом такої координації Євроюст допомагає державам у запобіганні та вирішенні юрисдикційних конфліктів відносно найтяжчих міжнародних злочинів. Для цього застосовуються напрацьовані Євроюстом Керівні принципи вирішення того, в якій юрисдикції повинне відбуватися засудження [19]. Крім того, діяльність спільної робочої групи створює платформу для збереження доказів, зібраних на полі бою, задокументованих свідчень осіб, що втекли від війни, аналізу, зберігання та поширення інформації щодо таких доказів.

В лютому 2023 року Євроюст заснував Базу даних щодо основних міжнародних злочинів, призначену для збереження та аналізу даних щодо таких злочинів. Крім того, Євроюст забезпечує фінансування та допомогу спільній робочій групі в отриманні фінансування від ЄС, що покриває видатки та відрядження, отримання зібраних доказів, оплату праці спеціалістів та експертів, а також тлумачення та переклад документів, пов'язаних з діяльністю спільної робочої групи [21].

Діяльність спільної робочої групи в Україні дає можливість Офісу прокурора МКС проактивно проводити політику компліментарності, тобто заохочувати та підтримувати національні слідчі органи та надавати їм підтримку в разі необхідності [20]. Таким чином, спільна робоча група в Україні посилює спроможності на місцях з встановлення справедливості за участі як національних, так і міжнародних акторів. Через цю групу МКС, Європол та держави-партнери надають підтримку Україні в розбудові та підтримці спро-

можностей з верховенства права, що зазнали серйозного удару під час війни, а також зберігати докази, необхідні для засудження злочинців навіть в умовах збройного конфлікту. Підтримка першочергово допомагає Україні в засудженні винних в національних судах та гарантує, що Україна не буде визнана неспроможною засудити злочинців так, як це визначено в статті 17 Римського статуту [20]. Крім того, інструментарій спільної робочої групи пропонує можливість розширення ефективного співробітництва з Офісом прокурора МКС, особливо на стадії розслідування. Завдяки координації діяльності в рамках робочої групи, стає можливим уникнути дуплікації та надмірного потоку документів, що пом'якшує ризик невідповідностей в позиціях, а також допомагає захисту жертв та свідків, зокрема шляхом уникнення повторної травматизації. При співробітництві в рамках робочої групи, Офіс прокурора МКС має можливість розширити свою практику співпраці з державами у відповідності до статті 93 Римського статуту, проводити окремі слідчі дії з особами, вилучати предмети, зберігати докази та захищати свідків шляхом нерозкриття інформації про них.

В цілому, можна впевнено стверджувати, що при створенні спільної робочої групи з розслідування ситуації в Україні, підтриманої Євроюстом, та в якою входять представники Офісу прокурора МКС, виник ряд проблем, пов'язаних з дотриманням принципу компліментарності, її ефективністю, незалежністю та легітимністю. Першою з них стало те, що в перший раз Офіс прокурора МКС взяв участь в спільній слідчій групі щодо можливих основних міжнародних злочинів. Залучення Офісу прокурора МКС в спільні слідчу групу по Україні створила суттєві можливості для розвитку та імплементації проактивних політик компліментарності МКС. Крім того, механізм спільних робочих груп створює як проблеми, так і можливості для Офісу прокурора МКС в отриманні важливих даних та управлінні операціями з підтримки семи держав, що входять до спільної робочої групи. Крім того, Офіс прокурора повинен зберігати пильність для гарантування своєї незалежності та безсторонності в усій своїй діяльності, як вона передбачена Римським статутом, особливо при участі в спільній слідчій групі в Україні, яка є важливою для нормативної та соціологічної легітимності МКС. Важливо наголосити, що поліцейське співробітництво між Україною та ЄС в справі переслідування міжнародних злочинців, не обмежується роботою в рамках спільних робочих груп з МКС.

Європол, з посиланням на Регламент про Європол, гарантує високий рівень захисту персональних даних та якості їхньої обробки в процесі співробітництва з Україною та зі спільною слідчою групою. Це гарантується відповідно до Угоди про співробітництво 2016 року. Її стаття 4, наприклад, встановлює, що змістом співробітництва України з Європолом є переважно обмін інформацією, спеціальними знаннями, аналітичними даними щодо методів і способів боротьби зі злочинністю та запобігання злочинності. Стаття 10 зазначає про можливість інформаційного обміну шляхом передачі інформації або персональних даних з обмеженим доступом [11].

Відповідні кращі робочі практики можуть бути перейняті Україною в найближчому майбутньому. Зокрема, відповідно до проекту плану дій між Україною та ЄС у сфері юстиції та внутрішніх справ, що був розроблений Міністерством юстиції України, передбачається до 2025 року досягти практичного результату щодо боротьби з конкретними типами злочинності [10]. Наприклад, в якості пріоритетного напрямку розглядається захист персональних даних та повага до права осіб на приватне й сімейне життя, тож Україна прагне до зближення свого законодавства з правом ЄС в цих питаннях, і забезпечення високого рівня захисту персональних даних для всіх осіб, незважаючи на місце їхнього постійного або тимчасового проживання. Зокрема, захист персональних даних передбачає зміни до законодавства України щодо захисту персональних даних та посилення інституційної спроможності Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [8].

У зв'язку із збройним конфліктом, особливої значущості набуває допомога Європолу у зборі розвідувальних даних. Так, Європол здійснює активну співпрацю та сприяє правоохоронним органам нашої держави через представника України у штаб-квартирі організації, що дозволяє реагувати на конкретні запити з боку України. Не менш важливим є співпраця з Європолом та Молдовою в інформаційній сфері, спрямована на боротьбу з електронними джерелами інформації (наприклад, телеграм-каналами, акаунтами в мережі «X»), що використовуються для маніпуляцій, створення фейкових новин та дезінформації з боку держави-агресора [6].

Слід зауважити, що Європол виступає не тільки в якості джерела інформації та хабу для інформаційного обміну. Він також допомагає в розкритті конкретних злочинів, адже відповідно до п'ятої статті Регламенту, співробітники Європолу мають право брати участь у спільній діяльності слідчих груп. Крім того, шоста стаття регламенту дозволяє Європолу вимагати від держав-учасниць здійснювати координацію в кримінальному переслідуванні та надавати Європолу всі зібрані в ході такого переслідування дані. Крім того, гроші з бюджету Європолу можуть використовуватися для підтримки національних розслідувань, а також забезпечення привілеїв та імунітетів [23].

На виконання цих положень, Україна найактивніше співпрацює з Європолом по двох напрямках. По-перше, йдеться про контрабанду людей – проблему, що стала особливо гострою у зв'язку з масовим виїздом громадян України, що рятувалися від бойових дій, до держав-учасниць Європейського Союзу. По-друге, йдеться про підтримку розслідування воєнних злочинів через створення групи експертів, що представляє МКС та окремі держави.

На початку 2024 року держави-учасниці спільної слідчої групи домовились про продовження її мандату на два роки. Зокрема, було продовжено правову, аналітичну, логістичну та фінансову підтримку з боку Євроюста, який, починаючи з березня 2022 року, вже організовував проведення 22 робочих зустрічей за участі представників різних країн-учасниць спільної слідчої групи [16].

Висновки. Угода про асоціацію між Україною та ЄС та повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України в 2022 році суттєво активізували вже існуючі формати міжнародного поліцейського співробітництва між Україною та ЄС. Відбувається активна робота з обміну інформацією, кращими практиками, взаємної допомоги в кримінальних провадженнях. Суттєве значення має підтримана та фінансована Європейським Союзом діяльність спільних робочих груп з розслідування міжнародних злочинів. Водночас, обидві сторони мають значний потенціал для розвитку існуючих форматів, що може зреалізуватися в ході подальшої інтеграції України до Європейського Союзу.

Література:

1. Гальчинський С. Як Україна співпрацює з Європолом та Євроюстом. Юридична газета online. 2020. № 23(729). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/yak-ukrayina-spivpracyue-z-evropolom-ta-evroyustom.html> (дата звернення: 27.12.2024).

2. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах, 1959. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036#Text (дата звернення: 28.12.2024).
3. Меморандум про взаєморозуміння між Україною та Європейським поліцейським офісом щодо встановлення захищеної лінії зв'язку, 2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_a12#Text (дата звернення: 27.12.2024).
4. Міграційна поліція, Європол та громадські організації визначили алгоритми протидії торгівлі людьми щодо українців, які виїхали закордон. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/migracijna-policiya-yeвропол-ta-gromadski-organizaciyi-viznachili-algoritmi-protidiyi-torgivli-lyudmi-shchodo-ukrayinciv-yakiviyihali-zakordon> (дата звернення: 27.12.2024).
5. Міністерство внутрішніх справ України. Співробітництво з ЄС. URL: <https://mvs.gov.ua/ministry/projekti-mvs/jeuropeiska-integraciya-ukrayini/spivrobotnictvo-z-jes-23626> (дата звернення: 27.12.2024).
6. Моїсєва А. Що потрібно знати про Європол та його співпрацю з Україною. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/shho-potribno-znati-pro-yeвропол-ta-jogo-spivpracyu-z-ukrayinoyu/> (дата звернення: 30.12.2024).
7. Про затвердження Порядку направлення офіцерів зв'язку до Європейського поліцейського офісу. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 29.10.2019 № 905. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1158-19#Text> (дата звернення: 27.12.2024).
8. Проект плану дій між Україною та ЄС у сфері юстиції та внутрішніх справ: практичний результат до 2025 року: проект. URL: <https://minjust.gov.ua/m/proekt-planu-diy-mij-ukrainoyu-ta-es-u-sferi-yustitsii-ta-vnutrishnih-sprav-praktichniy-rezultatdo-2025-roku> (дата звернення: 30.12.2025).
9. Римський статут Міжнародного кримінального суду, 1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 28.12.2024).
10. Співробітництво між Україною та ЄС у сфері юстиції, безпеки і свободи. URL: https://centraljust.gov.ua/ndd/european_integration/partnership_eu-ukraine (дата звернення: 30.12.2024).
11. Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-16#Text (дата звернення: 27.12.2024).
12. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, 2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 27.12.2024).
13. Угода про співробітництво між Україною та Європейською організацією з питань юстиції, 2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_024-16#Text (дата звернення: 27.12.2024).
14. Угода про співробітництво між Україною та Європейською організацією з питань юстиції, 2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_024-16#Text (дата звернення: 27.12.2024).
15. Чернік С. Правові засади співробітництва та Європейського Союзу в правоохоронній сфері. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. Вип. 3. № 31. С. 84-89.
16. Agreement to extend the joint investigation team into alleged core international crimes in Ukraine for two years. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/news/agreement-extend-joint-investigation-team-alleged-core-international-crimes-ukraine-two-years> (дата звернення: 30.12.2024).
17. Council Framework Decision of 13 June 2002 on joint investigation teams. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32002F0465> (дата звернення: 27.12.2024).
18. Directive (EU) 2022/211 of the European Parliament and of the Council of 16 February 2022 amending Council Framework Decision 2002/465/JHA, as regards its alignment with Union rules on the protection of personal data. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/211/oj> (дата звернення: 27.12.2024).
19. Guidelines for Deciding Which Jurisdiction Should Prosecute. URL: https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/Publications/Reports/2016_Jurisdiction-Guidelines_EN.pdf (дата звернення: 28.12.2024).
20. Informal Expert Paper: The Principle of Complementarity in Practice. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RelatedRecords/CR2009_02250.PDF (дата звернення: 28.12.2024).
21. Joint Investigation Teams Practical Guide. URL: https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/joint_investigation_teams_practical_guide_2021_en.pdf (дата звернення: 28.12.2024).
22. National Authorities of the Ukraine joint investigation team sign Memorandum of Understanding with the United States Department of Justice. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/news/national-authorities-ukraine-joint-investigation-team-sign-memorandum-understanding-usa> (дата звернення: 28.12.2024).
23. Regulation (EU) 2016/794 of the European Parliament and of the Council of 11 May 2016 on the European Union Agency for Law Enforcement Cooperation (Europol) and replacing and repealing Council Decisions 2009/371/JHA, 2009/934/JHA, 2009/935/JHA, 2009/936/JHA and 2009/968/JHA. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32016R0794> (дата звернення: 04.08.2024).
24. Yang S., Tan Y. The Joint Investigation Team in Ukraine: Challenges and Opportunities for the International Criminal Court. URL: https://www.europeanpapers.eu/en/system/files/pdf_version/EP_EF_2023_H_010_Suhong_Yang_Yudan_Tan_00705.pdf (дата звернення: 28.12.2024).

УДК 354-043.5(477)

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2025.1.2>**Євгеній БОГДАНОВ**

кандидат юридичних наук, доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності

Навчально-наукового інституту права ім. Князя Володимира Великого

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», bogdanov.yevgeniy@gmail.com

ORCID: 0009-0008-7580-2872

**ІНСТИТУТ ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ:
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ**

У науковій статті встановлено, що інститут присяжних в Україні перебуває на етапі трансформації та потребує суттєвого реформування відповідно до міжнародних стандартів здійснення правосуддя. Досліджено основні виклики, що постають перед функціонуванням суду присяжних в Україні, зокрема: недосконалість процедури формування списків присяжних, низький рівень правової культури та свідомості громадян, відсутність належного механізму матеріального забезпечення присяжних, проблеми організаційного характеру при формуванні складу суду присяжних.

Обґрунтовано, що ефективне функціонування інституту присяжних потребує системного підходу до його реформування, що включає удосконалення законодавчої бази, запровадження освітніх програм для присяжних, створення єдиної електронної системи формування списків присяжних, розробку механізмів захисту прав та гарантій діяльності присяжних. Встановлено необхідність розширення категорій справ, які розглядаються за участю присяжних, та запровадження класичної моделі суду присяжних.

Здійснено висновок, що реформування інституту присяжних має відбуватися з урахуванням міжнародного досвіду, особливо практики США та Великобританії, де цей інститут функціонує найбільш ефективно, та національних особливостей правової системи України. Визначено, що ключовими напрямками реформування мають стати: удосконалення процедури відбору присяжних через створення єдиної електронної системи формування списків та встановлення чітких критеріїв відбору; підвищення рівня їх правової освіти шляхом запровадження спеціальних навчальних програм та тренінгів; посилення гарантій незалежності через встановлення додаткових механізмів захисту від незаконного впливу та тиску; забезпечення належного матеріально-технічного забезпечення їх діяльності включно з адекватною оплатою праці та компенсацією витрат, пов'язаних з виконанням обов'язків присяжного; створення ефективного механізму взаємодії присяжних з професійними суддями, що передбачає чіткий розподіл повноважень та налагоджену систему комунікації. Така комплексна реформа сприятиме підвищенню ефективності суду присяжних як важливого інституту демократичного суспільства та забезпечить його відповідність міжнародним стандартам здійснення правосуддя.

Ключові слова: суд присяжних, правосуддя, судова реформа, присяжні, кримінальне провадження, судочинство, правова система, судова влада.

Yevgen Bohdanov. INSTITUTE OF JURY IN UKRAINE: CURRENT CHALLENGES AND PROSPECTS FOR REFORM

The scientific article establishes that the institution of jury in Ukraine is in the stage of transformation and requires significant reform in accordance with international standards of justice. The main challenges facing the functioning of jury trials in Ukraine have been investigated, including: imperfections in the procedure for forming jury lists, low level of legal culture and consciousness of citizens, lack of proper mechanism for material support of jurors, and organizational problems in forming jury compositions.

It is substantiated that the effective functioning of the jury institution requires a systematic approach to its reform, including improvement of the legislative framework, introduction of educational programs for jurors, creation of a unified electronic system for forming jury lists, and development of mechanisms for protecting the rights and guarantees of jury activities. The necessity of expanding the categories of cases considered with jury participation and introducing the classical model of jury trial has been established.

It was concluded that the reform of the jury institution should take place taking into account international experience, especially the practices of the USA and Great Britain, where this institution functions most effectively, and the national peculiarities of the Ukrainian legal system. It was determined that the key areas of reform should be: improving the jury selection procedure through the creation of a unified electronic system for forming lists and establishing clear selection criteria; increasing their level of legal education through the introduction of special training programs and workshops; strengthening guarantees of independence through the establishment of additional mechanisms of protection against illegal influence and pressure; ensuring proper material and technical support for their activities, including adequate remuneration and compensation for expenses related to performing jury duties; creating an effective mechanism for interaction between jurors and professional judges, which provides for a clear distribution of powers and an established system of communication. Such comprehensive reform will contribute to increasing the effectiveness of jury trials as an important institution of democratic society and ensure its compliance with international standards of justice administration.

Key words: jury trial, justice, judicial reform, jurors, criminal proceedings, judiciary, legal system, judicial power.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розбудова правової держави та забезпечення справедливого судочинства є одними з ключових завдань України на шляху демократичних перетворень. Інститут присяжних, як важливий елемент участі громадськості у здійсненні правосуддя, потребує суттєвого реформування відповідно до міжнародних стандартів та сучасних викликів судової системи. Попри законодавче закріплення права громадян брати участь у здійсненні правосуддя через інститут присяжних, практична реалізація цього механізму стикається з низкою системних проблем та неузгодженостей.

Реформування судової системи України передбачає необхідність модернізації інституту присяжних, який має стати ефективним інструментом забезпечення прозорості та об'єктивності судового процесу. Водночас існуючі недоліки у функціонуванні цього інституту, зокрема недосконалість механізму формування списків присяжних, недостатня правова регламентація їхнього статусу та процедури участі у судових засіданнях, низький рівень громадської довіри до системи правосуддя загалом, створюють серйозні перешкоди для його повноцінного впровадження. Комплексне дослідження цих проблем та пошук шляхів їх вирішення є необхідною умовою для підвищення ефективності інституту присяжних та зміцнення демократичних засад судочинства в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Теоретичною основою статті є широкий спектр наукових праць та нормативно-правових актів. Фундаментальну базу дослідження становлять Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про судоустрій і статус суддів», а також міжнародні правові акти, що регулюють питання участі громадськості у здійсненні правосуддя.

Теоретико-правові аспекти функціонування суду присяжних у системі судочинства України ґрунтовно досліджували такі вчені, як Л. М. Москвич, І. В. Юревич, В. М. Тертишник, О. В. Культенко, С. В. Оверчук. Історичний розвиток та становлення інституту присяжних в Україні детально висвітлено в працях С. О. Іваницького, В. В. Городовенка, І. О. Русанової, Л. В. Шкребець. Порівняльно-правовий аналіз моделей суду присяжних

у різних правових системах представлений у дослідженнях В. В. Колуха, О. Г. Яновської, І. О. Рощиної.

Особливу увагу процесуальним аспектам діяльності суду присяжних приділили у своїх роботах Н. М. Ахтирська, С. В. Прилуцький, А. П. Бурій. Проблеми правового статусу присяжних та організаційного забезпечення їх діяльності досліджували В. М. Щерба, Л. Р. Шувальська, М. В. Ковальова. Питання ефективності суду присяжних як інституту демократичного суспільства розглядали І. Р. Волоско, О. В. Капліна, В. Т. Нор.

Значний внесок у дослідження зарубіжного досвіду функціонування суду присяжних зробили такі науковці, як С. О. Погребняк, О. М. Овчаренко, Н. С. Карпов, які детально проаналізували особливості американської та європейської моделей суду присяжних. Практичні аспекти впровадження цього інституту в Україні висвітлені в роботах А. Б. Войнарович, Р. М. Максимовича, У. О. Мірінович.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою пропонованого наукового дослідження є комплексний аналіз сучасного стану інституту присяжних в Україні, виявлення основних проблем його функціонування та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання діяльності суду присяжних відповідно до міжнародних стандартів та потреб судової реформи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інститут суду присяжних в Україні знаходиться на етапі трансформації, що зумовлено необхідністю приведення судової системи у відповідність до міжнародних стандартів здійснення правосуддя. Важливим кроком у розвитку даного інституту стало прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів», який визначив основні засади функціонування суду присяжних в Україні [5]. При цьому, як зазначають Максимович Р. М. та Мірінович У. О., сучасна модель суду присяжних в Україні потребує суттєвого вдосконалення для забезпечення ефективного здійснення правосуддя [10, с. 124].

Суд присяжних в Україні є особливою формою здійснення правосуддя, яка передбачає участь представників народу у кримінальному провадженні. Цей інститут був запроваджений після прийняття Кримінального процесуального кодексу України 2012 року та є втіленням конституційної норми про безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя [5].

В українській моделі суд присяжних складається з двох професійних суддів та трьох присяжних, які спільно вирішують питання факту та права. Така модель відрізняється від класичної англо-американської системи, де присяжні самостійно вирішують питання факту, а суддя – питання права. Справи за участю присяжних розглядаються в першій інстанції лише у випадках, коли обвинуваченому загрожує довічне позбавлення волі, і лише за клопотанням обвинуваченого.

Присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду. Існує ряд обмежень щодо того, хто не може бути присяжним: особи з непогашеною судимістю, недієздатні особи, особи з хронічними психічними чи іншими захворюваннями, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного, особи старші 65 років, народні депутати, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники правоохоронних органів та інші.

Списки присяжних формуються територіальним управлінням Державної судової адміністрації України на підставі списків виборців. Присяжні під час виконання своїх обов'язків користуються всіма правами судді та отримують винагороду за свою роботу. Вони зобов'язані з'являтися до суду за викликом, брати участь у судовому засіданні та виконувати інші обов'язки, передбачені законом.

Процес розгляду справи за участю присяжних має свої особливості. На початку судового розгляду присяжні приймають присягу. Вони мають право брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні, робити нотатки, ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються. Після судових дебатів присяжні разом із професійними суддями йдуть до нарадчої кімнати для ухвалення вироку.

Рішення у справі приймається простою більшістю голосів. Кожен із присяжних має один голос, і його голос рівнозначний голосу професійного судді. При цьому головуючий голосує останнім. У разі, якщо судді та присяжні не можуть дійти згоди щодо вирішення питання про винуватість чи невинуватість обвинуваченого, то вважається прийнятим рішення, яке є більш сприятливим для обвинуваченого.

Аналізуючи особливості нормативно-правового регулювання інституту присяжних, варто звернутися до досвіду країн із розвинутою правовою системою. Зокрема, Берч

В. В. підкреслює, що у США та Великобританії існує чітка система відбору та підготовки присяжних, яка забезпечує високу ефективність цього інституту [1, с. 44]. В українських реаліях процедура формування списків присяжних часто стикається з організаційними труднощами та недосконалістю законодавчого регулювання, про що свідчать численні дослідження вітчизняних науковців [12, с. 45].

Особливу увагу привертає питання розширення категорій справ, які розглядаються за участю присяжних. Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, суд присяжних розглядає лише обмежену категорію кримінальних справ [7]. Проте, як зазначають Прилуцький С. В. та Капліна О. В., для повноцінного функціонування інституту присяжних необхідно розширити їх компетенцію та запровадити класичну модель суду присяжних [14, с. 276].

Важливим аспектом реформування інституту присяжних є питання їх матеріального забезпечення та соціальних гарантій. Волоско І. Р. у своєму дослідженні наголошує на необхідності створення належних умов для роботи присяжних, включаючи адекватну оплату їхньої праці та забезпечення безпеки [2, с. 156]. Це питання особливо актуальне в контексті залучення громадян до здійснення правосуддя та підвищення довіри до судової системи.

Значну увагу науковці приділяють проблемі правової культури та освіти присяжних. Тертишник В. М. та Солодков А. А. підкреслюють необхідність запровадження спеціальних освітніх програм для присяжних, які б забезпечували їх належну підготовку до виконання своїх обов'язків [15, с. 161]. Це особливо важливо з огляду на те, що низький рівень правової культури може негативно впливати на якість судових рішень.

У контексті євроінтеграційних процесів важливим є вивчення європейського досвіду організації суду присяжних. Погребняк С. О. та Овчаренко О. М. у своєму порівняльно-правовому дослідженні аналізують різні європейські моделі суду присяжних та можливості їх адаптації до українських реалій [13, с. 45]. Особливу увагу автори приділяють питанням організації роботи присяжних та механізмам забезпечення їх незалежності.

Існуючі організаційні проблеми, які виникають при формуванні складу суду присяжних, часто пов'язані з недосконалістю поточних механізмів відбору та недостатньою автоматизацією процесів. Серед найбільш поширених проблем можна відзначити складність оперативного оновлення списків

присяжних, відсутність єдиної бази даних кандидатів, та обмежені можливості для перевірки відповідності кандидатів встановленим законом вимогам. Актуальним залишається питання створення єдиної електронної системи формування списків присяжних. Як зазначається у матеріалах Національної школи суддів, впровадження такої системи дозволить оптимізувати процес відбору присяжних та забезпечити прозорість цієї процедури [3]. Крім того, це сприятиме вирішенню організаційних проблем, які часто виникають при формуванні складу суду присяжних. Прозорість процедури відбору присяжних, яка забезпечується електронною системою, є ключовим фактором підвищення довіри суспільства до судової системи в цілому. Можливість відстежувати процес формування списків присяжних та перевіряти дотримання всіх встановлених процедур сприятиме зміцненню принципів відкритості та доступності правосуддя.

Особливої уваги заслуговує досвід англо-американської моделі суду присяжних, яка, на думку Новикова О. В. та Коротун Т. В., може бути корисною для України [11, с. 727]. Зокрема, досвід англо-американської моделі суду присяжних представляє особливий інтерес для української правової системи, оскільки ця модель має багатовікову історію та довела свою ефективність. У Сполучених Штатах Америки система присяжних є невід'ємною частиною судочинства та має розвинену нормативно-правову базу, що регулює всі аспекти діяльності присяжних. Американська модель характеризується ретельно розробленими механізмами забезпечення незалежності присяжних, включаючи процедури їх відбору, інструктажу та захисту від зовнішнього впливу. Особлива увага приділяється питанням матеріального забезпечення присяжних та створення належних умов для виконання ними своїх обов'язків. Конєва Є.М., досліджуючи становлення суду присяжних у правовій системі Англії, наголошує на важливості історичного досвіду для розуміння сучасних проблем функціонування цього інституту [9, с. 156].

Культенко О. В. та Ковальова М. В., аналізуючи міжнародні стандарти функціонування суду присяжних, підкреслюють необхідність комплексного підходу до реформування цього інституту в Україні [8, с. 49]. Це включає вдосконалення законодавчої бази та створення належних організаційних та матеріально-технічних умов для роботи присяжних.

В контексті реформування системи присяжних в Україні особливої актуальності

набуває питання врахування емоційного та психологічного стану претендентів на роль присяжного, що стає надзвичайно важливим з огляду на майбутній повоєнний період. Значна кількість громадян України, які пережили травматичний досвід війни, створює додаткові виклики для системи правосуддя. Експерти наголошують на існуванні реального ризику трансформації суду присяжних у «суд емоцій», де визначальними факторами при прийнятті рішень можуть стати не фактичні обставини справи та наявні докази, а емоційний вплив ораторського мистецтва сторін процесу або суспільні упередження [11, с. 102].

Наразі процедура формування складу присяжних передбачає активну участь територіального управління Державної судової адміністрації, яке на основі аналізу судової практики визначає необхідну кількість потенційних присяжних для конкретної адміністративної одиниці. Відповідне подання направляється до міської або районної ради, яка кожні два роки формує список потенційних присяжних. Чинне законодавство встановлює низку вимог до кандидатів у присяжні: вони повинні бути громадянами України віком від 30 до 65 років, постійно проживати на території відповідної адміністративної одиниці, вільно володіти українською мовою та не мати обмежень щодо судимості чи захворювань, які могли б перешкоджати виконанню обов'язків присяжного. Важливим є також обмеження щодо професійної приналежності – присяжними не можуть бути державні службовці, адвокати, нотаріуси та представники інших визначених законом професій.

У світлі сучасних викликів та необхідності підвищення ефективності інституту присяжних пропонується внести суттєві зміни до критеріїв відбору кандидатів. Зокрема, обґрунтованою видається пропозиція щодо зниження верхньої вікової межі для присяжних з 65 до 55 років. Крім того, існує нагальна потреба у запровадженні більш жорстких вимог щодо рівня знань та професійного досвіду кандидатів. Такі зміни спрямовані на формування більш компетентного та ефективного складу присяжних, що має безпосередній вплив на якість здійснення правосуддя та забезпечення його об'єктивності.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Отже, інститут суду присяжних в Україні знаходиться на важливому етапі трансформації та потребує ґрунтовного реформування відповідно до міжнародних стандартів здійснення правосуддя. Сучасна українська модель суду присяжних, що передбачає участь двох профе-

сійних суддів та трьох присяжних, суттєво відрізняється від класичної англо-американської системи та виявляє низку системних недоліків у своєму функціонуванні. Основними проблемами є недосконалість процедури формування списків присяжних, що часто призводить до організаційних труднощів, обмежена категорія справ для розгляду (лише справи, де передбачено довічне позбавлення волі), недостатнє матеріально-технічне забезпечення та соціальні гарантії присяжних, а також низький рівень їхньої правової культури та професійної підготовки. Дослідження показують, що існуюча система потребує вдосконалення механізму взаємодії присяжних з професійними суддями та створення більш ефективних інструментів забезпечення їхньої незалежності. Особливої уваги заслуговує питання розширення компетенції суду присяжних та запровадження класичної моделі, де присяжні самостійно вирішують питання факту, а судді – питання права. Для підвищення ефективності функціонування інституту присяжних необхідно впровадити комплексні зміни, включаючи створення єди-

ної електронної системи формування списків присяжних, що забезпечить прозорість та оптимізацію процесу їх відбору, розробку та впровадження спеціальних освітніх програм для підвищення рівня правової компетентності присяжних, встановлення адекватної оплати їхньої праці та забезпечення належних умов роботи. Важливим аспектом реформування є вивчення та адаптація міжнародного досвіду, особливо практики США та Великобританії, де існує чітка система відбору та підготовки присяжних. При цьому необхідно враховувати національні особливості правової системи України та забезпечувати поступовий перехід до більш ефективної моделі суду присяжних. Успішна реалізація цих реформ сприятиме підвищенню довіри громадян до судової системи, забезпеченню прозорості та об'єктивності судового процесу, а також зміцненню демократичних засад судочинства в Україні. Крім того, вдосконалення інституту присяжних стане важливим кроком у процесі євроінтеграції та приведення української судової системи у відповідність до міжнародних стандартів.

Література:

1. Берч В. В. Особливості нормативно-правового регулювання інституту присяжних: досвід США та Великобританії. *Успіхи і досягнення у науці*. 2024. № 3(3). Том 2. С. 42–49.
2. Волоско І. Р. Суд присяжних в Україні: особливості формування та діяльності: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 244 с.
3. Впровадження суду присяжних в Україні: обговорення законопроектів. Національна школа суддів. 7.06.2024. URL: <https://nsj.gov.ua/ua/news/vprovadjennyasudu-prisyajnih-v-ukraini-obgovorennya-zakonoproektiv/> (дата звернення: 11.11.2024).
4. Городовенко В. В. Перспективи розвитку суду присяжних в Україні. *Слово Національної школи суддів України*. 2012. № 1(30). С. 6–15.
5. Закон України "Про судоустрій і статус суддів" від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (Дата звернення 12.11.2024 року)
6. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про суд присяжних». Верховна Рада України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69465 (дата звернення: 11.11.2024).
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (Дата звернення 12.11.2024 року)
8. Культенко О. В., Ковальова М. В. Міжнародні стандарти функціонування суду присяжних: порівняльно-правовий аналіз. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2020. Том 5. С. 47–53.
9. Конєва Є. М. Становлення суду присяжних у правовій системі Англії. Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню юриста. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2022. 300 с.
10. Максимович Р. М., Мірінович У. О. Актуальні проблеми функціонування суду присяжних в Україні та шляхи їх вирішення. *Юридичний вісник*. 2021. № 2. С. 123–130.
11. Новиков О. В., Коротун Т.В. Англо-американська модель суду присяжних для України. Досвід США для України. *Молодий вчений*. 2018. № 4(2). С. 726–729.
12. Москвич Л. М., Іваницький С. О., Русанова І. О. Суд присяжних: теорія і практика: монографія. Харків: Право, 2009. 178 с.
13. Погребняк С. О., Овчаренко О. М. Європейські моделі суду присяжних: порівняльно-правове дослідження. *Право і безпека*. 2021. № 2(81). С. 43–49.
14. Прилуцький С. В., Капліна О. В. Інститут суду присяжних в Україні: проблеми становлення та розвитку. *Право України*. 2021. № 3. С. 274–290.
15. Тертишник В. М., Солодков А. А. Суд присяжних: суть ідеї, історичний досвід, перспективи становлення та актуальні проблеми сьогодення. *Право і суспільство*. 2021. № 2. С. 159–166.

УДК 343.195

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2025.1.3>**Богдана МЕЛЬНИЧЕНКО**

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії права та конституціоналізму

Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка», bogdana_m2008@ukr.net

ORCID: 0000-0003-1514-8131

**ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРИСЯЖНИХ:
СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ**

Статтю присвячено дослідженню правового статусу присяжних. Констатовано, що правовий статус – це комплексна, інтеграційна категорія, що відображає відносини людини і суспільства, громадянина та держави, індивіда й колективу, інші соціальні зв'язки. Фіксує взаємозв'язки в державі, правовий статус відображає демократичність суспільства та реальний стан відносин, що в ньому панують. З'ясовано, що загалом в юридичній науці вирізняють три види правового статусу особи: 1) загальний – поширюється на всіх людей і громадян; 2) спеціальний – характеризує особливості становища окремих категорій людей і громадян; 3) індивідуальний – притаманний окремому індивіду. Серед основних ознак правового статусу виокремлено такі: 1) має універсальний характер, оскільки містить статуси різних суб'єктів правовідносин – держави, суспільства, особи тощо; 2) відображає становище особи у суспільстві; 3) ядром правового статусу є права та обов'язки, що реалізуються завдяки зв'язкам між їх носіями – правовідносинам; 4) регламентований нормами права. Зроблено висновок про те, що правовий статус присяжного становить собою систему прав і обов'язків, що дозволяє йому здійснювати функцію правосуддя. Встановлено, що правовий статус присяжних належить до різновиду спеціальних правових статусів, для якого характерна наявність спеціальних прав і обов'язків. Звернено увагу на недостатню законодавчу регламентованість правового статусу присяжних в нашій державі. Визначено потребу в його подальшому науковому обґрунтуванні та законодавчому закріпленні у самостійному нормативно-правовому акті з метою забезпечення ефективного правосуддя.

Ключові слова: статус, правовий статус, правовий статус присяжного.

Bohdana Melnychenko. LEGAL STATUS OF JURY: ESSENCE AND FEATURES

The article is devoted to the study of the legal status of jurors. It was established that legal status is a complex, integrative category that reflects the relationship between a person and society, a citizen and the state, an individual and a team, and other social ties. Fixing the interrelationships in the state, the legal status reflects the democratic nature of the society and the real state of relations prevailing in it. It was found that, in general, three types of legal status of a person are distinguished in legal science: 1) general – applies to all people and citizens; 2) special – characterizes the peculiarities of the situation of certain categories of people and citizens; 3) individual – characteristic of a single individual. Among the main features of legal status, the following are distinguished: 1) it has a universal character, as it contains the statuses of various subjects of legal relations – the state, society, individuals, etc.; 2) reflects a person's position in society; 3) the core of the legal status is the rights and obligations realized thanks to the connections between their holders – legal relations; 4) regulated by law. It was concluded that the legal status of a juror constitutes a system of rights and obligations that allows him to perform the function of justice. It was established that the legal status of jurors belongs to a variety of special legal statuses, which is characterized by the presence of special rights and obligations. Attention is drawn to the insufficient legislative regulation of the legal status of jurors in our country. The need for its further scientific substantiation and legislative consolidation in an independent regulatory legal act in order to ensure effective justice has been identified.

Key words: status, legal status, legal status of a juror.

Постановка проблеми. Відомо, що найрізноманітніші зв'язки держави, особи та суспільства може бути охарактеризовано через поняття правового статусу [1, с. 95]. Як юридична категорія, це поняття характеризує стан реальної взаємодії людини та держави [2, с. 32]. Не зважаючи на численні наукові дослідження поняття правового статусу, необхідно зазначити про відсутність єдності думок вчених у цій сфері. Також відсутнє єдине розуміння поняття правового статусу присяжного. Усе це вказує на актуальність обраної проблематики, особливо з огляду на реформаційні процеси у сфері судоустрою

нашої держави, які повинні бути спрямовані на підвищення ролі громадянського суспільства, що забезпечить підвищення довіри до органів судової влади та державних органів загалом. Окрім підвищення довіри до суду, як справедливо зазначають вчені, присяжні зміцнюють фундаментальну засаду судової влади – її незалежність [3, с. 353]. Відтак розгляд питань, пов'язаних із дослідженням правового статусу присяжних, безсумнівно, заслуговує на увагу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового статусу присяжних у свої працях досліджувала низка українських вчених,

з-поміж яких: І. Волоско, В. Городовенко, Р. Грицаєнко, Б. Кофман, І. Татулич та інші.

Мета статті – проаналізувати правовий статус присяжних, визначити його сутність та особливості.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 127 Конституції України у визначених законом випадках правосуддя в Україні здійснюється за участю присяжних [4]. Інститут присяжних виступає одним із інститутів, що безпосередньо втілюють принцип безпосередності участі народу у здійсненні правосуддя. Даний інститут спрямований на підвищення рівня довіри населення до суду, подолання кризи правосуддя, забезпечення справедливого та неупередженого розгляду та вирішення справ за участі народу. Механізм реалізації та функціонування даного інституту з'явився в кримінальному судочинстві лише з прийняттям в 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу України, а у цивільному процесі – на реалізацію положень законів, що були запроваджені у зв'язку з проведенням конституційної реформи в Україні (Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» та Закону України «Про судоустрій і статус суддів», що були прийняті Верховною Радою України одночасно 02.06.2016 року та набрали чинності 30.09.2016 року) [5; 6]. Не дивлячись на повноцінне реформування судової системи, інститут присяжних докорінно реформовано не було, що викликало жваву дискусію серед юридичної спільноти. Правове регулювання статусу присяжного в Україні досі не має достатнього рівня систематизації. Права та обов'язки присяжного прописані в законах України «Про судоустрій та статус суддів» [6], «Про запобігання корупції» [7], до них застосовуються також положення Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [8], Кримінального процесуального кодексу України [9], Цивільного процесуального кодексу України [10] тощо.

Втім, враховуючи потребу у реформуванні вказаного інституту, на розгляд до Верховної Ради України було внесено декілька законопроектів, основною метою яких визначено вдосконалення нормативного регулювання діяльності присяжних під час судового розгляду. 5 грудня 2024 року Верховна Рада України прийняла в першому читанні за основу проект Закону про суд присяжних (реєстр. № 3843) та проект Закону України про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у зв'язку із прийняттям Закону України «Про суд присяжних» (реєстр. № 3844) [11; 12].

Для визначення правового статусу присяжних, на нашу думку, насамперед варто звернутися до поняття «статус» та «правовий статус».

Отже, термін «статус» (лат. status – становище) означає правове становище осіб тощо [13, с. 643]. Юридичний словник статус визначає як правове становище громадян, виборних осіб, державних і громадських органів, установ, організацій, міжнародних організацій [14, с. 770].

Правовий статус у науці інтерпретується у вузькому та широкому значенні. Так, з позиції широкого тлумачення в поняття правового статусу включають весь обсяг правових можливостей і обтяжень суб'єкта, а також правові засоби, що характеризують різноманітні сторони його правового становища. При цьому зазначимо, що прихильники широкого підходу до розуміння категорії «правовий статус» іноді вживають для його позначення терміни «правове положення», «правове становище», що в кінцевому рахунку ускладнює розуміння даного правового явища [15]. У вузькому розумінні під правовим статусом розуміють лише сукупність прав, свобод та обов'язків суб'єкта права, що встановлені державою та закріплені в законах [16].

Варто зауважити, що правовий статус особи є однією з центральних категорій загальної теорії права, а правовий статус людини і громадянина, на думку вчених, це одна з найважливіших політико-юридичних категорій, яка нерозривно пов'язана з соціальною структурою суспільства, рівнем демократії і станом законності [17].

Загалом в юридичній науці вирізняють три види правового статусу особи: 1) загальний – поширюється на всіх людей і громадян; 2) спеціальний – характеризує особливості становища окремих категорій людей і громадян; 3) індивідуальний – притаманний окремому індивіду [18, с. 51].

Поняття правового статусу вчені здебільшого розкривають через характеристики його елементів. Так, А. Колодій та А. Олійник, визначаючи елементи правового статусу, виокремлюють: статусні правові норми і правові відносини; суб'єктивні права, свободи і юридичні обов'язки; громадянство; правові принципи і юридичні гарантії; законні інтереси; правосуб'єктність; юридичну відповідальність [19]. На думку А. Панчишина, до структури правового статусу як інтегрованого поняття належать: правові норми, що визначають статус; основні права, свободи, законні інтереси та обов'язки; правосуб'єктність; правові принципи; громадянство; гарантії прав і свобод; юридична відповідальність;

правовідносини загального (статусного) типу [1, с. 96]. В. Безусий вважає, що важливим елементом, що характеризує правовий статус із точки зору його реальності є система юридичних гарантій, як комплекс заходів, що забезпечують реалізацію й охорону юридичних прав, свобод і обов'язків [20, с. 45]. Деякі автори у якості елементів правового статусу розглядають правове зобов'язання, законність, правопорядок, правосвідомість, гуманізм, справедливість.

Ми підтримуємо думку про те, що правовий статус – це комплексна, інтеграційна категорія, що відображає відносини людини і суспільства, громадянина та держави, індивіда й колективу, інші соціальні зв'язки. Фіксує взаємозв'язки в державі, правовий статус відображає демократичність суспільства та реальний стан відносин, що в ньому панують [21, с. 30].

Також вважаємо слушним, що правовий статус – це багатоаспектна категорія, що, по-перше, має загальний, універсальний характер, містить статуси різних суб'єктів правовідносин – держави, суспільства, особи тощо; по-друге, відображає індивідуальні особливості суб'єктів і реальне положення їх у системі багатоманітних суспільних відносин; по-третє, не може бути реалізований без обов'язків, що кореспондуються правом, без юридичної відповідальності, у необхідних випадках – без правових гарантій; по-четверте, категорія «правовий статус» визначає права та обов'язки суб'єктів у системному вигляді, що дає змогу здійснити порівняльний аналіз статусів різних суб'єктів для відкриття нових шляхів її вдосконалення [19]; категорію правовий статус вживають з посиланням на конкретну галузь права, оскільки відповідна конкретизація вказує на місце суб'єкта в певній сфері суспільних відносин, що регулюються нормами визначеної галузі права (міжнародно-правовий, конституційно-правовий, цивільно-правовий тощо) [22, с. 147].

Отже, на підставі вищенаведеного, можемо виокремити основні ознаки правового статусу: 1) має універсальний характер, оскільки містить статуси різних суб'єктів правовідносин – держави, суспільства, особи тощо; 2) відображає становище особи у суспільстві; 3) ядром правового статусу є права та обов'язки, що реалізуються завдяки зв'язкам між їх носіями – правовідносинам; 4) регламентований нормами права.

Щодо правового статусу присяжних, то правовий статус присяжних належить до різновиду спеціальних правових статусів, пов'язаний зі здійсненням правосуддя. Як

уже відомо, спеціальний статус доповнює або обмежує загальний правовий статус, тобто коректує його. Для спеціального правового статусу характерна наявність спеціальних прав і обов'язків [23, с. 271].

Відповідно до ч. 1 ст. 65 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, якщо інше не визначено законом. Водночас ч. 2 ст. 65 вказаного Закону дозволяє дійти висновку про існування додаткових вимог до присяжного, адже не включаються до списків присяжних громадяни: 1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними; 2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного; 3) які мають незняту чи непогашену судимість; 4) народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники правоохоронних органів (органів правопорядку), військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, посадові особи органів місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя; 5) особи, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення; 6) громадяни, які досягли шістдесяти п'яти років; 7) особи, які не володіють державною мовою [6]. Отже, законом передбачено низку вимог до присяжного.

На підставі аналізу правового статусу присяжних, можемо констатувати, що інститут присяжних наділений великим спектром прав та обов'язків. Так, згідно зі ст. 386 Кримінального процесуального кодексу України, присяжний має право: 1) брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні; 2) робити нотатки під час судового засідання; 3) з дозволу головуєчого ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються; 4) просити головуєчого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа.

Перелік цих прав, як зазначають вчені не є вичерпним. Додатково можемо виокремити: право заявити про наявність обставин, що виключають його участь у судовому розгляді (ч. 2 ст. 387 КПК), чи дати пояснення щодо обставин, у зв'язку з якими присяжному було

заявлено відвід (ч. 3 ст. 81 КПК); право на одержання доступу до матеріалів, що містять відомості, які складають державну таємницю, у зв'язку з виконанням покладених на них обов'язків (ч. 3 ст. 517 КПК) та інші. Крім вказаних процесуальних прав, присяжний також має право викласти письмово окрему думку, яка не оголошується в судовому засіданні, а приєднується до матеріалів провадження і є відкритою для ознайомлення (ч. 4 ст. 391 КПК України) [24].

До обов'язків присяжного у кримінальному судочинстві належить: 1) правдиво відповісти на запитання головуючого і учасників судового провадження щодо можливих перешкод, передбачених цим Кодексом або законом, для його участі в судовому розгляді, його стосунків з особами, які беруть участь у кримінальному провадженні, що підлягає розгляду, та поінформованості про його обставини, а також на вимогу головуючого подати необхідну інформацію про себе; 2) додержуватися порядку в судовому засіданні і виконувати розпорядження головуючого; 3) не відлучатися із залу судового засідання під час судового розгляду; 4) не спілкуватися без дозволу головуючого з особами, що не входять до складу суду, стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього; 5) не збирати відомості, що стосуються кримінального провадження, поза судовим засіданням; 6) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків [9].

Відповідно до ч. 2 ст. 34 Цивільного процесуального кодексу України у випадках, встановлених цим Кодексом, цивільні справи у судах першої інстанції розглядаються колегією у складі одного судді і двох присяжних, які при здійсненні правосуддя користуються всіма правами судді [10].

Попри важливе значення присяжних для судочинства загалом, законодавець тільки для деяких справ окремого провадження передбачає їх участь. Так, в ч. 4 ст. 293 ЦПК міститься перелік справ, розгляд яких проводиться судом колегіально – у складі одного судді і двох присяжних, зокрема, це справи про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи; визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою; усиновлення; надання особі психіатричної

допомоги в примусовому порядку; примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу. Щодо цього слушно зазначає І. Татулич, яка звертає увагу на те, що законодавець передбачив участь присяжних лише у деяких категоріях справ, оскільки вони є особливо важкими та зачіпають особисті немайнові права людини. Але інші справи окремого провадження, на думку вченої, теж пов'язані з особистими немайновими правами фізичних осіб. Наприклад, справи про емансипацію, про надання права на шлюб, про розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей, про встановлення режиму окремого проживання за заявою подружжя. Однак вони розглядаються суддею одноособово, хоча теж є досить складними і вимагають детального розгляду та вивчення для ухвалення законного та обґрунтованого рішення. У таких категоріях справ захищаються як майнові, так і немайнові особисті права особи [25, с. 70].

Зауважимо, що на законодавчому рівні досі не встановлені процесуальні права та обов'язки присяжних під час здійснення ними правосуддя у цивільних справах. Законодавцем ці положення закріплені тільки у кримінальному процесуальному законодавстві.

У контексті дослідження правового статусу присяжного важливе значення має вирішення питання щодо моменту, з якого особа набуває цього статусу, а відтак є суб'єктом відповідних прав і обов'язків, а також передбаченої законом юридичної відповідальності. Окремі фахівці звертають увагу на те, що відповідь на це питання варто шукати у ст. 385 КПК України, ч. 1 котрої містить положення про те, що після призначення судового розгляду судом присяжних головуючий дає секретарю судового засідання розпорядження про виклик присяжних у кількості семи осіб, які визначаються Єдиною судовою інформаційно-комунікаційною системою та/або її окремою підсистемою (модулем) з числа осіб, які внесені до списку присяжних. Тлумачення цих норм дозволяє дійти висновку, що особа, яка внесена до списку присяжних, набуває правового статусу присяжного з моменту вручення їй письмового виклику до суду як присяжного. Письмовий виклик має бути вручений присяжному під розписку не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання. У виклику зазначаються день, час і місце проведення судового засідання, права та обов'язки присяжного, перелік вимог до присяжних, а також підстави для увільнення їх від виконання обов'язків, припис про явку, а також обов'язок присяжного (чи іншої особи, яка одержала виклик для передачі його присяжному) невідкладно

повідомити суд про причини неможливості явки [9]. Саме з цього моменту особа набуває статусу присяжного і стає суб'єктом відповідних прав, обов'язків, повноважень і відповідальності, на неї також розповсюджуються передбачені законом гарантії виконання функції правосуддя [26, с. 24].

Також варто зазначити, що на присяжних поширюються гарантії незалежності і недоторканності суддів, установлені законом, на час виконання ними обов'язків зі здійснення правосуддя. Присяжним за час виконання ними обов'язків у суді в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, виплачується винагорода. Їм відшкодовуються витрати на проїзд і наймання житла, а також виплачуються добові. За присяжними на час виконання ними обов'язків у суді за місцем основної роботи зберігаються всі гарантії та пільги, передбачені законом. Час виконання присяжним обов'язків у суді зараховується до всіх видів трудового стажу. Звільнення

присяжного з роботи або переведення на іншу роботу без його згоди під час виконання ним обов'язків у суді не допускається. Роботодавець зобов'язаний звільнити присяжного від роботи на час виконання ним обов'язків зі здійснення правосуддя. Відмова у звільненні від роботи вважається неповагою до суду [6].

Висновки. Отже, правовий статус присяжного становить собою систему прав і обов'язків, що дозволяє йому здійснювати функцію правосуддя. Правовий статус присяжних належить до різновиду спеціальних правових статусів, для якого характерна наявність спеціальних прав і обов'язків. Аналіз вітчизняного законодавства свідчить про недостатню регламентованість правового статусу присяжних. Відтак існує потреба в його подальшому науковому обґрунтуванні та законодавчому закріпленні у самостійному нормативно-правовому акті з метою забезпечення ефективного правосуддя.

Література:

1. Панчишин А. В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». *Часопис Київського національного університету*. 2010. № 2. С. 95–98.
2. Гумін О. М., Пряхін Є. В. Адміністративно-правовий статус особи: поняття та структура. *Наше право*. 2014. № 5. С. 32–37.
3. Городовенко В. В. Перспективи впровадження суду присяжних в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 349–360.
4. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02 червня 2016 р. № 1401-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 53.
6. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
7. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.
8. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3781-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. ст. 50.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
10. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41. 42. Ст. 492.
11. Проект Закону про суд присяжних (реєстр. № 3843 від 14 липня 2020 р.). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69465.
12. Проект Закону України про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у зв'язку із прийняттям Закону України «Про суд присяжних» (реєстр. № 3844 від 14 липня 2020 р.) URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69466.
13. Сучасний словник іншомовних слів / укл.: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2006. 789 с.
14. Юридичний словник / укл.: І. П. Бутко, Р. І. Гричук ; за ред. Б. М. Бабія, Ф. Г. Бурчака, В. М. Корецького, В. В. Цветкова. Київ : Головна редакція УРЕ, 1983. 871 с.
15. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 685 с.
16. Кравчук В. М. Конституційно-правовий статус як проблема теорії конституційного права. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2010. Вип. 14. С. 138–141.
17. Кофман Б. Я. Актуальні питання нормопроєктування правового статусу людини і громадянина в конституційному праві України: до формування парадигми процесуально-стадійного забезпечення. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 123–129.
18. Масалітін В. В. Характеристика елементів адміністративно-правового статусу громадян України. *Право та державне управління*. 2023. № 2. С. 50–55.

19. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи і обов'язки громадянина в Україні : підручник. Київ : Правова єдність, 2003. 336 с.
20. Безусий В. В. Окремі питання правового статусу людини в державі. *Форум права*. 2009. № 2. С. 44–49.
21. Ортинська Н. В. Правовий статус людини: до проблем теоретичного розуміння. *Право і Безпека*. 2016. № 3. С. 28–32.
22. Чуєнко В. І. Проблемні аспекти міжнародно-правового регулювання статусу біженця. *Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах* : зб. матеріалів «круглого столу» (м. Харків, 25 трав. 2018 р.). Харків : Право, 2018. С. 145–148.
23. Грицаєнко Р. Правовий статус присяжних в умовах вдосконалення інституту суду присяжних в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 270–273.
24. Волоско І. Р. Суд присяжних в Україні: особливості формування та діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2017. 244 с.
25. Татулич І. Правовий статус присяжних у цивільному судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 67–72.
26. Солодков А. А. Правовий статус присяжних за законодавством України. *Вісник АМСУ. Серія: «Право»*. 2013. № 2 (11). С. 19–27.

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2025.1.4>**Віталій ОСМОЛЯН**

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності
Хмельницького інституту ПраТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
don.sahalin@meta.ua

ORCID: 0000-0002-9389-5581

ПЕРШОПОЧАТКОВІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ У ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ВЧИНЕНІ НЕПОВНОЛІТНІМИ

У статті автором викладаються правові основи та перспективи розвитку кримінального процесуального права в світлі правової реформи в Україні. Розглядаються процесуальні ситуації, які виникають на етапі першопочаткових слідчих (розшукових) дій при розслідуванні кримінальних правопорушень, які вчинені неповнолітніми. У статті досліджуються та аналізуються прийоми допиту неповнолітніх свідків (потерпілих) як головний критерій формування показів у кримінальних провадженнях та збору доказової бази у кримінальному процесі України. Обґрунтовується необхідність ефективної співпраці працівників досудового розслідування та суду для якісного та об'єктивного виконання завдань кримінального провадження. Акцентується увага на дотриманні загальних засад кримінального провадження та покращення інноваційної політики України загалом. Сформовані та наведені авторські пропозиції щодо покращення методики проведення допиту неповнолітнього свідка (потерпілого) під час здійснення кримінального провадження. Автором наданий на розгляд науково-практичному загалу власний (авторський) перелік осіб, які підлягають обов'язковому допиту у рамках провадження для встановлення об'єктивної істини у справі, пропонуються для обговорення особливості допиту зазначених учасників. Автором статті розроблено та запропоновано власний перелік питань, які можуть бути поставлені на вирішення судово-психологічної експертизи. Розкривається значення та місце цих новел в системі права, судової експертизи та кримінального процесу у цілому. Зроблені висновки та надані рекомендації щодо узгодженого застосування норм діючого законодавства у практичній діяльності криміналіста, слідчого (детектива) та судді. Привернуто увагу на необхідність подальшої наукової співпраці вчених, спеціалістів у галузі матеріального та процесуального права.

Ключові слова: допит, детектив, неповнолітній, показання, потерпілий, свідок, слідчий, слідчі дії, суд, кримінальний процес, кримінальне провадження.

Vitaliy Osmolian. INITIAL INVESTIGATORS (SEARCH) ACTIONS IN PROCEEDINGS ON CRIMINAL OFFENSES COMMITTED BY MINORS

In the article, the author describes the legal foundations and prospects for the development of criminal procedural law in the light of the legal reform in Ukraine. Procedural situations that arise at the stage of initial investigative (search) actions in the investigation of criminal offenses committed by minors are considered. The article examines and analyzes the methods of interrogation of minor witnesses (victims) as the main criterion for the formation of testimony in criminal proceedings and the collection of evidence base in the criminal process of Ukraine. The need for effective cooperation of pre-trial investigation workers and the court for high-quality and objective performance of the tasks of criminal proceedings is substantiated. Emphasis is placed on compliance with the general principles of criminal proceedings and improvement of Ukraine's innovation policy in general. The author's suggestions regarding the improvement of the tactics and methodology of the interrogation of a minor witness (victim) during criminal proceedings are formulated and given. The author's own (author's) list of persons who are subject to mandatory questioning as part of the proceedings to establish the objective truth in the case, provided by the author for consideration by the scientific and practical public, is offered for discussion of the specifics of the questioning of the said participants. The author of the article has developed and proposed his own list of questions that can be put to a forensic psychological examination. The meaning and place of these novels in the system of law, forensic examination and criminal process as a whole is revealed. Conclusions were made and recommendations were made regarding the coordinated application of the norms of the current legislation in the practical activities of the criminalist, investigator (detective) and judge. Attention was drawn to the need for further scientific cooperation of scientists, specialists in the field of substantive and procedural law.

Key words: interrogation, detective, minor, testimony, victim, witness, investigator, investigative actions, court, criminal process, criminal proceedings.

Постановка проблеми. Досудове розслідування відіграє велику роль у зміцненні законності та правопорядку, здійсненні європейських, демократичних принципів правосуддя, проголошених Конституцією України [5]. Ця відповідальна соціальна функція досу-

дового розслідування залежить від постійного вдосконалення засобів та методів розкриття та попередження кримінальних правопорушень, впровадження досягнень науки та техніки у слідчу практику ХХІ століття. Науковцями та практиками сьогодення вже зроблено

значний вклад у цьому напрямку, але, на нашу думку, більше ще належить зробити: наука містить невичерпні можливості пізнання істини навіть тоді, коли злий намір правопорушника протидіє розкриттю злочину.

Доказами у кримінальному провадженні, у відповідності до статті 84 Кримінального процесуального кодексу України [6], є фактичні дані, отримані у передбаченому процесуальним законом порядку. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів. Обов'язок доказування у кримінальному процесі України покладено на слідчого (детектива) та прокурора. Зазначене не уявляється можливим без суворого дотримання правоохоронцями норм Конституції України та процедури законності. В цьому і полягає **актуальність** проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проведений аналіз [1–16] показав, що вчені та практики неодноразово досліджували діяльність правоохоронних органів та суду по основних питаннях отримання, формування та дослідження доказів у кримінальному провадженні в цілому та їх окремі аспекти зокрема. Проте розгляд та дослідження специфіки проведення першопочаткових слідчих (розшукових) дій по збиранню та дослідженню доказів у провадженнях про кримінальні правопорушення, які вчинені неповнолітніми, вимагає свого детального дослідження та аналізу.

Формулювання мети статті. Метою статті є на підставі проведеного теоретичного аналізу та власного практичного досвіду розглянути варіативну складову проведення першопочаткових слідчих (розшукових) дій по збиранню та дослідженню доказів у провадженнях про кримінальні правопорушення, які вчинені неповнолітніми, а також обґрунтувати необхідність ефективної співпраці криміналістів, слідчих (детективів) та суддів (суду) для якісного та об'єктивного виконання завдань кримінального провадження, а також покращення інноваційної політики України взагалі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характер першопочаткових слідчих (розшукових) дій в провадженнях (у справах) про неповнолітніх визначається характером кримінального правопорушення та первинних матеріалів, що надійшли про нього, але допит – виняток. Він є невід'ємною слідчою (розшуковою) дією по всіх категоріях кримінальних правопорушень, у тому числі скоєних неповнолітніми.

Разом з тим, несформована психіка дитини (особи до 18 років) визначає не лише «дитячу» оцінку норм кримінального законодавства

країни, але й специфічне ставлення до своєї власної поведінки та вчинків.

Так, наприклад, наявність слідів зубів на певних продуктах (цукерках, шоколаді тощо) може вказувати на дії злочинця, характерні саме для підлітка.

При огляді місць, де збиралися підлітки, які вчинили кримінальне правопорушення, необхідно мати на увазі можливість виявлення пляшок з-під спиртних напоїв, наркотиків, гральних карт, порнографічного зображення, цинічних та непристойних написів.

Зокрема, для правопорушень, що вчинені підлітками, є характерним здійснення непристойних або зухвалих написів на місці події. У зв'язку із цим необхідно звертати увагу як на почерк і зміст написів, так і на їх розташування на вертикальних поверхнях: зазвичай такі написи робляться лише на рівні очей особи, яка їх пише, у зв'язку з чим, завдяки таким написам, можна зробити висновки про зріст цієї особи.

Оскільки для підлітків можливості зберігати і реалізувати викрадене майно обмежені, необхідно вживати заходів, спрямованих на точне з'ясування прикмет викраденого для того, щоб організувати розшук цього майна в прилеглий місцевості (на горищах, сараях, у чагарнику тощо). Також викрадене майно, зброя та інші предмети можуть бути підлітком заховані серед речей інших членів сім'ї, у місцях загального користування та у підсобних приміщеннях. З цих міркувань обов'язковим є особистий обшук підлітка, обшук його робочого місця (а також столу чи парти в навчальному закладі), де, зокрема, можуть бути виявлені заготовлені саморобної зброї та знарядь злочину, а також різні записи. У ході особистого обшуку та обшуку в приміщенні слід шукати зброю, знаряддя злочину, гроші, викрадені предмети (наприклад, присвоєну підлітком шапку, авторучку, куртку), наркотики, записник та інші записи з адресами та телефонами, фотографії знайомих, цінні речі, стосовно яких треба буде перевірити, де та на які кошти вони придбані, предмети та рукописи порнографічного змісту, щоденники тощо.

Також вважаємо за необхідне звертати увагу на наявність або відсутність відокремленого місця для занять та відпочинку підлітка, на його речі, бібліотеку, предмети, що характеризують його нахили (інструменти, колекції), на загальну обстановку в квартирі. Відповідні дані, залежно від їх характеру, важливо зафіксувати у протоколі допиту неповнолітнього, який необхідно провести одразу ж після попередньої слідчої дії щодо виявлення та виявлення цих предметів.

При цьому слід обережно підходити до опитування підлітка чи інших членів його сім'ї під час обшуку щодо походження тих чи інших предметів. Вважаємо, що з цього приводу доцільніше провести допити в сусідньому приміщенні або в приміщенні Національної поліції, прокуратури відразу ж після закінчення обшуку, а у випадку наявності суперечностей у показах – також провести й одночасний допит зазначених осіб.

Одночасно з обшуком може бути проведено освідчування для встановлення наявності у даного підлітка характерних прикмет, які, як повідомили очевидці під час допиту, або як встановлено за слідами на місці події, мали правопорушники. Оглядом можна встановити також травми, пов'язані з подією правопорушення, наявність частинок речовини, однарідних з тими, які виявлені на місці події.

Також вважаємо за необхідне вилучення особистих документів підлітка (про вік, освіту, характеристики, документи про хворобу тощо). Надалі вони або долучаються до матеріалів провадження (справи), або після огляду повертаються володільцю. Часто підлітки передають предмети, здобуті кримінальним протиправним шляхом, на зберігання чи тимчасове користування друзям, знайомим. Збирання відомостей із цього питання може бути доручено органам Національної поліції – зокрема, ювенальній поліції [16]. Залежно від результатів (а також даних, отриманих на допиті) вирішується питання про проведення виїмок або обшуків у відповідних осіб.

Специфіка кола свідків у провадженні про кримінальні правопорушення неповнолітніх пов'язана з обов'язковістю допиту (авторське бачення):

- батьків чи інших осіб, які виховують підозрюваних неповнолітніх;
- батьків чи інших осіб, які виховують неповнолітніх потерпілих;
- педагогів, майстрів навчання;
- керівників ОСББ (об'єднання співвласників багатоквартирного будинку) [15], у сільській місцевості – керівників територіальних рад [14] та активістів – громадських працівників за місцем проживання неповнолітніх підозрюваних та потерпілих;
- інспекторів ювенальної поліції;
- осіб, яким в силу їхнього місця проживання, зв'язків з потерпілими, підозрюваними, знайомства з їхніми сім'ями щось відомо про причини та умови, що сприяли вчиненню правопорушення підлітком, а також про його розпорядок дня та дозвілля.

Досить часто вчинення кримінальних правопорушень підлітками формується у залеж-

ності від способу спільного проведення часу. У зв'язку з цим ми рекомендуємо правоохоронцю під час допиту обов'язково ставити такі питання: з ким зустрічався, розмовляв по телефону цього дня підліток; чи не збиралися у квартирі чи у дворі підлітки за участю підозрюваного; що говорив підліток та його товариші про свої плани; чи не випивали вони алкогольні-спиртні напої; чи не забрали з собою спиртні напої; коли й куди пішли; коли у якому вигляді повернувся підліток тощо.

Допит свідків по категорії справ «вчинені неповнолітніми» проводиться за загальними правилами. Специфіка має місце головним чином стосовно допиту батьків та інших свідків, зацікавлених у позитивній оцінці їхньої виховної діяльності з боку органів влади та громадськості [9].

Для їх показань (принаймні, для тієї частини, що називається вільною розповіддю) характерно за загальним правилом наступні особливості (автор статті надає власну – авторську позицію):

- зміщення акцентів, спроби применшити значення негативних моментів у попередній поведінці сина, дочки та підкреслити позитивні моменти;
- прагнення перекласти провину за залучення підлітка до вживання алкогольних (спиртних) напоїв, наркотиків, безконтрольне проведення часу та безпосередньо у вчиненому кримінальному правопорушенні на «поганих друзів»;
- прагнення підкреслити великі зусилля, які вживалися сім'єю для того, щоб утримати підлітка від правопорушень та правильно його виховати, а також виправдати недостатність контролю за дітьми зайнятістю батьків чи іншими об'єктивними причинами.

Емоційні переживання допитуваних обумовлюються, у більшості випадків, їх невірною поведінкою на допиті, що може у подальшому проявитися у спробі спровокувати слідчого (детектива), вилитись у грубість щодо нього, скандал. З урахуванням цих моментів допит батьків неповнолітніх підозрюваних має вестись у підкреслено спокійному тоні. При виході допитуваного з рамок дозволеної поведінки вважаємо, що слідчий (детектив) повинен зробити коректне, але тверде зауваження, попередивши, що перерве допит доки допитуваний не заспокоїться, а за фактами проявлених грубощів негайно будуть вжиті процесуальні заходи, передбачені законом.

Вважаємо, що педагогу та слідчому (детективу) слід заздалегідь розробити питання, які

максимально деталізують свідчення батьків (на основі даних, що вже є у кримінальному провадженні). Зокрема, не можна обмежуватися фіксацією спільних заяв батьків про те, що їхній син (донька) були завжди «слухняними». Необхідно ставити серію питань, що деталізують це твердження: як проводив син (донька) свій вільний час; з ким він його проводив; чи надходили скарги від сусідів та інших осіб на його поведінку при цьому; чи приходив він у нетверезому вигляді; чи був знайомий до цього син (донька) з іншими підозрюваними, з потерпілими; який був характер відносин між ними тощо. Якщо у справі є дані про попередню негативну, в тому числі і аморальну поведінку підлітка, бажано поставити перед батьками питання щодо кожного такого випадку: чи він їм відомий; чому не повідомили про нього у «вільному оповіданні» під час надання попередніх показів; які заходи вживали, щоб утримати сина (доньку) від нових провин і т.д. Дуже важливо поставити перед допитуваними питання: коли і що їм стало відомо про подію, що є предметом розслідування; від кого; що саме їм розповідав син (донька); що вони радили синові (доньці); чи вступали в контакт із батьками інших підозрюваних та потерпілих, з батьками свідків тощо.

Не можна погодитися з практикою низки слідчих (детективів), які обмежуються допитом лише одного з батьків, т.б. відібрання показів лише у батька, або матері підозрюваного. Оскільки вважаємо, що доцільним є допит обох батьків, а також й інших дорослих чи старших членів сім'ї – наприклад, бабусі, дідуся, повнолітньої сестри, яка проживає з родиною. Такий допит може надати багато відомостей щодо попередньої поведінки неповнолітнього підозрюваного та обставин, що сприяли вчиненню ним кримінального правопорушення.

Багато з вказаного відноситься й до допиту осіб, відповідальних за виховання неповнолітніх підозрюваних – педагогів, тренерів, майстрів навчання тощо. В цьому випадку також треба мати на увазі можливість суттєвих спотворень показів, пов'язаних із позицією допитуваного у справі педагога, який розцінює сам виклик на допит як доказ того, що слідство пов'язує те, що сталося, з вадами його виховної роботи. Відповідно такий свідок докладає зусиль для того, щоб зобразити свою виховну роботу в найкращому світлі (навіть за рахунок часто неусвідомленого «згущення» негативної характеристики підозрюваного). У зв'язку з цим дуже важливо вдаватися до максимальної деталізації питань, практикувати допит не

одного, а кількох осіб, які брали участь у вихованні підлітка, а також зіставляти відомості, які повідомляють свідки, з документальними матеріалами (наприклад, копіями характеристик, матеріалами особових справ підлітка, які є в школі, ліцеї, фаховому коледжі та за місцем роботи, матеріалами ювенальної поліції тощо).

Характерним для справ неповнолітніх будь-якої категорії є широкий обсяг слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з вивченням особистості, умов життя та виховання неповнолітнього підозрюваного, а в ряді випадків – і неповнолітніх потерпілих та свідків.

Вище нами було дано перелік осіб, яких, на нашу думку, доцільно допитати в якості свідків з метою збирання даних про особистість, умови життя та виховання неповнолітнього. Додатково треба зазначити, що до предмету допиту батьків, осіб, які їх замінюють, педагогів, тренерів, майстрів та інших осіб слід обов'язково включити з'ясування того, яким чином і від кого підліток міг сприйняти негативні погляди та звички безпосередньо пов'язані зі скоєнням кримінального правопорушення (цинізм, жорстокість тощо).

Матеріал про поведінку батьків та інших дорослих осіб з побутового оточення підлітків, які подавали їм приклади цинізму, жорстокості, неправильного ставлення до жінки, пияцтва тощо, може мати також дільничний інспектор поліції, суд (наприклад, у зв'язку з розглядом справ про дрібне хуліганство, про позбавлення батьківських прав) та в адміністративній комісії [1]. Тому важливо надіслати запити в усі ці органи.

Доцільним є витребування детальних характеристик на підлітка та його батьків (або осіб, що їх замінюють) з місця проживання, навчання, роботи. Якщо ж підліток на момент вчинення кримінального правопорушення вже працює, необхідно направити запит про надання характеристики як з місця його роботи, так і з місця його попереднього навчання. Для забезпечення необхідної деталізації характеристики запиту важливо включати перелік даних та відомостей, які бажано відобразити у характеристиці, або на які необхідно надати детальні відповіді.

Так, у запит за місцем навчання неповнолітнього доцільно, поряд із пропозицією повідомити про успішність підлітка, також поінформувати слідство про його ставлення до навчання, становище у колективі, зв'язки, інтереси, риси характеру, а також чи не спостерігалися з боку даного здобувача освіти факти жорстокого ставлення до інших підлітків, цинізму, нетовариського відношення

до дівчат; наявність негативних звичок; чи не проявлялися зазначені асоціальні риси у відношенні до однокласників під час навчання; чи не виказував неповнолітній у розмовах з педагогами та однолітками чужі агресивні (наприклад, расистські, антисемітські та інші) погляди; чи не вилучалися у студента заборонені до зберігання предмети та видання (рукописи), наприклад, що пропагують культ насильства та жорстокості.

До документів, що належать обов'язковому приєднанню до матеріалів кримінального провадження (справи) цієї категорії, належать також документи про вік підозрюваного та неповнолітнього потерпілих. Йдеться про приєднання до матеріалів справи копії свідоцтва про народження (або про складання протоколу огляду свідоцтва про народження) чи копії паспорта підлітка. Якщо зазначені документи відсутні (наприклад, за поясненням підлітка та його батьків останні втрачено), необхідно надіслати запит у відповідні органи ДДРАЦСУ Міністерства юстиції України [3] або призначити судово-медичну експертизу віку [2].

Вона є обов'язковою, якщо документи, які встановлюють вік, не тільки відсутні, але й неможливо їх отримати або відновити (наприклад, отримано довідку про втрату архіву ДДРАЦСУ МЮУ). Якщо ж документи про вік відсутні у неповнолітнього та його сім'ї, але можуть бути встановлені судово-слідчим шляхом, то доцільно провести відповідні слідчі (розшукові) дії, а не експертизу.

Медична характеристика віку ґрунтується на сукупності показників росту, ваги, стану кісток голови та кінцівок, зубів, волосся, вторинних статевих ознаках тощо. Тому при оцінці висновку експерта необхідно з'ясувати, чи використана їм вся сукупність суттєвих ознак або лише окремі, чи проведені антропометричні, рентгенографічні та інші дослідження, які довідкові дані використані експертом.

При цьому необхідно розуміти та пам'ятати, що експертиза може встановити лише рік народження (у цьому випадку за дату народження приймається 31 грудня). Або навіть вказати вік лише у межах «від – до» (у такому разі за встановлений приймається мінімальний вік особи).

Інший специфічний вид експертизи – судово-психологічна [13]. Йдеться про дослідження ступеня розвитку підлітка у випадках, коли є дані про суттєве відставання розвитку підлітка від вікової норми. Це дослідження може бути поєднане з психіатричною експертизою [10] (якщо експерти мають спеціальні

знання в галузі вікових характеристик розвитку особистості) або може бути призначена самостійна експертиза, що доручається педагогам або психологам.

Експерти вивчають документальні матеріали про розвиток та поведінку підлітка, обстежують його особу.

Перед ними ставляться питання (автор статті пропонує власний перелік питань):

– Чи є асоціальні відхилення у розвитку підлітка у порівнянні з нормальними «відхиленнями» для цього віку?

– З чим пов'язане зазначене відхилення?

– Чи не спричинене вказане відхилення з психічним захворюванням?

– Якому віку відповідає фактичний розвиток підлітка?

– Чи можна, виходячи з даних психології, дійти висновку, що підліток не у повній мірі розумів значення інкримінованого йому діяння?

Разом із тим, судово-психологічна експертиза – призначається у випадках, коли при з'ясуванні важливих для справи обставин потрібні спеціальні психологічні знання.

Судово-психологічна експертиза спрямована на дослідження непатологічних явищ психіки і тому проводиться переважно щодо психічно здорових людей.

Судово-психологічна експертиза проводиться амбулаторно комісією експертів або одним експертом (якщо створення експертної комісії неможливе чи недоцільне).

Також може призначатись й судово-медична експертиза [4] для встановлення наявності у підлітка та визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень.

Стосовно судово-медичної експертизи слід зазначити, що у неповнолітніх набагато частіше, ніж у дорослих, можуть бути тілесні ушкодження, отримані у грі, у бійці та за інших обставин, не пов'язаних із скоєнням певного кримінального правопорушення. Тому важливо незалежно від того, чи заявлено відповідне клопотання чи ні, ставити перед експертом питання не тільки про локалізацію, характер, давність тілесних ушкоджень, а й про можливе їх походження у зв'язку чи поза зв'язком із досліджуваною подією.

Так, судово-медична експертиза – це науково-практичне дослідження, передбачене та регламентоване чинним законодавством України, яке проводиться для вирішення конкретних питань, що виникають при розслідуванні кримінальних правопорушень або при підозрі на них [4].

Судово-медична експертиза дає висновки з питань медичного та біологічного характеру,

що виникають у судово-слідчій практиці. З-поміж питань біологічного характеру вирішуються лише ті, які пов'язані безпосередньо з життєдіяльністю та функціями людського організму (дослідження крові, виділень людського тіла тощо).

У справах про статеві злочини підлітків перед судово-медичним експертом обов'язково порушують питання про здатність підозрюваного до статевих зносин. Зрозуміло, негативна відповідь не виключає відповідальності за участь у зґвалтуванні, але дозволяє перевірити правдивість свідчень учасників події про роль даного підлітка.

Також може бути призначена та проведена судово-психіатрична експертиза.

У судово-слідчій практиці іноді виникає потреба у проведенні комплексної психолого-психіатричної експертизи [11].

Цей вид експертизи застосовується щодо визнаних осудними неповнолітніх підозрюваних, які страждають на олігофренію [8] в ступені дебільності, неврозами [7], психопатіями [12], що мають ознаки психофізичного інфантилізму, залишкових явищ органічного ураження центральної нервової системи.

Мета комплексної психолого-психіатричної експертизи полягає у більш диференційованій, ніж при проведенні судово-психіатричної експертизи оцінці індивідуальної можливості неповнолітнього повністю усвідомлювати значення своїх дій та визначення, якою мірою він міг керувати своїми діями.

Комплексна психолого-психіатрична експертиза може проводитися також щодо свідків та потерпілих.

Призначення судово-психологічної експертизи доцільно у тих випадках, коли психічне здоров'я неповнолітніх осіб, які направляються на експертизу, не викликає сумніву у представників судових та слідчих органів або підтверджено висновком судово-психіатричної експертизи. Тому судово-психологічна експертиза, на наш погляд, не повинна передувати судово-психіатричній (або проводитися паралельно з нею в рамках комплексної психолого-психіатричної експертизи).

При реалізації неповнолітнім підозрюваним його прав, пов'язаних із призначенням експертизи, її проведенням та пред'явленням матеріалів, необхідно забезпечити присутність захисника та законного представника. Присутність цих осіб потрібна і при вилученні у неповнолітнього підозрюваного або потерпілого зразків для порівняльного дослідження. З метою запобігання можливості травмування психіки підлітка зазначеною процедурою педагогу чи слідчому (детективу) необхідно

детально роз'яснити йому сенс проведених дій, його обов'язок підпорядковуватись законним вимогам слідчого (детектива). Сама процедура відібрання зразків має здійснюватися тактовно, з урахуванням вікових особливостей підлітка. Саме тому ми наполягаємо, щоб під час проведення зазначеної процесуальної дії було забезпечено обов'язкова присутність педагога. Якщо відібрання зразків вимагає повного або часткового оголення неповнолітнього, застосовується загальне правило про те, що слідчий (детектив) іншої статі при проведенні зазначеної процесуальної дії не повинен бути присутнім, аналогічно як і педагог.

Крім допиту свідків, витребування документів та призначень необхідних експертиз вважаємо за доцільне також організувати за участю педагога обстеження умов життя та виховання неповнолітніх підозрюваних (а в разі потреби і потерпілих).

Так, педагог та слідчий (детектив) ознайомлюються з умовами життя підлітка-правопорушника чи потерпілого у нього в будинку, у гуртожитку, з умовами його навчання чи роботи. Зрозуміло, попередньо педагогу має бути проведений інструктаж щодо кола даних, які необхідно зібрати, способи їх збирання та документування.

Обстежувачам (педагогу та іншим учасникам) необхідно ознайомитися з житлово-побутовими умовами сім'ї підлітка та його самого. Одночасно обстежувач (педагог) з'ясовує, які книги є, які періодичні видання випускаються, купуються, чи є приймач, телевізор, чи обладнане помешкання Інтернетом тощо. Обстежувач (педагог) звертає увагу на наявність або відсутність слідів регулярного вживання спиртних напоїв – так би мовити: «п'янок», що організуються в квартирі, де проживає підліток, наявність або відсутність ознак занедбаності житла. Окрім безпосереднього ознайомлення з обстановкою за місцем проживання обстежувач опитує батьків підлітка, сусідів, представників житлових органів, активу мешканців (розмова з кожним із них проводиться наодинці).

У ході бесіди з'ясовуються: відомості щодо обстановки в сім'ї, кола друзів, інтересів та схильностей, рис характеру, проведення часу, минулої поведінки підлітка, а також дані, які можуть безпосередньо вказувати на наявність протиправної схильності підлітка та причини негативних поглядів та звичок останнього, що виявилися в мотивах вчиненого кримінального правопорушення, а також чи немає у будинку, мікрорайоні неконтрольованих груп підлітків, чи не збираються вони із суспільно-шкідливих причин у підвалах, на горищах, у під'їздах.

Аналогічні відомості встановлюються й під час розмов з іншими педагогами навчального закладу, спортивної секції та представниками адміністрації підприємства, де працює підліток.

Обстежувача (педагога) необхідно орієнтувати на те, щоб:

- ним збиралася і фіксувалася фактична інформація, а не оціночні судження осіб, із якими він розмовляє;

- на необхідність фіксувати основні дані про людей, з якими проведено бесіду (прізвище, ім'я, по батькові, адресу, ставлення до підозрюваного потерпілого тощо);

- на доцільність складення підсумкової довідки, у якій було б відображено результати розмов та результати особистого ознайомлення обстежувача (педагога) з умовами життя підлітка.

Ми вважаємо, що дані, викладені у такій довідці, матимуть значення доказу, оскільки вона має всі ознаки доказу у сенсі вимог Глави 4 Кримінального процесуального кодексу України [6]. На розсуд слідчого (детектива), суду всі або деякі з осіб, зазначені у довідці,

можуть бути в подальшому повторно допитані на етапі досудового розслідування або судового розгляду справи.

Висновки. Як висновок до статті зазначимо, що наявність процесуальних варіацій щодо проведення першопочаткових слідчих (розшукових) дій по збиранню та дослідженню доказів у провадженнях про кримінальні правопорушення, які вчинені неповнолітніми, вимагають від слідчих (детективів) та судів вдосконалення вже існуючих та розроблення нових прийомів і методів проведення слідчих (розшукових) дій та збирання доказової бази з метою якісного та ефективного виконання завдань, дотримання загальних засад кримінального провадження.

Зважаючи на наявність недоліків у цій сфері процесуально-правової, судової та експертної діяльності вважаємо за актуальні подальші дослідження відповідної спрямованості, адже останні створюватимуть перспективи теоретичних та практичних напрацювань та сприятимуть розв'язанню проблемних питань на цьому напрямку.

Література:

1. Адміністративні комісії та їх компетенція. WikiLegalAid. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/vignette> (дата звернення: 13.01.2025).
2. Білецька Г. А. Особливості проведення судово-медичної експертизи встановлення віку на сучасному етапі. «Право та державне управління». № 4 (25), 2016. С. 101–106.
3. Департамент державної реєстрації актів цивільного стану міністерства юстиції України. Офіційний сайт. URL: <https://minjust.gov.ua/dep/ddr/viddili-derjavnoi-reestratsii-aktiv-tsilvilnogo-stanu> (дата звернення: 13.01.2025).
4. Інструкція по проведенню судово-медичної експертизи. Інструкція МОЗ України від 17.01.1995 № 6. Затверджено наказом МОЗ від 17.01.1995 №6 (з0248-95). (редакція станом на 13.01.2025). URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 13.01.2025).
5. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141) (редакція станом на 01.01.2020). URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 13.01.2025).
6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13 ст. 88. (редакція станом на 26.12.2024). URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 13.01.2025).
7. Невроз. Фармацевтична енциклопедія. URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/6557/nevroz> (дата звернення: 13.01.2025).
8. Олігофренія. Енциклопедія сучасної України : URL: <https://esu.com.ua/article-76419> (дата звернення: 13.01.2025).
9. Осмолян В. А. Тактико-криміналістичні прийоми допиту як правова складова отримання достовірних показань учасників процесу. «Наукові праці МАУП. Серія: Юридичні науки». Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2023. Вип. 3 (66). С.10–16.
10. Про затвердження Порядку проведення судово-психіатричної експертизи. Наказ МОЗ від 08.05.2018 № 865 (з0719-18). (редакція станом на 13.01.2025). URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 13.01.2025).
11. Психолого-психіатрична експертиза. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 13.01.2025).
12. Психопатії. 3. 11. – розлади особистості і поведінки у дорослих і дітей (F-60 – F-69). Букліб by Magistr.ua. Студентська. URL: <https://buklib.net/books/31197/> (дата звернення: 13.01.2025).
13. Судово-психологічна експертиза. Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України. URL: <http://ondise.minjust.gov.ua/sudovo-psixologichna-ekspertiza/> (дата звернення: 13.01.2025).
14. Територіальні громади. Децентралізація в Україні [сайт] : URL: <https://decentralization.ua/newgromada> (дата звернення: 13.01.2025).
15. Що таке ОСББ і як його створити? Офіційний портал Києва. Офіційна сторінка Київської міської ради : URL: https://kyivcity.gov.ua/budynok_ta_komunalni_posluhy/osbb/scho_take_osbb_i_yak_yogo_stvoriti/ (дата звернення: 13.01.2025).
16. Ювенальна поліція України. Офіційна сторінка Ювенальної поліції України : URL: https://www.instagram.com/police_kids/ (дата звернення: 13.01.2025).

УДК 347.7

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2025.1.5>**Роман ПОЛІЩУК**

доктор філософії, докторант Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», romaхх0619@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9968-5713

ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ НЕСПРОМОЖНОСТІ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СТАНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню іноземного досвіду розвитку інституту неспроможності та його впливу на становлення в Україні. Виокремлено шість загальносвітових історичних етапів становлення інституту банкрутства та п'ять – загальноукраїнських. Автор, застосувавши порівняльний підхід, дійшов до висновку, що дані етапи відрізняються між собою тривалістю становлення через об'єктивні історичні процеси, які відбулися на територіях різних держав світу, у тому числі і українських земель. Стаття висвітлює започаткування засад конкурсного права у Римській імперії, його подальший розвиток у періоди феодалізму та капіталізму через призму розвитку передових країн світу, вплив світових стандартів інституту неспроможності на ефективність розроблення та застосування відповідних правових норм та законодавчих актів на території українських земель. Вивчено та відображено зміст нормативно-правових актів вітчизняного та загальносвітового законодавства у сфері банкрутства через ретроспективу, починаючи з часів Стародавнього світу до сьогодення. Досліджено праці багатьох вітчизняних науковців щодо впливу зародження та подальшої еволюції грошово-кредитних правовідносин на становлення інституту неспроможності. Резюмовано, що розвиток банкрутного законодавства супроводжувалося переходом від засад особистої немайнової відповідальності боржників перед кредиторами, а згодом і майнової, до вироблення ефективних та дієвих у практичному аспекті нормативних механізмів з метою запобігання неспроможності боржників. Розкрито зміст та положення діючих законодавчих актів у розвинутих державах світу, зокрема, Кодексу про банкрутство США, Закону Німеччини «Про банкрутство», Закону Республіки Польщі «Про банкрутство», Регламенту ЄС 2015/848 від 20 травня 2015 р. «Про процедури неспроможності (нова редакція)», тощо, та їх вплив на еволюцію становлення та розвиток інституту банкрутства в Україні.

Ключові слова: банкрутство, ліквідація, санація, нормативно-правовий акт, євроінтеграція, боржник, кредитор.

Roman Polishchuk. FOREIGN EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF THE INSOLVENCY INSTITUTE AND ITS IMPACT ON THE ESTABLISHMENT IN UKRAINE

The article is devoted to the study of foreign experience in the development of the insolvency institute and its impact on its formation in Ukraine. The author distinguishes six global historical stages of formation of the insolvency institute and five all-Ukrainian stages. Using a comparative approach, the author concludes that these stages differ in the duration of their formation due to objective historical processes which took place in the territories of different countries of the world, including Ukrainian lands. The article highlights the foundations of insolvency law in the Roman Empire, its further development in the periods of feudalism and capitalism through the prism of development of the world's advanced countries, and the impact of international standards of the insolvency institution on the efficiency of development and application of relevant legal norms and legislative acts in the territory of Ukrainian lands. The author examines and reflects the content of legal acts of national and global bankruptcy legislation through a retrospective, starting from the times of the Ancient World to the present day. The author analyzes the works of many national scholars on the impact of the emergence and further evolution of monetary legal relations on the establishment of the insolvency institute. It is summarized that the development of bankruptcy legislation was accompanied by a transition from the principles of personal non-property liability of debtors to creditors, and subsequently to property liability, to the development of effective and practical regulatory mechanisms to prevent insolvency of debtors. The author reveals the content and provisions of the current legislative acts in the developed countries of the world, in particular, the US Bankruptcy Code, the German Bankruptcy Act, the Bankruptcy Act of the Republic of Poland, EU Regulation 2015/848 of May 20, 2015 «On Insolvency Procedures (New Edition)», and their impact on the evolution of the formation and development of the bankruptcy institution in Ukraine.

Key words: bankruptcy, liquidation, rehabilitation, legal act, European integration, debtor, creditor.

Постановка проблеми. Запровадження та еволюція подальшого удосконалення правових норм інституту неспроможності пов'язаний насамперед з потребами суспільного ладу, якому на кожному етапі його розвитку дзеркально відповідає діюча законодавча база, як відображення рівня генезису суспіль-

них відносин. Активний розвиток інституту банкрутства в Україні та розвинутих країн світу є характерною рисою генезису законодавства в цілому, що формується під безпосереднім впливом економічних та політичних чинників. Безсторонній аналіз історії становлення загальносвітового та національного

законодавства про банкрутство, його минулого та нинішнього стану, його позитивних та негативних забарвлень у практичному та теоретичному аспектах, дозволить досягти подальшого ефективного розвитку механізму правового регулювання інституту банкрутства. Конкурсне право постійно стикається з проблематикою, насамперед, належного практичного застосування нормативів у банкрутних правовідносинах між боржниками та кредиторами, що знаходить своє вирішення у еволюційних змінах через надбання світового та національного досвіду та практики судових органів.

Євроінтеграція є пріоритетом зовнішньої політики України і що в цьому контексті має відбуватися наближення законодавства України про банкрутство до законодавства країн Європейського Союзу, бо знання теоретичних підвалин формування принципів регулювання специфічних правових відносин, якими є відносини неспроможності, та розуміння природи уніфікованих норм, розроблених в ЄС, є для нашої країни важливими та необхідними в цілях вступу до ЄС. Зокрема, ідеться про механізм координації заходів у порушених судових провадженнях і про активи неспроможного боржника у трансграничних процедурах банкрутства [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням іноземного досвіду розвитку інституту неспроможності та його впливу на становлення в Україні у загальному аспекті займалися такі провідні вітчизняні науковці, як О. Бірюков, О. Борейко, А. Бутирський, В. Гордієнко, Л. Козак, В. Джунь, С. Жуков, Д. Опенько, В. Погребняк, Б. Поляков, Н. Пришва, В. Пянтковський, Ю. Чорна, О. Щербанюк.

Метою статті є теоретико-практичне дослідження іноземного досвіду розвитку інституту неспроможності та його впливу на становлення в Україні.

Завданням статті є дослідження шістьох загальносвітових та п'ятих загальноукраїнських історичних етапів розвитку інституту банкрутства, проведення їх порівняльного аналізу, виокремлення їх спільних та відмінних рис; вивчення та розкриття змісту основних нормативно-правових актів розвинутих країн світу та національного законодавства у розрізі історичного аспекту; окреслення впливу становлення законодавства США, Німеччини, Великобританії, Польської республіки, Європейського Союзу на розвиток інституту неспроможності в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У світі застосування процедури неспроможності / банкрутства визнано циві-

лізованим способом перерозподілу майна неконкурентоздатного власника між його кредиторами, який ґрунтується на законодавчо встановленому правопорядку. Інститут неспроможності, як зазначає В. Джунь, є дуже важливим правовим механізмом, який надає необхідний інструментарій для нормального функціонування саморегульованої ринкової економіки на засадах конкурентного суперництва, комерційного ризику товаровиробників та має подвійне призначення – не лише направлений на врегулювання колізій між майновими інтересами боржника і кредиторів (приватний інтерес), а й покликаний сприяти прогресивним соціально-економічним змінам, які звільнюють простір для розвитку ефективного товарного виробництва (публічний інтерес) [5].

Варто відзначити, що можна виокремити шість загальносвітових історичних етапів удосконалення інституту банкрутства та п'ять – загальноукраїнських. Наголошуємо на нетотожності тривалості розвитку світових та українських етапів розбудови інституту банкрутства внаслідок об'єктивної різниці у тривалості відповідних історичних процесів.

У світовій історії розвитку банкрутства перший етап бере свій початок від утворення та подальшого становлення держав Стародавнього світу та періоду ранішнього Середньовіччя.

Як зазначав Д. А. Опенько, зародження грошово-кредитних правовідносин дало значний поштовх у зародженні інституту неспроможності [10].

У період існування держав стародавнього сходу та античної цивілізації виокремлювалось специфічне відношення до збанкрутілих боржників через механізм особистої немайнової відповідальності боржника у формі використання фізичних покарань, родичів боржника як способу забезпечення зобов'язань та продаж самого боржника у рабство.

Слід зазначити, що у системі права Стародавнього Риму, зокрема, у Законах Дванадцяти Таблиць було встановлено передачу боржника кредитору для поміщення в колодки на 60 днів, після чого йому тричі робили пропозицію повернути борг і в разі відмови розрубали на частини за принципом *partes secare* [4].

Самі ж засади конкурсного права були започатковані саме у Римі. У свою чергу, термін «банкрутство» походить від латинського словосполучення *bankus ruptus* – «зламана лава», так як у Римі лихварі, які працювали за лавами, збанкрутувавши, розбивали або перевертали їх, що і свідчило про неспроможність.

Перший український етап становлення інституту банкрутства характерний тим, що у за цей період не було збережено жодних правових документів щодо тогочасних звичаїв. Основи законодавчого регулювання банкрутних правовідносин зароджувались у період існування Київської Русі.

З прийняттям Руської Правди та подальших змін до неї у період правління Ярослава Мудрого були запроваджені положення щодо боржників, які не могли погасити свої борги.

У ситуації неплатоспроможності боржника могло бути стягнуте його майно, а також предметом стягнення ставала сама особа боржника, тобто його продавали, а виручені кошти розподіляли між кредиторами за такою чергою: іноземці, іногородні та інші [15].

Борг князя як особливого суверена оплачувався позачергово [12].

У практичному аспекті активно застосовувався механізм «видачі головою» шляхом видачі боржника кредитору для персонального вирішення боргових зобов'язань.

Другий загальносвітовий історичний етап розбудови інституту неспроможності відображав у собі зв'язок між вже сформованим феодалізмом та початком становлення капіталістичного ладу у європейських країнах.

З огляду на те, що у період кінця XI та початку XII сторічч локальна торгівля у європейських державах здійснює свій перехід з локального діапазону до континентального, тому з метою «обслуговування дедалі зростаючого торгового обороту та у відповідь на потреби його суб'єктів активно формується транснаціональне торгове право, або *Lex Mercatoria*» [6].

Слід наголосити на тому, що у даний період часу банкрутне право було складовою частиною інституту комерційного кредитування, яке забезпечувало захист інтересів як кредиторів, так і боржників.

У пізніші часи середньовіччя правові норми, що регулювали тогочасні відносини щодо вирішення майнових проблем боржника, якщо щодо його майна збігались претензії хоча б двох кредиторів, містились у статутах вільних італійських міст [3].

Серед таких міст слід виокремити Флоренцію, Венецію, Геную, які у результаті децентралізаційних процесів фактично набули статусу міст-держав із власними фінансово-правовими системами. Стрімкий розвиток даних міст забезпечувало ведення таких видів господарської діяльності, як торгівлі та банківської діяльності, в результаті чого положення конкурсного права еволюційно зазнавали докорінних змін.

Дані статuti включали у себе добірки з одного боку правочинів, які укладалися між найбільшими суб'єктами господарювання (товариствами, корпораціями) та органами державної влади, з другого – судові акти.

Саме з Італією пов'язане започаткування такого учасника правовідносин банкрутства як комітету кредиторів, функціями якого були представництво інтересів боржника у суді, володіння та управління його майном, пошук такого майна; аналіз вимог кредиторів; формування ліквідаційної маси боржника; укладення мирової угоди.

Третій загальносвітовий історичний етап розбудови розвитку інституту неспроможності (XV-XVII ст.) пов'язаний з формуванням централізованих держав з пануванням абсолютизму характеризується появою «королівського права», яке змінювало концепцію розуміння неплатоспроможності як явища, що порушувало публічний правопорядок. Ця ідея дала підставу будувати правові норми на основі принципу втручання держави в справи про банкрутство, передавати розгляд таких справ у королівські суди. Активно будувались боргові в'язниці. Пояснюється така зміна поглядів активним упровадженням буржуазних капіталістичних відносин, за умов чого неплатоспроможність боржника різко гальмувала розвиток комерційного обороту. Відповідно, закони «королівського права» спрямовувались на попередження правопорушень у сфері комерційного обігу, закріплюючи навіть заходи залякування та терору [6].

У період з XV по XVI сторіччя на території українських земель, які у більшій своїй частині перебували у складі Великого князівства Литовського та законодавчо підпорядковувались приписам литовського права, можна виділити 2-й етап історичного розвитку інституту неспроможності. У цей час заборонялося проведення індивідуального (особистого) суду та застосування відповідного покарання князя або ж його намісника. Згідно із артикулом десятим розділу сьомого Третього Литовського статуту 1588 р. було передбачено обов'язок визнавати особу банкрутом через судовий орган влади.

Зазначене дає підстави для висновку про те, що запровадження ефективного механізму регулювання відносин неспроможності та відповідних нормативно-правових актів було не на часі та неактуальним, ігнорувалося законодавцем через стрімкий розквіт феодального ладу.

Четвертий етап розвитку права банкрутства пов'язаний із лібералізацією відношення до особи боржника, який вже не був у статусі

злочинця, а єдиним засобом погашення вимог кредиторів було саме його майно. Поряд з цим, почали створюватися спеціалізовані судові інстанції, які розглядали справи про банкрутство.

Даний етап гуманізації законодавства розпочався в другій половині XVIII сторіччя за остаточного відходу від феодальних пережитків у Західній і Центральній Європі та продовжився до середини XIX ст. Ставлення до правового явища банкрутства змінювалось із двох основних причин. Так, терористичні санкції законодавства про відповідальність боржників не досягли превентивної дії проти нових банкрутств, оскільки реальні боржники, намагаючись уникнути кримінальної відповідальності, продовжували ще більш збиткову господарську діяльність. Крім того, циклічні економічні кризи з попутними масовими банкрутствами наштовхували на розуміння не лише суб'єктивних (неналежне ведення підприємництва), а й об'єктивних (несприятлива кон'юнктура ринку) причин неспроможності [6].

Відповідний етап уособлював у собі законодавчо пом'якшане відношення до боржника, який вже не перебував у правовому статусі злочинця, так як вже саме його майно було засобом забезпечення погашення грошових вимог кредиторів. Поряд з цим, у державах західної Європи запроваджувалося створення компетентних судових органів у справах про банкрутство, наприклад таких як, спеціальних суддів-комісарів у Франції або ж Суду Банкрутства у Великобританії, тощо.

У період становлення відповідного третього національного етапу (XVIII – початок XX століть) значна частина українським земель перебувала у складі Російської імперії, де переважав феодалізм. Цей період пов'язаний із запровадженням у Вексельному статуті (1729 рік) таких визначень як «банкрутство» та «неплатоспроможність», опрацюванням проекту статуту про банкрутство згідно наказу Комерц-Колегії (1740 рік), який так і не був актуальності у своєму практичному застосуванні. У зазначеному проекті запроваджувалося створення так званих представників боржників – посадових осіб кураторів.

З розвитком капіталізму у XIX сторіччі у Російській імперії було введено у дію статут про банкрутів (1800 рік), який поширювався на неплатоспроможність у таких сферах господарської діяльності, як торговельній та неторговельній. У 1832 році було прийнято вже статут про торговельну неплатоспроможність, у якому передбачено було створення присяжних попечителів, якими могли бути

тільки адвокати, задля гарантування законності діяльності боржників. З 1836 року було запроваджено поняття «адміністрації», яка покликана була здійснювати санаційну процедуру боржника, тобто відновлювати його платоспроможність.

Варто відзначити, що протягом XIX та початку XX сторіччя поряд із розвитком капіталістичних відносин, відбувався динамічний розвиток третього національного етапу банкрутного законодавства, що проявлявся як у ефективному застосуванні правових норм інституту неспроможності, так і досягненні його передових світових стандартів.

На п'ятому світовому етапі, який бере свій початок з середини XIX ст., відбувається подальша еволюція гуманізації норм інституту банкрутства. Даний період характеризується прийняттям більшістю розвинутих країн законів про особисте банкрутство, які побудовані були на концепції розмежування відповідальності юридичних та фізичних осіб та несення ними відповідальності лише за рахунок свого майна. Варто відзначити, що дана концепція діє і сьогодні.

Держава перестала переслідувати неспроможних боржників, а самі боржники виявилися під захистом законів про особисте банкрутство. Нову західну філософію висловив Верховний суд США, який ухвалив у 1915 році, що метою особистих банкрутств є надання боржнику шансу «почати заново, будучи вільним від зобов'язань і відповідальності, пов'язаних з невдачами в бізнесі» [10].

Варто відзначити, що банкрутне законодавство того часу мало ліквідаційне напруження через позбавлення юридичних та фізичних осіб своєї власності, внаслідок чого виникала суперечність із новою концепцією неспроможності, адже у цей період відбувалось становлення соціально орієнтованої ринкової економіки.

Шостий світовий етап, який по суті є сучасним, починається з другої половини XX століття, який пов'язаний із стрімким реформуванням законодавства про банкрутство шляхом впровадження реорганізаційних методів врегулювання спорів між боржниками та кредиторами, не пов'язаних із ліквідаційною процедурою. Такими новітніми механізмами були, зокрема, прощення боргу та запровадження множинності (різноманіття) процесуальних процедур задля досягнення відновлення платоспроможності боржників: довірчого управління майном зобов'язаної особи, трансформація грошового боргу у корпоративні права учасника боржника, реструктуризація заборгованості, тощо. Широка

регламентація відповідних процедур знайшла своє відображення у Законі Сполучених штатів Америки № 95-958 про банкрутство, який був прийнятий у 1978 році. Аналогічне спрямування було запроваджено і у Франції.

Кодекс про банкрутство є головним законом США у сфері банкрутства. Його основним завданням є допомога боржнику в звільненні від частини боргів та збереженні підприємства від ліквідації. Сама процедура банкрутства, на відміну від української, частіше за все починається за ініціативою лише боржника. Згідно з Кодексом до боржників можуть застосовуватись такі заходи, як: реструктуризація боргів, погашення боргів, ліквідація; заходи, передбачені спеціальними нормативними актами, стосовно страхових і банківських корпорацій, будівельних і кредитних установ, які є боржниками. Метою Кодексу є не ліквідація, а реабілітація, відновлення підприємства [9].

Як зазначає Н. Тищенко, окрім Кодексу про банкрутство розв'язанню проблем у відносинах боржників і кредиторів сприяють норми кримінального закону. Так, в обох документах прописано, що боржник відповідальний за обман кредитора, тому може позбутися всього свого майна. А якщо обман буде доведений, то може понести більш серйозне покарання – позбавлення волі [16].

Судочинство у процедурах банкрутства в США здійснюють федеральні суди, у справах про банкрутство – спеціалізовані суди, що входять до складу федеральних окружних судів США. Спеціальний орган, що займається адміністративним управлінням справ про банкрутство, входить до складу міністерства юстиції і називається Виконавче бюро федеральних керуючих США. Воно виступає як наглядач за процедурою банкрутства від імені генерального прокурора США. Його члени, федеральні керуючі керівники, є службовцями федерального уряду і призначаються генеральним прокурором [14].

Натомість варто відмітити, що все ж таки у деяких розвинутих країнах західноєвропейського регіону, зокрема, у Німеччині діє прокредиторська модель банкрутного законодавства, пов'язана насамперед з ліквідаційною процедурою.

Так, норми Закону Німеччини «Про банкрутство» дозволяють банкрутство за відсутності ліквідності (нездатність сплатити 90% боргів) та з метою розв'язання надмірної заборгованості (обсяг зобов'язань підприємства перевищує обсяг його активів). Для початку справи потрібен строк у 2 роки мінусової ліквідності. Але в разі неспромож-

ності погасити свою заборгованість перед кредиторами в майбутньому, особливо за обов'язковими платежами, особа може подати заявку на ліквідацію [16].

У свою чергу, Великобританія підтримує збалансовану модель у відносинах неспроможності, обравши поміркований варіант між продебіторською та прокредиторською моделями.

Значний вплив на розвиток інституту неспроможності в Україні здійснило законодавство у сфері банкрутства Польщі через збільшення кола боржників, зокрема, фізичних осіб.

Слід звернути увагу на те, що польське банкрутне законодавство має продебіторське забарвлення, що зумовлено порівняно невеликою кількістю порушених проваджень у справах про банкрутство щодо боржників. Так, у разі необізнаності та переоцінки своїх можливостей боржниками щодо взяття на себе зобов'язань по кредитним правовідносинам, це не є підставою для відкриття проваджень у справах про банкрутство. З огляду на це, досить значна увага приділяється судами дослідженню питання сумлінності та добросовісності боржників, виникнення заборгованості перед кредиторами з незалежних від них причин. Крім цього, боржники в момент подачі заяви про визнання їх банкрутами зобов'язані задекларувати свої активи та пасиви. Відповідна інформація перевіряється судом і у разі надання боржниками недостовірних відомостей, на них накладаються санкції адміністративного або кримінального характеру.

З огляду на те, що типовий боржник не має коштів, суд здійснює оприлюднення інформації про клопотання боржника визнати його банкрутом у головній місцевій газеті та судових виданнях (для забезпечення доведення цієї інформації до всіх кредиторів) за свій рахунок. Закон про банкрутство базується на чотирьох основних принципах: а) списання боргів має бути винятком; б) боржник зобов'язаний погасити борги максимально, виходячи зі своїх можливостей; в) процедура банкрутства має бути максимально дешевою; г) кредитори повинні брати участь у судових процедурах [7].

Регламент ЄС 2015/848 від 20 травня 2015 р. «Про процедури неспроможності (нова редакція)» визначає важливі цілі трансграничних процедур банкрутства – створення простору свободи, безпеки та правосуддя, встановлює загальний принцип визнання процедур банкрутства в межах ЄС, закріплює колективне задоволення вимог кредиторів на конкурсних засадах тощо [1].

У Європейському Союзі банкрутство не визнається самостійною галуззю права й нормативні акти, пов'язані з банкрутством, у системі законодавства окремо не виділені, проте норми, спрямовані на регулювання відносин неспроможності суб'єктів права, можна знайти в деяких визначених сферах правового масиву Європейського Союзу; в Європейському Союзі регулювання банкрутства виходить з необхідності захисту майнових інтересів і кредиторів, і боржника; банкрутство у праві Європейського Союзу тісно пов'язано із законодавством про конкуренцію, яке належить до сфери управління економікою та спрямоване на підтримку справедливої конкуренції певними юридичними засобами, зокрема і за допомогою процедур банкрутства, які є ринковими механізмами регулювання чесної конкуренції, інструментом справедливого та передбачуваного регулювання майнових відносин між учасниками економічних відносин; у кожній країні – члені Європейського Союзу існує своя унікальна система законодавства про банкрутство, що обумовлює певні розбіжності в регулюванні відносин неспроможності та неможливість повної гармонізації відповідних норм, але разом з тим у Європейському Союзі є значні успіхи у сфері створення єдиної системи регулювання відносин неспроможності [11].

Четвертий національний етап законодавства про банкрутство пов'язаний із радянськими часами.

Норми, що регулювали інститут неспроможності містилися у Цивільному та Цивільному процесуальному кодексах Української РСР, і носили публічний характер конкурсного процесу, адже кредитори не впливали на формування органів конкурсного управління: зберігача, ліквідаторів та особливого управління [8].

Варто відзначити, що законодавство про банкрутство стосувалося виключно юридичних осіб недержавної форми власності, і не поширювалися на державні підприємства, як фундамент тогочасної влади. В подальшому, при переході до планової економіки, застосування норм інституту банкрутства з практичної точки зору не мало вже ніякої необхідності.

Функція ліквідаторів полягала у розгляді кредиторських вимог, визначенні активів і пасивів боржників, пошуку, оцінки і реалізації їх майна у ліквідаційній процедурі.

П'ятий національний етап формування нормативно-правового регулювання інституту банкрутства почався з часів отримання Україною незалежності та пов'язаний передусім із становленням у країні ринкової економіки.

14.05.1992 року було прийнято Закон України «Про банкрутство», який мав чимало недоліків та піддавався значній критиці, проте все ж таки даний нормативно-правовий акт започаткував створення основ системи принципів банкрутного законодавства на теренах української держави. Варто відзначити, що його дія була нерозривно пов'язана із Господарським-процесуальним кодексом України, які у своєму комплексі регулювали конкурсний процес.

Це надалі дало поштовх для прийняття більш досконалих нормативно-правових актів з питань банкрутства, таких як Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (діяв у різних редакціях) та в кінцевому варіанті – Кодексу України з процедур банкрутства.

Наразі, з точки зору В. Погребняка та О. Гаврилюк у справах про банкрутство, що перебували у провадженні Верховного Суду, можна спостерігати формулювання та застосування щонайменше шести правових принципів: концентрації у межах справи про банкрутство всіх спорів; принцип процесуальної економії у справі про банкрутство; принцип судового нагляду у відносинах неплатоспроможності та банкрутства; принцип безсумнівної повноти дій ліквідатора у ліквідаційній процедурі; принцип «незмінності складу суду» у справах про банкрутство; принцип конкурсного імунітету [13].

Поряд з цим, у Кодексі України з процедур банкрутства закріплені також такі основоположні принципи, як взаємності (ст. 2, 97), виборності і гласності, з'ясування всіх обставин справи (ст. 7), випадкового відбору з кандидатів арбітражного керуючого (ст. 28).

Висновки. В залежності від вирішення спірних правовідносин, що склалися між кредиторами і боржниками, обсягу задоволення грошових вимог кредиторів боржників можна виокремити три періоди світової історії банкрутства.

Перший період стосувався особистої немайнової відповідальності боржників, яка задовольняла немайнові інтереси таких боржників шляхом так званої помсти або показового покарання, тощо.

Другий період стосувався вже періоду майнової відповідальності боржників, у результаті чого погашалися майнові інтереси як кредиторів, так і боржників, адже було передбачено додаткову змогу отримати позитивні результати у веденні бізнесу.

Третій період, що мав назву превентивного, передбачав запобігання банкрутству, в результаті чого досягалося не тільки задоволення

вимог кредиторів та боржників, а й особистих інтересів учасників банкрутства через, зокрема, підтримку ділової репутації суб'єктів господарської діяльності. Поряд з цим, має місце удосконалення (якісних змін) у законодавстві, що позитивно впливає на суб'єктів банкрутних правовідносин через, зокрема, зниження міри покарання або ж поліпшення процедурних питань, тощо.

Щодо загальноукраїнських історичних етапів розвитку інституту неспроможності то їх можна виділити п'ять, які пов'язані із зародженням основ банкрутства у період існування Київської Русі (введення в дію Руської Правди та подальших зміни до неї); стрімким розвитком феодального ладу у період з XV по XVI сторіччя (прийняття Третього Литовського статуту 1588 р. та панування литовського

права); генезом капіталістичних відносин у Російській імперії поряд із ефективним впровадженням світових стандартів інституту банкрутства (запровадження Вексельного статуту 1729 року, статуту про банкрутів 1800 року, статуту про торговельну неплатоспроможність 1832 року); радянськими часами та публічним характером конкурсного процесу, де норми банкрутного законодавства не мали свого практичного застосування (дія Цивільного та Цивільного процесуального кодексів Української РСР); здобуттям Україною своєї незалежності та розвитком ринкової економіки (прийняття Закону України «Про банкрутство» від 14.05.1992, Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (у різних редакціях), Кодексу України з процедур банкрутства).

Література:

1. Regulation (EU) 2015/848 of the European Parliament and of the council of 20 May 2015 on insolvency proceedings (recast). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2015/848/oj> (дата звернення: 22.02.2025).
2. Бірюков О. М. Наука про банкрутство: вибрані праці. Київ: Алерта, 2024. 562 с.
3. Бірюков О. М. Інститут неспроможності: порівняльно-правовий аналіз: [монографія]; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К. : Видавничий центр «Київський університет», 2000. 163 с.
4. Гордієнко В.С. Становлення та розвиток інституту неспроможності та банкрутства в деяких зарубіжних країнах. *Вісник Львівського університету : зб. наук. праць. Серія «Юридична»*. 2007. Вип. 44. С. 68–74.
5. Джуно В. В. Інститут неспроможності: світовий досвід розвитку і особливості становлення в Україні: монографія. Львів: Інститут технологій бізнесу і права, 2000. 177 с.
6. Джуно В. В. Інститут неспроможності: світовий досвід розвитку і особливості становлення в Україні: монографія. Вид. 2-ге, виправл. і доповн. Київ: Юридична практика, 2006. 384 с.
7. Звіт за дослідженням Аналізу регуляторного впливу прийняття Закону України «Про банкрутство фізичної особи». Київ : Центр комерційного права, 2012. 90 с.
8. Історія становлення регламентації правового становища учасників справи про банкрутство. І. А. Бутирська. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 65. С. 127–133.
9. Козак Л. С. Інститут банкрутства як невід'ємний елемент ринкової економіки. Л.С. Козак, О.В. Федорук. *Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія*. 2010. Вип. 7. С. 290–294.
10. Опенько Д. А. Історико-правова еволюція інституту банкрутства. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 414–416.
11. Право Європейського Союзу: підручн. за ред. О. К. Вишнякова. Одеса: Фенікс, 2013. 883 с.
12. Поляков Б. М. Давньоруський конкурсний процес. *Санація та банкрутство*. 2006. № 1. С. 90.
13. Погребняк В., Гаврилюк О. Роль судової правотворчості у побудові права: принципи у справах неспроможності. *Право України*. 2022. № 7. С. 23–51.
14. Пянтковський В. Л. Особливості регулювання санації державних підприємств. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2006. № 10. С. 40–44.
15. Становлення та історичні етапи розвитку інституту банкрутства в Україні. О. О. Яковлев. *Університетські наукові записки*. 2010. № 2. С. 140–148.
16. Тищенко Н. Світові стандарти банкрутства – порівняння з українським законодавством. URL: <https://nobili.ua/news/publications/svitovi-standarty/> (дата звернення: 20.02.2025).

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2025.1.6>**Іван СЕРВЕЦЬКИЙ**

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри національної безпеки Інституту безпеки
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», siv2055@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5713-8911

Олександр СУШКО

аспірант кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту
права імені князя Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління
персоналом», epin poker1917@gmail.com
ORCID: 0009-0008-2602-6328

РОЛЬ КОЗАЦЬКОЇ РОЗВІДКИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДРИВНОЇ РОБОТИ В ТИЛУ ЗАГАРБНИКІВ ПІД ЧАС НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ (1648–1657 РР.)

У статті здійснено комплексний аналіз розвідувально-диверсійної діяльності, організованої Богданом Хмельницьким на початковому етапі Національно-визвольної війни середини XVII століття. Розглянуто, як унаслідок утворення Української гетьманської держави вона одразу ж опинилася в ролі буферної зони між впливовими сусідами, котрі прагнули зміцнити власні позиції в регіоні. З'ясовано, що, усвідомлюючи вразливість нового державного утворення, Богдан Хмельницький із самого початку свого правління надав великого значення питанням розвідки, активно налагоджуючи систему збору інформації та здійснення підривних заходів.

Акцент зроблено на багатогранності козацької розвідки, що не обмежувалася лише шпигунством, а охоплювала організацію повстань, вербування командирів ворожих підрозділів і проведення диверсій у глибокому тилу супротивника. Показано, що, завдяки агентам, гетьман міг швидко реагувати на зміни військово-політичної обстановки: перехоплювати ініціативу, відволікати сили противника на периферійні театри воєнних дій і формувати міцне військо з різних соціальних груп. У дослідженні наведено приклади, коли козаки проводили масштабні акції навіть поза межами власних володінь, зокрема на території Білорусі та околицях Варшави, що суттєво послаблювало оборонні можливості Речі Посполитої.

Водночас виявлено низку проблем у координації дій: відсутність єдиного центру керівництва розвідувальною мережею спричиняла розрізненість зусиль, а недоліки в оцінці ворожих планів інколи призводили до воєнних поразок, як у випадку з битвою під Берестечком.

У статті також наголошено на ролі розвідки у встановленні союзницьких відносин із Кримським ханством та переманюванням реєстрованих козаків та старшин, що виявилось одним із ключових чинників перших успіхів козацької держави.

Зроблено висновок про надзвичайно важливу роль розвідувально-диверсійної діяльності у становленні Гетьманщини та підкреслено, що досвід Хмельницького надалі може слугувати історичним прецедентом, важливим для розуміння сучасних безпекових викликів. Зокрема, дослідження польських джерел і новітніх наукових праць дозволяє уточнити низку фактів, розширити уявлення про масштаби та ефективність козацької розвідки, а також переосмислити її значення для зміцнення державного суверенітету в складних геополітичних умовах.

Ключові слова: розвідка, диверсія, диверсійно-підривна робота, агент, козаки, Хмельницький, Гетьманщина, Річ Посполита, спецоперація, повстання конспірація, посполитий люд, міщани, старшини, реєстрові козаки.

Ivan Servetsky, Oleksandr Sushko. THE ROLE OF THE COSSACK INTELLIGENCE IN ORGANIZING SUBVERSIVE ACTIVITIES IN THE REAR OF THE INVADERS DURING THE NATIONAL LIBERATION WAR (1648–1657)

The article provides a comprehensive analysis of the intelligence and sabotage activities organized by Bohdan Khmelnytsky at the initial stage of the National Liberation War of the mid-seventeenth century. The author examines how, as a result of the formation of the Ukrainian Hetmanate, it immediately found itself in the role of a buffer zone between influential neighbors who sought to strengthen their positions in the region. It is shown that, realizing the vulnerability of the new state, Bohdan Khmelnytsky, from the very beginning of his reign, attached great importance to intelligence issues, actively establishing a system of information gathering and subversive activities.

The emphasis is placed on the versatility of Cossack intelligence, which was not limited to espionage, but included the organization of uprisings, recruitment of enemy commanders, and sabotage in the enemy's deep rear. It is shown that, thanks to agents, the hetman could quickly respond to changes in the military and political situation: seize the initiative, divert enemy forces to peripheral theaters of war, and form a strong army from different social groups. The study provides examples of Cossacks conducting large-scale actions even outside their own territories, in particular in Belarus and the vicinity of Warsaw, which significantly weakened the defense capabilities of the Polish-Lithuanian Commonwealth.

At the same time, a number of problems in the coordination of actions were identified: the lack of a single center for managing the intelligence network caused a fragmentation of efforts, and shortcomings in assessing enemy plans sometimes led to military defeats, as in the case of the Battle of Berestechko.

The article also emphasizes the role of intelligence in establishing allied relations with the Crimean Khanate and luring registered Cossacks and elders, which proved to be one of the key factors in the first successes of the Cossack state.

The author concludes that the role of intelligence and sabotage activities in the formation of the Hetmanate was extremely important and emphasizes that Khmelnytsky's experience can serve as a historical precedent important for understanding modern security challenges. In particular, the study of Polish sources and the latest scientific works allows us to clarify a number of facts, expand the understanding of the scale and effectiveness of Cossack intelligence, and rethink its importance for strengthening state sovereignty in difficult geopolitical conditions.

Key words: intelligence, sabotage, sabotage and subversion, agent, Cossacks, Khmelnytsky, Hetmanate, Rzeczpospolita, special operation, uprising, conspiracy, Polish people, burghers, officers, registered Cossacks.

Постановка проблеми. Проблема вивчення розвідувально-диверсійної діяльності під час Національно-визвольної війни середини XVII століття є надзвичайно актуальною для нашого часу. Особливо це стосується нинішньої ситуації, коли Україна знову протистоїть великому загарбнику. Такий аналіз дозволяє глибше дослідити військову справу та політичну культуру України середини XVII століття. Аналіз військово-політичної діяльності Богдана Хмельницького дає змогу виявити, як саме козацька держава, перебуваючи у стані постійної боротьби з Річчю Посполитою, залучала агентуру, здійснювала підривні акції в тилу ворога й організовувала масштабну пропаганду та дипломатичні заходи.

Вивчення розвідки та диверсійних операцій, проведених козаками, зокрема розсилання універсалів, підбурювання селян і міщан до повстання та вербування військових командирів на свій бік, допомагає краще зрозуміти механізми координації і комунікації в умовах багаточисельних зовнішніх та внутрішніх викликів. Історичні приклади ефективної взаємодії з місцевим населенням, підготовки диверсійних акцій та збір інформації через агентів виявляють відпрацьовану систему планування та реалізації розвідувальних завдань, яка врешті-решт суттєво вплинула на хід військових кампаній козацької держави.

Загалом, дослідження козацької розвідки і диверсійної діяльності часів Богдана Хмельницького виходить за межі суто історичної проблематики та має безпосередній стосунок до сучасних питань безпеки, дипломатії та інформаційної роботи. Аналіз цього історичного досвіду надає унікальні приклади побудови і функціонування розвідувально-диверсійних структур у складних геополітичних умовах, які є надзвичайно корисними для науковців, практиків і всіх, хто цікавиться воєнною історією та особливо історією розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загаль-

ної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Теоретичною основою статті є наукові праці провідних українських учених. Зокрема, ця робота спирається на науковий доробок таких авторів, як М. Грушевський, М. Кордуба, О. Кульчинський, а також польських дослідників П. Козловського та К. Бобятинського.

Важливу наукову базу складають фундаментальні праці, серед яких: «Спеціальні служби України від найдавніших часів і до сьогодення» за авторством Смоля В. А., Котляра М. Ф., Степанкова В. С. та «Нариси з історії розвідки суб'єктів державотворення на теренах України» за авторством Цибулькіна В. В., Рожена Л. М., Веденєєва Д. В..

Значна частина інформації була також взята із радянських збірників документів, зокрема: «Документи Богдана Хмельницького», «Документы об освободительной войне украинского народа 1648–1654 гг.» та «Воссоединение Украины с Россией, том 2: 1648–1651».

Однак найбільший науковий внесок у дослідження цієї теми зробив В. С. Степанков. Його праці, присвячені історії розвідки, стали основою для написання цієї статті.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою цієї статті є комплексне вивчення становлення та розвитку розвідувально-диверсійної діяльності козацької держави під проводом Богдана Хмельницького, а також виявлення її впливу на успіх Національно-визвольної війни середини XVII століття. Для досягнення цієї мети передбачено:

1. З'ясувати історичні передумови організації розвідки в новоствореній Гетьманській державі та визначити головні чинники, що спонукали Богдана Хмельницького приділяти особливу увагу розвідувальній діяльності.

2. Аналізувати форми та методи козацької розвідки й диверсійних операцій, зокрема організацію повстань серед реєстрових козаків і селян, переманювання ворожих командирів та влаштування диверсій у тилу противника.

3. Виявити роль розвідки у здобутті перших перемог гетьмана і підготовці успішних військових операцій, що забезпечували створення й зміцнення козацької держави.

4. Окреслити масштаби розвідувальної діяльності Богдана Хмельницького, включно з диверсіями на територіях інших воєводств, пошуком внутрішніх союзників.

Таким чином, робота покликана розкрити роль і масштаби козацької розвідки за доби Богдана Хмельницького, а також продемонструвати вплив цих заходів на успіх Національно-визвольної війни і становлення козацької держави.

Виклад основного матеріалу. У 1648 році Богдан Хмельницький підняв козаків та посполитий люд на боротьбу проти польського свавілля й утворив Українську гетьманську державу. Однак сама Гетьманська держава одразу стала буферною зоною між різними державами, які бачили в новій державі можливість посилити свої позиції в цьому регіоні. Тому, зважаючи на своє політичне становище та військову міць ворогів, Богдан Хмельницький із самого початку свого правління приділяв велику увагу організації розвідки.

Треба зазначити, що козацька розвідка в часи Національно-визвольної війни займалася не лише збором інформації, але й організацією підривної роботи. Зокрема, розвідники організовували повстання серед реєстрових козаків і посполитого люду, переманювали командирів ворожих загонів і організовували диверсії в тилу ворога.

Загалом такі активні дії козацьких розвідників допомогли гетьману вже на самому початку його повстання. Річ у тім, що восени 1647 року під час підготовки свого збройного виступу Хмельницький покладав надії на підтримку з боку селян і міщан. Однак він помилився щодо готовності простого люду підняти повстання, тому перший збройний виступ Хмельницького провалився, а сам він був захоплений у полон. Згодом, за допомогою своїх прихильників, він зміг вирватися з в'язниці.

Зрозумівши свої помилки, гетьман вирішив усе ж таки заручитися спочатку підтримкою козацтва, тому подався на Запоріжжя. Там він став табором на о. Томаківка. Однак перед штурмом укріплень він через своїх агентів встановив зв'язок із залогою Черкаського полку, що перебувала тоді на Січі, та, заручившись їхньою підтримкою, 4 лютого з легкістю заволодів Запорізькою Січчю.

Польські війська відреагували на це доволі швидко і відправили на придушення повстання каральне військо. Однак 9 лютого вірні гетьману війська розбили табір караль-

ного війська. У цьому йому сильно допомогли реєстрові козаки Канівського і Чигиринського полків, яких через своїх агентів гетьман таємно схилив на свою сторону. Уже під час штурму частина реєстровців відкрила вогонь по польських драгунах і перейшла на бік Хмельницького [9, с. 103].

Однак сам Б. Хмельницький продовжував покладати великі сподівання на повстання простого люду, тому почав надсилати своїх агентів у Київське та Брацлавське воєводства для організації селянських повстань. Для цього він давав своїм агентам листи, у яких закликав мешканців півдня України готувати зброю та продовольство і прибувати до його табору. Але гетьман покладав надії не лише на селян – він також надсилав листи до урядників «руських міст», закликаючи їх не зраджувати «справі релігії та свободи». Ці дії Хмельницького відіграли важливу роль у звільненні цих регіонів. У березні почалися масштабні виступи селян і міщан, що призвело до втечі місцевої шляхти [9, с. 104–105].

Коронний гетьман М. Потоцький у своєму письмі польському королю Владиславу IV описував ситуацію, яка склалася тоді так:... «Здавалося б, легка справа – знищити 500 бунтівників, але якщо розсудити, з яким сподіванням та надією обурилися вони, то кожен повинен визнати, що не нікчемна причина змусила мене рушити супроти 500 людей. Бо ці 500 підняли бунт у зговорі з усіма козацькими полками та з усією Україною., та «Тільки князь пан воєвода руський відібрав у своїх кріпосних кілька десятків тисяч самопалів. А що в інших воєводствах? Уся ця зброя повинна була перейти до бунтівників Хмельницького» [1, с. 17].

Як ми бачимо, завдяки «підбурювальній» діяльності його розвідки, Хмельницький із загоном лише з 500 козаків зміг розпалити вогонь національного повстання. Дії повстанців затримали військо Потоцького та дали Хмельницькому час на формування війська й укладення союзу з Кримським ханством.

Хоча сам гетьман на той момент ще намагався виправдати себе та козаків в очах польських вельмож. Так, у листі від запорізьких козаків (складеному Хмельницьким) до Миколи Потоцького зазначалося, що козаки почали повстання через систематичні утиски з боку панів, урядників та євреїв, які польська влада ніяк не припиняє. У цьому ж листі підкреслювалося, що Хмельницький ніколи не був зрадником, а військо Запорізьке готове повернутися на королівську службу.

Цікаво, що у другій частині листа козаки повідомляють, що під час розвідки захопили

кількох польських посланців і просять обміняти їх на своїх, які перебували під арештом у Потоцького. Можливо, М. Потоцький затримав козацьких посланців, вважаючи їх шпигунами [3, с. 30–31].

Однак гетьман розумів, що польські вельможі ніколи не пробачать його, а наявних у нього сил недостатньо для перемоги над поляками. Тому Б. Хмельницький почав шукати можливості для таємних контактів із реєстровими старшинами. У результаті перемовин до повстання приєдналися: Ф. Дзеджалій, Б. Топига та Кривуля. Саме солдати цих старшин відіграли важливу роль у перемозі військ повстанців під Жовтими Водами [3, с. 30–31].

Також важливу роль відіграв перехід козаків і драгунів інших полків на бік повстанців. Вони залишили польський табір і перейшли на сторону Хмельницького в найкритичніший для поляків момент [6, с. 211–212].

До речі, перебіг битви міг піти зовсім іншим шляхом, якби Хмельницький не дізнався від своїх емісарів, що на допомогу війську С. Потоцького направляються війська І. Вишневецького. Щоб цьому завадити, гетьман організував диверсії. Зокрема, він направив своїх агентів із завданням знищити всі поромні переправи через Дніпро, що, зрештою, не дозволило Вишневецькому переправитися з військами та втрутитися в хід битви [13, с. 136].

Після битви під Жовтими Водами гетьман почав розсилати своїх агентів із універсалами-відозвами до різних частин країни. У цих універсалах він закликав людей братися до зброї та виганяти шляхту. На думку Степаненка В. С., один із прикладів цього заклику можна зустріти в народній творчості, зокрема у пісні:...

«Друзі, панове молодці, охотники, броварники,

Годі вам по броварях пива варити,

По винницях да й по проваллях валятися;

Да ідіть ви жидів да Ляхів з України згоняти» [9, с. 108–109; 5, с. 97].

Для координації повстань і диверсій у різних частинах Речі Посполитої Б. Хмельницький відправляв загони на чолі з досвідченими командирами, які керували діями диверсантів та повстанців. Так, після перемоги під Пилявцями гетьман розіслав своїх емісарів на території Волині та Галичини для організації селянських виступів. Організацією цих виступів займалися такі командири, як М. Кривоніс, Півторакожух, М. Небаба, Д. Нечай, Дзеджалій та М. Гладкий.

Можливо, саме хтось із цих командирів у серпні 1648 року віддав наказ загону з

10 молодих диверсантів убити І. Вишневецького. Тоді ці молодики прийшли до нього з подарунком, сподіваючись приспати його увагу, а потім убити. На жаль, досвідчений Вишневецький викрив їхній задум і вирішив покарати. Він наказав напоїти молодиків алкоголем, і коли один із них проговорився про завдання, їх схопили, почали допитувати, а після зізнання стратили [9, с. 118–119].

Цікаво, що емісари гетьмана займалися організацією повстань не лише на території України, а й в інших землях Речі Посполитої. Наприклад, за їхнього сприяння було запалено вогонь повстання в південному регіоні Білорусі. Тоді «показалися» такі поселення, як Мозир, Річиця, Гомель, Турів, Лоїв, Бабура та інші. А восени 1648 року в околицях Варшави діяв кількатисячний загін повстанців, який займався грабуванням маєтків і організацією диверсій у столиці Речі Посполитої [9, с. 120–121; 4, с. 105–106].

Знову Б. Хмельницький вдався до організації селянських повстань у 1649 році, коли поляки намагалися зірвати мирні переговори. Тоді гетьман відправив полковника Стасенка з 300 особами до Білорусі, Польщі та західної України. Ця операція виявилася надзвичайно успішною. Зокрема, в районі Кракова, у місті Добчиці, під керівництвом козака Дороша повстало майже 2,5 тисячі осіб, які згодом вирушили на з'єднання з козацьким військом. На території Білорусі бунтували навіть міста, в яких знаходилися литовські війська [9, с. 122].

Найбільшу козацьку спецоперацію було організовано у 1650–1651 роках для підтримки можливого походу трансільванського князя Ракоці II. Тоді в тил польських військ було заслано майже 2 тисячі агентів. Гетьманські емісари діяли настільки активно, що їхня діяльність згадувалася на територіях західної Галичини, Малопольщі та Великопольщі. Для своєї конспірації під час цієї операції агенти зазвичай видавали себе за жебраків, пілігримів, калік, мандрівних циркачів, монахів, священників або прочан [9, с. 92].

Організацією цієї спецоперації спочатку займався полковник Стасенко (Тарасенко), а згодом керівництво перебрала на себе Генеральна канцелярія на чолі з Іваном Виговським. Хоча М. Грушевський вважав, що організатори повстань не діяли спільно під командуванням Генеральної канцелярії й узагалі не мали єдиної системи контролю за цією діяльністю [10, с. 5; 2, с. 266].

Важливо наголосити, що Хмельницький закликав до бунту проти панської та королівської влади, а також до приєднання до його армії не лише селян, а й міщан та шляхту.

Звісно, далеко не всі поляки були готові підтримати українця. Однак до наших днів дійшла історія про польського шляхтича Олександра Леона Костку-Наперського, який підняв селянське повстання і, ймовірно, уклав союз із Хмельницьким та татарами для захоплення усієї Польщі. Для агітації селян він зачитував універсал Богдана Хмельницького. На жаль, повстання Костки-Наперського виявилось невдалим. Піднявши на боротьбу декілька тисяч людей, він захопив Чорштинський замок, але не отримав підтримки від уже згаданого князя Ракоці II, через що опинився у пастці.

Згодом Чорштинський замок був обложений військами краківського єпископа. Облога тривала з 22 червня до 24 червня. 24 червня зрадники серед оточення Костки-Наперського здали замок, а його самого передали полковнику Вільгельму Яроцькому. Костку-Наперського та інших лідерів повстання стратили у Кракові 18 липня 1651 року [11, с. 178].

Провал цього повстання сильно позначився на майбутній історії України, оскільки він не дав можливості Хмельницькому роз'єднати польську армію. Це стало однією з причин перемоги поляків у битві під Берестечком (28 червня – 10 липня 1651 р.). Польський історик Конрад Бобятинський зазначає, що однією з причин поразки козаків став провал їхньої розвідки: «Козаки не тільки не мали жодної інформації про пересування групи Мирського і взагалі не очікували прибуття ворога з цього напрямку, але й були дуже здивовані прибуттям усього литовського війська» [12, с. 18–19].

Після поразки під Берестечком гетьман почав розсилати по всій Україні універсали, у яких наказував козакам збиратися до Маслового Ставу, а посполитий люд закликав підніматися на боротьбу проти ворогів. Почувши заклик свого гетьмана, селяни та міщани повстали, захищаючи свої політичні та соціальні надбання. У той самий час у ворожому тилу створювалися партизанські загони, які спалювали панські двори, перехоплювали окремі польські загони та продовольчі обози, знищували шляхи комунікації польської армії й ловили військових поштарів [9, с. 130–131].

Завдяки роботі емісарів і самовідданості народних мас козацька армія змогла відновити боєздатність і в районі Білої Церкви зупинити просування польської армії. Після цього сторони пішли на переговори, й 28 вересня 1651 року було укладено Білоцерківський мирний договір. Хоча договір був невигідним для козацької держави, він давав можливість зберегти гетьманські інституції та 20-тисячне військо, що забезпечувало гетьману потенціал для майбутнього «рewanшу».

Під час підготовки до нової війни гетьман через своїх емісарів звернувся до простого люду, закликавши їх не бунтувати й чекати на новий універсал про підготовку до нового повстання. Однак людям не довелося чекати довго, бо вже у березні 1652 року гетьман розпочав нову підготовку до війни. Він розіслав універсали, у яких закликав людей підготувати зброю й харчі та після Великодня поспішити до головного козацького табору [3, с. 630].

У травні Хмельницький, зібравши кілька полків, вирушив до Тарасівки, де через універсали звернувся до всієї Лівобережної України із закликом до нового повстання. Після 1652 року Б. Хмельницький припинив звертатися до простого населення із закликами до боротьби [8, с. 151].

Однак на цьому діяльність розвідувально-диверсійних загонів не завершилася. Деякі джерела свідчать, що навесні 1653 року один із таких загонів майже схопив короля Яна Казимира II. Однак королю вдалося випередити козацький загін на пів години, що дозволило йому уникнути пастки [11, с. 178].

Цікаво, що козацькі розвідники проводили підривно-діяльність не лише на території Речі Посполитої, але й на території Османської імперії. Зокрема, є відомості про діяльність агентів-монахів, яких Хмельницький у 1654 році направив на підконтрольні Туреччині християнські території зі своїми мандатами. У них він закликав: «сербів, болгар, греків та інших християн до зброї супроти турецького султана» [9, с. 134].

Також існує версія, що агентом гетьмана був начальник яничарів Бектеш-ага, який був одним із учасників заколоту 1648 року, що привів до влади семирічного Мехмеда IV. Можливо, саме з цієї причини гетьман зміг домогтися від нього права для козаків на вільне плавання Чорним морем, користування протоками, безмитну торгівлю на турецькій території та право тримати свого резидента у Стамбулі. Цікаво, що у Варшаві здогадувалися про причетність Хмельницького до цього заколоту яничарів [12, с. 166; 7].

Висновки:

1. Розвідувально-диверсійна діяльність у часи Богдана Хмельницького стала одним із головних чинників успіху перших етапів Національно-визвольної війни. Завдяки активній роботі розвідників, залученню реєстрових козаків і підбурюванню селянських повстань Хмельницькому вдалося швидко посилити власну армію та перешкодити концентрації ворожих сил.

2. Організація повстань, диверсії та вербування ворожих командирів продемонстру-

вало гнучкість і масштабність дій козацької розвідки, а також спроможність координувати операції на великих відстанях – від південних воєводств України до Білорусі та околиць Варшави. Таке розширення бойової активності дало змогу відтягувати сили противника й послаблювати його оборону.

3. Структурованість розвідувально-диверсійної мережі забезпечувала чітку координацію різних загонів і залучення до повстанської боротьби широкого кола населення.

4. Поразки в окремих боях (зокрема, під Берестечком) засвідчили важливість вчасного й точного збору інформації, підготовки диверсій, тощо. А також важливість узгодження дій розвідувальних загонів зі стратегією командування. Провал розвідки у деяких випадках мав вирішальний вплив на перебіг військової кампанії.

5. Історичний досвід доводить, що успішне ведення війни передбачає комплексну роботу

розвідки: від агентурних мереж, диверсій і пропаганди до налагодження міжнародних контактів. Цей досвід може слугувати цінним джерелом натхнення для сучасної військової науки та практики безпеки, особливо з огляду на актуальні гібридні загрози та можливість використання інформаційних технологій у розвідувальних операціях.

6. Перспективи подальших досліджень полягають у глибшому опрацюванні іноземних джерел (насамперед польських), які містять важливі відомості про козацьку розвідку. Аналіз польських хронік, дипломатичного листування та сучасних польських наукових праць допоможе з'ясувати низку невирішених питань, зокрема щодо ролі окремих осіб і загонів у розвідувальній системі Хмельницького, а також дозволить поглибити наше розуміння стратегій козацької держави в контексті тогочасної європейської політики.

Література:

1. Воссоединение Украины с Россией, том 2 1648-1651, Издательство академии наук СССР, Москва, 1953, с. 544.
2. Грушевський М. С. Історія України–Руси: В 11 т., 12 кн. Т. IX-I. 869 с.
3. Документи Богдана Хмельницького (1648-1657) / відп. ред. Ф. П. Шевченко, упоряд. І. П. Крип'якевич; Акад. наук УРСР, Ін-т сусп. наук. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1961. 738 с.
4. Документы об освободительной войне украинского народа 1648-1654 гг. / сост. А. З. Барабой [и др.], ред. П. П. Гудзенко [и др.]; Ин-т истории АН УССР, Арх. упр. при Совете Министров УССР. Киев: Наукова думка, 1965. 824 с.
5. Исторические песни малорусского народа, – л, 1895, Т. 2. – С. 324.
6. Кордуба М. Нові причинки до початків Хмельниччини. Записки товариства імені Шевченка : вид-во, присвяч. науці і письменству укр.-рус. народу. Львів : Накладом Т-ва імені Шевченка. Т. 1926. 144–145.
7. Кульчинський О. Наші друзі в Стамбулі: як Хмельницький шукав союзу з яничарською хунтою. WAS., дата звернення 17.01.2024. URL: <https://was.media/2019-06-13-prokozacka-hunta/>
8. Смолій В. А., Котляр М. Ф., Степанков В. С. Спеціальні служби України від найдавніших часів і до сьогодення. У 5-и т. Т. 1: Спецслужби України у IX – середині XVII ст. Т. 1. С. 246.
9. Степанков В. Розвідка і контррозвідка Богдана Великого (1648–1657), Кам'янець Подільський, 2008, с. 264, ISBN 978-066-96-959-9-4, URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Stepankov_Valerii/Rozvidka_i_kontr_Bohdana_Velykoho_1648-1657_rr.pdf
10. Степанков В. Розвідувальна служба Української держави в роки Хмельниччини (1648–1657), Доба Богдана Хмельницького (до 400-річчя від дня народження великого гетьмана) / Відп. ред. В. А. Смолій. К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. 285 с.
11. Цибулькін В. В., Рожен Л. М. Веденєєв Д. В., Нариси з історії розвідки суб'єктів державотворення на теренах України. «Преса України», 2011, с. 536, ISBN 978-966-472-099-8.
12. BOBIATYŃKI, K. W cieniu Beresteczka: działania militarne armii litewskiej przeciwko Kozakom w 1651 roku/Konrad Bobiatyński. Przegląd Historyczno-Wojskowy, 2013, 14.3 (245). 7–30.
13. Kozłowski P. Z. Działalność polityczno-dyplomatyczna Bohdana Chmielnickiego, Zakład Historii Europy Wschodniej UAM. Poznań. 2014. с. 537.

УДК 342.1:004

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2025.1.7>**Марина ЦИМБАЛ**здобувач наукового ступеня кандидата юридичних наук ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», marina898@gmail.com

ORCID: 0009-0000-9980-4663

ЕЛЕКТРОННЕ ГОЛОСУВАННЯ ДЛЯ ПРОКУРОРІВ: ПЕРЕВАГИ ТА ВИКЛИКИ НА ШЛЯХУ ДО ПРОЗОРОСТІ

Сучасні виклики, що постають перед органами прокуратури, роблять питання реформування виборчих процедур надзвичайно актуальним. Від ефективності та прозорості механізмів ухвалення рішень залежить довіра суспільства до правозахисних інституцій. У статті досліджено перспективи впровадження електронного голосування в процесі обрання членів Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів (КДКП). Особлива увага приділяється тому, як цифрові технології можуть сприяти демократизації процесу, мінімізувати адміністративний вплив і забезпечити справедливість виборів.

Розглянуто переваги електронного голосування, серед яких – прозорість процедури, доступність для всіх учасників незалежно від їхнього місця перебування, швидкий підрахунок голосів і зниження ризику людських помилок. Водночас проаналізовано й можливі виклики, зокрема питання кібербезпеки, необхідність створення надійної технологічної платформи та прийняття відповідної нормативно-правової бази.

Також увагу приділено і міжнародному досвіду, зокрема практиці впровадження електронного голосування в Естонії. Визначено ключові аспекти, які можуть бути адаптовані до українських реалій, такі як правові гарантії безпеки, захист персональних даних виборців та механізми незалежного нагляду.

Підкреслюється, що незалежність прокуратури неможлива без прозорого й демократичного формування її органів. Запровадження електронного голосування може стати важливим кроком у цьому напрямі, підвищивши рівень довіри до діяльності прокуратури та її рішень. Впровадження такої системи сприятиме модернізації виборчих процесів і стане частиною ширшої цифрової трансформації державного управління в Україні.

Ключові слова: електронне голосування, КДКП, прозорість, демократичність, нормативно-правове регулювання, кібербезпека, виборчі процеси.

Maryna Tsybal. ELECTRONIC VOTING FOR PROSECUTORS: ADVANTAGES AND CHALLENGES ON THE PATH TO TRANSPARENCY

Electronic Voting in the Election of QDCP Members: Prospects and Challenges Modern challenges confronting prosecutorial bodies underscore the urgency of reforming electoral procedures. The effectiveness and transparency of decision-making mechanisms are critical to fostering public trust in prosecutorial institutions. This article examines the prospects of implementing electronic voting in the election of members of the Qualification and Disciplinary Commission of Prosecutors (QDCP), with particular attention to how digital technologies can enhance democratic governance, minimize administrative influence, and ensure fairness in the electoral process.

The study highlights the advantages of electronic voting, including procedural transparency, accessibility for all participants regardless of location, expedited vote counting, and the mitigation of human error. At the same time, it critically assesses potential challenges, such as cybersecurity risks, the necessity of developing a robust technological infrastructure, and the establishment of a comprehensive regulatory framework.

Additionally, the article draws on international experience, particularly Estonia's implementation of electronic voting. Key aspects that could be adapted to the Ukrainian context include legal safeguards to ensure security, mechanisms for protecting voters' personal data, and independent oversight structures.

The study emphasizes that prosecutorial independence is contingent on a transparent and democratic process for forming its governing bodies. The introduction of electronic voting represents a significant step toward strengthening trust in prosecutorial institutions and their decision-making processes. The adoption of such a system would not only modernize electoral procedures but also contribute to the broader digital transformation of public administration in Ukraine.

Key words: electronic voting, Qualification and Disciplinary Commission of Prosecutors (QDCP), transparency, democracy, regulatory framework, cybersecurity, electoral processes.

Постановка проблеми. Процес голосування є основним механізмом реалізації демократичних принципів, адже саме через вибори громадяни мають можливість впливати на формування органів державної влади та місцевого самоврядування. У сучасних умовах розвитку інформаційних технологій виникає необхідність адаптувати традиційні виборчі процедури до цифрової епохи. Попри

те, що електронне голосування активно впроваджується у багатьох країнах світу, в Україні цей процес перебуває на початковому етапі. Серед головних проблем – технічна готовність, кібербезпека, відсутність відповідної нормативно-правової бази та недостатня довіра громадськості до нових технологій. Ці фактори актуалізують питання розробки та впровадження системи електронного голосу-

вання в Україні як засобу підвищення прозорості, доступності та ефективності виборчого процесу, зокрема в таких специфічних сферах, як обрання членів Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх років питання електронного голосування стало актуальною темою досліджень серед науковців і практиків. Дрю Спрінгалл (Drew Springall), Тревіс Фінкенауер (Travis Finkenauer), Закір Дурумерік (Zakir Durumeric) та інші співавтори (2014) проаналізували безпеку інтернет-голосування в Естонії, виявили його ключові вразливості та запропонували шляхи їх усунення. У цьому ж році науковці з Йорданії та США Гейт А. Абанда (Gheith A. Abandah), Халід А. Дарабх (Khalid A. Darabkh), Тафік Аммарі (Tawfiq Ammari) та Омар Кунсуль (Omar Qunsul) (2014) розробили концепцію безпечної національної системи електронного голосування з використанням криптографії, біометрії та смарткарт. Крістіан Васіл (Kristjan Vassil), Міхкель Сольвак (Mihkel Solvak) та Пріт Вінкель (Priit Vinkel) (2016) дослідили поширення електронного голосування в Естонії та його вплив на участь громадян у виборах. Олена Токар-Остапенко (2022) розглядала правові аспекти та перспективи впровадження електронного голосування в Україні. Вікторія Панкратова (2023) вивчила переваги електронного голосування для підвищення рівня участі виборців і проаналізувала досвід Естонії у впровадженні інтернет-голосування. Євгенія Дуліба та Владислав Теремецький (2024) зосередилися на перевагах і ризиках впровадження електронного голосування в Україні, враховуючи міжнародний досвід. Ці дослідження створюють потужну основу для подальшого вивчення та впровадження систем електронного голосування, що особливо актуально для України в умовах сучасних викликів. Усі ці дослідження переважно стосуються процесів виборів президента та представницьких органів влади. Водночас їх результати можуть бути взяті за основу для впровадження електронного голосування в інших процесах обрання, наприклад, у професійних або галузевих сферах, таких як обрання членів кваліфікаційних або дисциплінарних комісій. Це робить дослідження цінними для більш широкого спектру застосування.

Метою статті є аналіз перспектив впровадження електронного голосування в процесах обрання членів Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів (КДКП), дослідження його переваг, ризиків та можливостей адаптації міжнародного досвіду до потреб і реалій України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес обрання членів Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів (КДКП) складається з кількох етапів, визначених Законом України «Про прокуратуру».

На початковому етапі організовуються збори прокурорів, які скликаються керівниками відповідних прокуратур. Ці збори є повноважними за умови присутності більше половини прокурорів відповідного органу. Однак виникає питання щодо демократичності та прозорості таких зборів, адже вони організовуються саме керівництвом відповідної ланки прокуратури. У деяких випадках збори можуть стати формальністю, коли ключові рішення фактично ухвалюються до їх проведення, що ставить під сумнів не лише прозорість, а й легітимність результатів.

Відповідно до ч. 2 ст. 69 Закону України «Про прокуратуру» (2014), делегати на всеукраїнську конференцію прокурорів обираються шляхом таємного голосування простою більшістю голосів з числа вільно висунутих альтернативних кандидатів [3]. Це формально забезпечує рівність можливостей, однак залежність процесу від керівництва створює ризики адміністративного впливу та обмеження свободи вибору.

На мою думку, запровадження механізму незалежного висунування кандидатів через систему електронного голосування і проведення голосування шляхом таємного електронного голосування може стати важливим кроком до посилення демократичності та прозорості процесу обрання членів КДКП з самого початку – із стадії обрання делегатів на Всеукраїнську конференцію. Такий підхід знизить ризики адміністративного втручання, забезпечить рівні умови для всіх учасників та сприятиме довірі до результатів.

Такий механізм передбачатиме створення процедур, які гарантуватимуть кожному прокурору можливість вільно висунути свою кандидатуру або запропонувати кандидатів з-поміж колег без втручання керівництва чи сторонніх осіб. Ефективним інструментом для реалізації цього підходу може стати електронна система висунування кандидатів. Вона забезпечуватиме прозорість, доступність і рівність участі в процесі. Прокурори зможуть подавати заявки, знайомитися з програмами інших кандидатів і пропонувати альтернативні кандидатури. Електронна платформа дозволить мінімізувати ризики адміністративного впливу та забезпечить рівні можливості незалежно від фізичного місця перебування прокурора.

Для підвищення об'єктивності та уникнення зовнішнього тиску буде доцільно забез-

печити анонімність висування кандидатів, коли інформація про осіб, які подадуть заявки або запропонують кандидатури, залишатиметься конфіденційною і лише остаточний список кандидатів публікуватиметься для ознайомлення.

Ключову роль у реалізації такого механізму повинен відігравати незалежний орган, наприклад, Рада прокурорів України, який відповідатиме за прийом заявок, перевірку їхньої відповідності встановленим критеріям і забезпечення справедливості процедур. Це дозволить уникнути впливу адміністративного керівництва та забезпечить належний нагляд за процесом.

Для ефективного впровадження механізму необхідно ухвалити нормативно-правовий акт, що чітко регламентуватиме процедуру висування кандидатів, включаючи строки, порядок подання заявок і критерії відбору. Також важливим стане створення технічно захищеної електронної платформи, яка гарантуватиме прозорість і безпеку даних, та забезпечення незалежного нагляду за її функціонуванням.

Наступним етапом є скликання Всеукраїнської конференції прокурорів, яка скликається Радою прокурорів України раз на два роки або в позачерговому порядку, яка затверджує порядок денний і розглядає питання, пов'язані з обранням членів КДКП. Конференція є повноважною за умови участі не менше двох третин від загальної кількості делегатів.

Відповідно ч. 6 ст. 70 цього Закону рішення про обрання членів КДКП приймається шляхом таємного голосування. Регламент конференції прокурорів деталізує процедуру, закріплюючи правила організації та підрахунку голосів.

Сам процес голосування проводиться таємно, для цього лічильна комісія готує бюлетені, які містять прізвища всіх кандидатів в алфавітному порядку. Перед початком голосування комісія перевіряє кабінети для таємного голосування та опечатує скриньки, забезпечуючи всі умови для конфіденційності. Кожен делегат отримує бюлетень після пред'явлення службового посвідчення та реєстрації. Секретаріат та лічильна комісія суворо контролюють весь процес. Після завершення голосування лічильна комісія підраховує голоси та складає протокол, у якому зазначаються результати. Протокол оголошується делегатам, і обраними вважаються ті кандидати, які отримали більшість голосів. У разі, якщо жоден кандидат не набрав достатньої кількості голосів або виникають

інші проблеми (наприклад, перевищення кількості бюлетенів), проводиться повторне голосування.

Кінцеве рішення оформлюється документально, підписується головуючим та секретарем конференції і набуває чинності одразу після прийняття.

Таємне голосування при обранні членів Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів (КДКП) є важливим елементом забезпечення прозорості та демократичності процесу. Ця форма виборів гарантує анонімність волевиявлення, що дозволяє делегатам голосувати вільно, без страху тиску чи впливу. Завдяки дотриманню процедур, таких як опечатування скриньок, перевірка кабін для голосування та суворий контроль з боку лічильної комісії, цей механізм залишається ефективним способом обрання членів комісії.

Однак, попри переваги, традиційна форма таємного голосування має свої недоліки. Процес вимагає фізичної присутності делегатів, що може бути складним для тих, хто перебуває у віддалених регіонах чи не може бути присутнім через об'єктивні причини. Також існує ризик адміністративного впливу на підготовчі етапи, наприклад, під час висунення кандидатів. Крім того, процедура досить тривала, оскільки включає підготовку бюлетенів, проведення самого голосування та ручний підрахунок голосів.

Запровадження таємного електронного голосування може стати важливим кроком до модернізації та підвищення ефективності цього процесу. Такий підхід дозволив би кожному делегату голосувати з будь-якого місця, що усуває проблему фізичної присутності. Електронна платформа також забезпечить швидкий підрахунок голосів і мінімізує можливість людських помилок чи зловживань.

Електронне голосування відкриває низку можливостей для оптимізації виборчих процесів у прокуратурі. Воно не лише спрощує організацію та підрахунок голосів, але й значно підвищує прозорість процедури. Як зазначають Граціотова Г. О., Ткач К. І. та Пульча Д. О. (2020) така система має більшість переваг: високий рівень зручності для виборців, оскільки голосування можна здійснити онлайн із будь-якого місця, мінімізує ризики людських помилок і прискорює отримання результатів, унеможливорює фальсифікації та підвищує довіру до виборчого процесу [1].

Зрозуміло, що електронне голосування потребує ретельної підготовки. Як правильно зазначають Дуліба Є. та Теремецький В. (2024), серед ризиків електронного голосування можна виділити низку ключо-

вих проблем. Серед них кіберзагрози, такі як хакерські атаки та шкідливе програмне забезпечення, які ставлять під сумнів безпеку системи. Не менш важливими є технологічні збої, що здатні порушити стабільність процесу голосування, а також ризик фальсифікації результатів, що може суттєво вплинути на довіру громадян до виборчого процесу та його прозорості [2].

Важливо забезпечити високий рівень кібербезпеки для захисту даних і конфіденційності голосування. Необхідно розробити технічно надійну платформу, яка буде простою у використанні, але надійною у захисті інформації. Також знадобиться ухвалення відповідних правових норм, які регламентуватимуть порядок електронного голосування.

Запровадження електронного голосування може стати важливим кроком у демократизації процесу обрання членів КДКП. Це не тільки підвищить довіру до результатів, а й продемонструє відкритість та прогресивність прокуратури як інституції. У сучасному світі такі інновації є необхідними для розвитку демократичних процедур і підвищення їхньої ефективності.

Рада Європи вже тривалий час досліджує використання цифрових технологій у виборчих процесах, зокрема електронне голосування. У 2022 році затверджено рекомендації, що включають стандарти для впровадження таких систем у виборчі процеси, з акцентом на дотримання демократичних норм і прав людини (Рада Європи, 2022) [4]. На

мою думку, цей підхід доцільно застосувати і в прокуратурі, зокрема, для вибору членів КДКП. Як зазначає Олена Токар-Остапенко (2022) ця технологія активно поширюється на міжнародному та європейському рівнях завдяки розвитку ІКТ і Україна, маючи значний науково-технічний потенціал, має всі передумови для впровадження електронного голосування у власну виборчу практику [5].

Висновки. Запровадження електронного голосування в процесах обрання членів Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів (КДКП) може стати важливим кроком до підвищення прозорості, демократичності та ефективності процедур обрання. Такий підхід сприятиме зниженню адміністративного впливу, забезпеченню рівних умов для всіх учасників та спрощенню процесу волевиявлення. Ключовою умовою впровадження є ухвалення відповідних нормативно-правових актів, що регламентуватимуть всі етапи електронного голосування, а також створення механізмів незалежного нагляду за його проведенням. Для успішної реалізації цієї ініціативи необхідно створити технічно надійну платформу, яка забезпечить прозорість процесу, захист конфіденційності даних і швидкий підрахунок голосів.

Таким чином, запровадження електронного голосування для обрання членів КДКП може стати ефективним інструментом модернізації виборчих процесів у прокуратурі, підвищити рівень довіри до результатів та продемонструвати відкритість і прогресивність у діяльності прокуратури як інституції.

Література:

1. Граціотова Г. О., Ткач К. І., Пульча Д. О. Впровадження електронних виборів в Україні в умовах пандемії: закордонний досвід. *Економіка: реалії часу*, 2020. 5 (51), 14–20. <https://doi.org/10.15276/ETR.05.2020.2>
2. Дуліба Є., Теремецький В. Переваги та ризики впровадження електронного голосування: досвід для України. *Актуальні проблеми правознавства*, 2024. 1(37), 78–85. <https://doi.org/10.35774/app2024.01.078>
3. Закон України «Про прокуратуру».
4. Рада Європи. Керівні принципи Комітету міністрів щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у виборчих процесах у державах-членах Ради Європи. 2022. URL: <https://search.coe.int/cm?i=0900001680a575d9>
5. Токар-Остапенко О. В. Упровадження системи електронного голосування в Україні: сучасний стан та правове регулювання. *Стратегічна панорама*, (1). 2022. <https://doi.org/10.53679/2616-9460.1.2022.03>

УДК 342.951

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2025.1.8>**Кирило ШИПОВ**

аспірант Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ORCID: 0009-0003-7722-6622

ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВ І ОBOB'ЯЗКІВ ВОДИЇВ ЛЕГКОВИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Людина, її життя та здоров'я, недоторканість повага до честі і гідності визначені Конституцією України як найвища соціальна цінність, а забезпечення дотримання прав і свобод людини, надання їй дієвих гарантій є пріоритетними завданнями держави.

Здавна рівень забезпечення прав і свобод людини є своєрідним критерієм оцінки рівня розвитку того чи іншого суспільства та держави в цілому.

Нормотворчі процеси в Україні та світі у сфері забезпечення прав і свобод громадян спираються не тільки на існуючі потреби соціуму, але і орієнтуються на історичні передумови та чинники, які підвели законодавця до потреби правового регулювання певних процесів. Однією з нових гілок розвитку правових систем світу стало регулювання відносин у сфері дорожнього руху, що отримало потужний поштовх до розвитку вкінці XIX – початку XX століття внаслідок винайдення і поширення автомобіля.

Темпи розвитку автомобільної промисловості, введення нових технологій як в самі автомобілі, так і в механізми державного контролю дорожнього руху обумовлюють актуальність дослідження історичного шляху становлення галузі правового регулювання дорожнього руху та потреб і перспектив його подальшого розвитку. Дослідження та аналіз історичного розвитку державного регулювання прав та обов'язків водіїв дає можливість якісно оцінити передумови та чинники формування діючих норм права в даній галузі, свідомо підійти до викликів сьогодення та пошуку способів поліпшення правового регулювання водійських прав і обов'язків в ході наступних досліджень.

Метою даної статті є розкриття історичних віх становлення та розвитку державного (адміністративного) регулювання дорожнього руху від часів винаходу колеса, як беззаперечної передумови виникнення сучасного дорожнього руху, і до сьогодення. Досліджено основні етапи розвитку правил дорожнього руху наприкінці XIX – початку XX століть в Європі та на території України безпосередньо, встановлено і описано спільні та відмінні риси початкового етапу формування правил дорожнього руху, оцінено проблеми та перспективи подальшого розвитку даного напрямку знань.

Ключові слова: автомобіль, правила дорожнього руху, адміністративно-правове регулювання, дорожній рух, учасник дорожнього руху, безпека дорожнього руху, адміністративне правопорушення, система дорожнього руху, контроль за станом дорожнього руху, наземний транспорт, штучний інтелект, автоматична фіксація порушення правил дорожнього руху.

Kirill Shipov. THE OCCURRENCE AND DEVELOPMENT OF LEGAL REGULATION OF THE RIGHTS AND OBLIGATIONS OF DRIVERS OF PASSENGER VEHICLES IN UKRAINE AND EUROPEAN COUNTRIES

A person, their life and health, inviolability, respect for honor and dignity are defined by the Constitution of Ukraine as the highest social values, and ensuring compliance with human rights and freedoms, along with providing effective guarantees, is a priority task of the state.

For centuries, the level of human rights and freedoms provision has served as a criterion for evaluating the level of development of a society or state as a whole. Legislative processes in Ukraine and worldwide in the field of ensuring the rights and freedoms of citizens are based not only on the current needs of society but also on historical prerequisites and factors that led the legislator to the need for legal regulation of certain processes. One of the new branches of the development of global legal systems has been the regulation of road traffic relations, which gained significant momentum at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries due to the invention and spreading of automobiles.

The rapid development of the automobile industry and the implementation of new technologies, both in vehicles and in mechanisms for state control of road traffic, underline the relevance of studying the historical development of legal regulation in the field of road traffic and the needs and prospects for its further development. Research and analysis of the historical evolution of state regulation of the rights and responsibilities of road users make it possible to qualitatively evaluate the prerequisites and factors that shaped the current legal norms in this field and to consciously approach the challenges of today while seeking ways to improve legal regulation of driver activities in subsequent studies.

The purpose of this article is to reveal historical milestones of the establishment and development of state (administrative) regulation of road traffic from the invention of the wheel—an indisputable prerequisite for modern road traffic—up to the present day. It examines the main stages of the development of road traffic rules at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries in Europe and specifically in Ukraine. Common and distinctive features of the initial stage of traffic rules formation are identified and described, and the challenges and prospects for further development in this field of knowledge are assessed.

Key words: automobile, road traffic regulations, administrative legal regulation, road traffic, road user, road safety, administrative offense, traffic system, traffic control, land transport, artificial intelligence, automatic recording of traffic violations.

Постановка проблеми та її зв'язок із науковими та практичними завданнями. Діяльність з керування транспортними засобами і їх використання в сучасному світі сприймається як даність, що в силу своєї будови часто не отримує належного рівня уваги та оцінки зі сторони суспільства та законодавців. Однак, так було не завжди, і ще на початку минулого століття керування транспортним засобом було привілейованим, доступним не для всіх. В Україні автомобіль став доступним широким верствам населення тільки на початку поточного століття внаслідок як економічного розвитку держави і підвищення загального добробуту населення, глобалізаційних процесів що призвели до здешевлення нових, а відповідно і вживаних, автомобілів, та реформи в митній і податковій політиці нашої держави. Відтак, дослідження становлення відносно нової для історії людства діяльності з управління транспортним і її нормативне регламентування сприятиме систематизації та покращенню знань в цій галузі, їх вдосконаленню з урахуванням історичних особливостей та етапів становлення. Чіткість та зрозумілість прав і обов'язків водія, аналіз історичної складової та подальше дослідження зарубіжного досвіду сучасних тенденцій розвитку цієї галузі дозволить віднайти шляхи поліпшення рівня безпеки на дорогах загального користування, попередження вчинення адміністративних правопорушень, а у випадку їх допущення – невідворотності адекватного справедливих покарання в дусі верховенства права та законності.

Аналіз досліджень і публікацій, що мають значення для розв'язання даної проблеми і на які спирається автор при підготовці даної статті. Теоретичну основу статті складає значне коло наукових джерел, історичних праць, електронних ресурсів і навчальних матеріалів, що описують шлях розвитку людства в розрізі механіки та права, розвитку технологій і поширення автомобілів та створення суспільного запиту на регулювання діяльності з їх керування, відповідну реакцію на цей запит зі сторони влади різних держав. У статті використано зокрема положення міжнародних договорів з безпеки дорожнього руху, Закону України «Про дорожній рух» від 30 червня 1993 року, Правил дорожнього руху від 10 жовтня 2001 року, матеріали історичних досліджень та інформаційних публікацій, статистичні дані Міжнародної асоціації автомобільних виробників; робота спирається також і на дослідження історичних передумов виникнення потреби в регулюванні дорожнього руху на основі

робіт А. Парпола, навчальних матеріалів Ю. А. Коржавіна, В. М. Іванова, дослідження історичного шляху розвитку правового регулювання дорожнього руху на території України, виконаного Я. Лакійчук.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Це дослідження виконане з метою вивчення шляху історичного становлення і розвитку участі держави в регулюванні діяльності з керування транспортними засобами. Мета дослідження також охоплює історичні особливості правового регулювання дорожнього руху на території України від минулого і до сьогодення, формування підґрунтя для наступних досліджень в даній галузі.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Всю історію свого існування людство невпинно розвивається, передаючи накопичені знання про навколишній світ і технології від покоління до покоління. Одним з найвагоміших винаходів людства стародавніх часів в області механіки вважається винахід колеса, який найчастіше приписується шумерській цивілізації орієнтовно в IV–III тис. д.н.е., хоча серед дослідників поширена думка і про його винахід на території Східної Європи в приблизно в той же період, зокрема використання гончарного кола, як виду колеса, трипільською культурою, раніше за цивілізації Межиріччя [21]. Подальше поширення і розвиток колеса заклало основи сучасних видів транспорту.

Поряд із накопиченням практичних навичок та знань людська цивілізація зазнавала змін і в суспільному устрої, і починаючи з IV–III тис. до н.е. почали виникати перші держави Стародавнього Сходу, а дещо пізніше і держави Стародавньої Греції, Стародавнього Риму, Римської імперії, відбувалось становлення і розвиток однієї з функцій держави – управління та регулювання суспільних відносин в різних сферах і проявах.

Промислові революції XVIII–XIX століть дали новий поштовх розвитку технологій. Одним з плодів промислової революції стало винайдення двигуна внутрішнього згоряння і автомобіля в його більш-менш сучасному розумінні. Вже близько 150 років людство виготовляє та використовує автомобілі в різних сферах діяльності, щороку збільшуючи їх кількість. За даними Міжнародної асоціації автомобільних виробників станом на 2020 рік в світі експлуатувалось 1,59 млрд. автомобілів, що складало 208 автомобілів на 1000 жителів населення планети, тоді як в Україні цей показник становив 192 автомо-

білі на 1000 жителів, а середній показник по Європі – 518 автомобілів на 1000 жителів, і має місце тенденція щорічного збільшення кількості автомобілів на декілька відсотків [16].

Поширення і розвиток транспорту в різні епохи ставило перед державами завдання впорядкувати і нормативно врегулювати керування транспортними засобами, встановити єдині для певної місцевості стандарти, – тобто встановлення правил дорожнього руху в широкому розумінні цього поняття.

Історія розвитку адміністративно-правового регулювання прав і обов'язків водіїв сягає античних часів. Прийнято вважати, що перші в історії людства правила дорожнього руху були розроблені і впроваджені в Стародавньому Римі близько 50 р. до н.е. Юлієм Цезарем, і регулювали рух пішоходів і кінних возів. Ці правила призначались для вирішення проблем руху на міських вулицях та його впорядкування. Вони визначали односторонній рух окремими вулицями Риму, впровадили обмеження в'їзду в місто приватних возів та екіпажів в певний час доби. Контроль за дотриманням правопорядку здійснювала спеціальна служба що перешкоджала самостійному вирішенню конфліктів між учасниками руху [10].

Однією з фундаментальних особливостей та первинним правилом як сучасного дорожнього руху, так і руху шляхами в доавтомобільний період є поділ на лівосторонній і правосторонній рух, що визначає порядок роз'їзду зустрічних транспортних засобів та напрямок руху дорогою. Цей поділ сприяв уникати зіткнень та впорядковувати рух ще з античних часів, хоча здебільшого не був врегульований документами. Окремі дослідники доводять, що більш безпечним зустрічний роз'їзд правими бортами, тобто за принципом лівостороннього руху, оскільки більшість людей є правші, отже, права рука розвинена сильніше, і нею легше тримати і володіти зброєю при потенційному конфлікті з зустрічним вершником. Поряд із цим, поширеною є думка про причини правостороннього руху таж із посиленням на перевагу в силі правої руки, що дозволяло керманичу ефективніше тягнути коней до правого краю дороги, уникаючи зіткнення з зустрічним екіпажем чи повозкою [17, 22].

Існує думка про те, що лівосторонній рух у Європі став наслідком указу Папи Боніфатія VIII від 1300 року, виданого у зв'язку з необхідністю регулювання руху значної кількості паломників, що прибули до Риму для святкування ювілею та отримання індульгенції, і передбачав обов'язок під час руху триматися

лівого боку, хоча достовірних відомостей про це бракує [17, 9, 3]. Пізніше, у 1756 році у Британії, було видано білль, яким встановлено правило руху ліворуч Лондонським мостом, а при порушенні цього правила з порушника стягувався штраф. Надалі, в 1772 році лівосторонній рух було визначено і містах Шотландії, а вже з 1835 року – по всіх дорогах Великої Британії та Ірландії [22].

Правосторонній рух, який в тому числі встановлено в Україні [13, 8], документально почав закріплюватись під час Великої Французької революції 1789 року, з вдачею декрету щодо руху правою стороною. На той час класові відмінності французького суспільства сформували традицію, пересування аристократії лівою стороною дороги, тож, після початку революції, в силу нових правил та з метою особистої безпеки аристократія також почала триматись правої сторони дороги, що стало новим правилом. Пізніше указ про рух французької армії правою стороною було видано Наполеоном, а згодом і всі французькі союзники закріпили у своїх країнах правосторонній рух [22].

Спираючись на дослідження істориків, можна сказати, що спроби організації дорожнього руху у тогочасному розумінні були зроблені в епоху античності, але в сучасному розумінні, правила дорожнього руху почали формуватись в другій половині XVIII – першій половині XIX століття, і поділили світ на лівосторонній і правосторонній рух. Протягом XX ст. відбулась низка переходів держав від лівостороннього руху до правостороннього. Внаслідок воєнних дій перехід до правостороннього руху у 1939 році відбувся в Чехословачії, а в 1946 році у Південній Кореї. З міркувань зручності і уніфікації руху з сусідніми державами до правостороннього руху перейшли Мозамбік, Нігерія, Гана, а в Європі наприклад Швеція в 1967 році. В світі має місце і зміна правостороннього руху на лівосторонній, наприклад в Самоа у 2009 році [20].

Окремо варто відзначити перехід до правостороннього в Україні. На рубежі XIX–XX століть Україна в її сучасних кордонах не була соборною унітарною республікою, а була розділена на частини і перебувала у складі Російської та Австро-Угорської імперій [4]. В цей період територія Галичини входила до складу Австро-Угорської Імперії, в якій мала місце лівостороння організація дорожнього руху, тоді як підконтрольна Російській Імперії частина України переважно, але не повністю, була правосторонньою. Після розпаду Австро-Угорщини на території Гали-

чини в 1918 році Львів увійшов до складу Польщі, де лівосторонній рух зберігався до жовтня 1922 року [7].

Поява наприкінці XIX ст. автомобілів і їх наступне масове поширення серед населення і організацій ставили перед урядами провідних держав нові виклики, пов'язані з необхідністю правового регулювання допуску осіб до керування та встановлення правил керування новим видом транспорту.

Отримання в 1886 році К. Бенцом патенту на перший автомобіль з двигуном внутрішнього згорання став відправною точкою для майбутнього руху не лише інженерної науки, а й юридичної думки, яка напочатку становлення автомобілебудування та їх вжитку не охоплювала нові суспільні реалії [5, 19].

У 1888 році в німецькому м. Мангеймі К. Бенцу видано дозвіл керувати автомобілем дорогами загального користування. Хоча даний дозвіл не відповідав сучасним стандартам документів на право керування транспортним засобом, його можна вважати пробразом одночасно і водійського посвідчення, і сертифікаційних документів, оскільки він стосувався можливості конкретної особи здійснювати діяльність з управління визначеним транспортним засобом.

Прийняття в останній декаді XIX ст. державними органами європейських країн функцій видачі посвідчень на право керування транспортними засобами а також розроблення і впровадження загальноприйнятих стандартів і правил дорожнього руху для автомобілів стало наступним етапом розвитку адміністративно-правового регулювання прав і обов'язків водіїв [6].

Так, в 1893 році у Парижі видана «довідка про здатність керувати транспортним засобом з механічним двигуном», а в Німеччині К. Бенц отримав дозвіл на керування та випробовування своїх автомобілів терміном дії 1 рік [18]. Попри практично повну відсутність вимог до кандидатів на отримання водійського посвідчення, саме ці історичні факти поклали початок державного регулювання дорожнього руху.

Швидкий ріст популярності автомобілів, перші дорожньо-транспортні пригоди, зумовили запит суспільства до влади тогочасних держав, і в 1893 році у Франції прийняті перші сучасні правила дорожнього руху, а у 1899 році вийшов перший в історії декрет, впровадив іспит на вміння керувати автомобілем, за успішне складання якого кандидат отримував «Національне посвідчення придатності до водіння» [14]. Так, на межі XIX–XX ст. почали стрімко розвиватись державне адмі-

ністрування та юридична думка в новій для людства галузі – регулювання прав і обов'язків водіїв автомобільного транспорту [6].

На початку XX століття в Європі сформувались різні правила дорожнього руху, які через поширення міжнародних перевезень вимагали уніфікації. Тож в 1909 році на Міжнародній конференції в Парижі була прийнята Конвенція з автомобільного руху, яка встановила перші в історії єдині правила для всіх країн, що до неї приєднались. Конвенція із 15 статей регулювала найважливіші питання дорожнього руху тих часів, такі як правила обгону, проїзду перехресть, роз'їзду зустрічних автомобілів, та ввела дорожні знаки – попередження про наближення до небезпечних місць дороги на кшталт перехресть, крутий вигин на дорозі, залізничний переїзд і нерівну ділянку дороги, правило «правої руки». Також було закріплено єдині технічні вимоги до автомобілів, уніфікований номер, звуковий сигнал, вимоги щодо передніх і задніх світлових приборів [6].

Ці правила були доповнені та адаптовані в Парижі на конференції з безпеки дорожнього руху у 1926 р. та в Женеві у 1931р., – визначено єдиний вид дорожніх знаків, їх поділ на 3 групи: попереджувальні, наказні та вказівні, всього 26 знаків.

Після Другої Світової Війни Європа зазнала суттєвих адміністративно-територіальних змін, а з ними почалась нова хвиля тісної міжнародної співпраці держав у нормотворчій діяльності різного спрямування.

1948 року Генеральною Асамблеєю ООН прийнято Загальну декларацію прав людини, в 1949 році – чинної досі Женевської конвенції про дорожній рух, яка серед іншого запровадила 5 категорій транспортних засобів, вимоги для допуску водіїв до керування, вигляд посвідчення водія. 1968 року у Відні прийнято Конвенцію про дорожній рух, до якої приєдналася близько 90 держав, в тому числі і Україна. Конвенція впровадила нові стандарти правил дорожнього руху, що дозволило більшою мірою уніфікувати національні правила та зробити безпечнішим і комфортнішим міжнародний рух [15, 11, 12].

Вітчизняній історії правового регулювання дорожнього руху, характерний одночасний з європейськими країнами початок формування юридичної думки в даній галузі. На території України перші автомобілі з'явилися наприкінці XIX ст. – в 1891 році в Одесі, в 1897 році у Києві і Львові. Зважаючи на запит суспільства, власнику першого автомобіля у Львові комісією з безпеки було дозволено пересуватись містом після проведення випробувань і перевірок. [7, 1]

Оскільки на початку ХХ ст. сьогодення територія України не входила до єдиної соборної держави, а перебувала у складі інших країн, то і нормотворчі процеси в галузі безпеки дорожнього руху відбувались по-різному. Наприклад, 1898 року у Львові М. Лятошинський видав перший довідник з правил дорожнього руху, а вже з 1903 року на дорогах Галичини почали встановлювати попереджувальні дорожні знаки. В 1909 р. у Івано-Франківську (Станиславові) за наказом Міністерства оборони відбувся перепис транспортних засобів.

В Російській Імперії, яка зламі ХІХ–ХХ століть тримала у своєму складі значну частину території України, у 1896 році Міністерство шляхів сполучення прийняло постанову, яка закріплювала основні правила руху і експлуатації автомобілів, а вже у 1910 році ратифіковано Паризьку Конвенцію з автомобільного руху 1909 року [6, 1, 2].

Після створення СРСР в 1922 році, Україна увійшла до його складу, де перебувала до здобуття незалежності у 1991 році, відтак у ХХ ст. становлення і розвиток правовідносин в галузі безпеки дорожнього руху, на території України відбувався в радянський період з відповідними особливостями його ладу [6].

Адміністративним кодексом УРСР 1927 року, введено адміністративну відповідальність за порушення законодавства у сфері безпеки дорожнього руху. У 1930 році запроваджено правила дорожнього руху, що діяли зокрема у Києві та Харкові і встановили ключові обов'язки для водіїв транспортних засобів, такі як швидкісні ліміти для різних типів транспорту пору доби, обов'язок мати номерні знаки на транспорті, їх стандарт вигляду і кріплення, тощо. В 1940 році постановою РНК УРСР затверджено Правила руху й користування автогужовими шляхами УРСР, хоча на той час в СРСР вже діяли такі засоби регулювання руху як світлофори та дорожні знаки [6].

В сучасній Українській Державі права і обов'язки водіїв наземних транспортних засобів регулюються не тільки Правилами дорожнього руху. Права і обов'язки водіїв сьогодення визначаються складною сукупністю вітчизняних нормативних актів, при прийнятті яких враховано принципи міжнародних правил і стандартів, зокрема Конвенції про дорожній рух 1968р. – Конституцією України, Законом України «Про дорожній рух», КУпАП та іншими нормативними актами де закріплено основні права і обов'язки водіїв.

Набуття статусу водія наземних нерейкових транспортних засобів, здійснюється в Україні

згідно Положення про порядок видачі посвідчень водія та допуску громадян до керування транспортними засобами, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 08 травня 1993 року № 340, після досягнення необхідного віку для відповідної категорії, проходження медичного огляду на придатність за станом здоров'я керувати транспортним засобом, вивчення курсу теоретичного і практичного навчання, складання іспитів.

Контроль безпеки дорожнього руху в Україні покладено на органи Національної поліції, Державної служби України з безпеки на транспорті, і такий контроль здійснюється як безпосередньо, так і з використанням сучасних досягнень науково-технічного прогресу, засобів автоматичного виявлення і фіксації адміністративних правопорушень, хоча і обробляються адміністративні матеріали особисто уповноваженими працівниками указаних органів, що призводить до затримки з розглядом справ, вимагає вдосконалення і розширення використання можливостей сучасних цифрових технологій при їх обробці.

Висновки та перспективи подальших досліджень:

1. Аналіз історичних даних свідчить про те, що здавна людству притаманна здатність спостерігати, вивчати, досліджувати навколишній світ, прагнути до вдосконалення і поліпшення умов існування, тобто здатність розвиватись і рухати науково-технічний та соціальний прогрес. В ході свого розвитку людство винайшло можливість спростити працю шляхом використання транспортних засобів для переміщення вантажів і використання тварин для приведення їх у рух. Ще в античну епоху поширення в великих містах повозок, екіпажів запряжених тваринами спричиняли складнощі з пересуванням, створювали незручності, що спонукало до винайдення підходу для регулювання діяльності з управління транспортними засобами, і розроблення перших документально зафіксованих правил дорожнього руху. Еволюція науки і техніки призвела до відкриття двигуна внутрішнього згоряння та створення автомобіля, який буквально за два десятиліття захопив собою світ. Поширення автомобілів спричинило нові соціальні запити на регулювання діяльності з їх керування, що виразилось у стрімку розробку і розвиток відповідних правил, їх запровадження урядами багатьох держав наприкінці ХІХ ст. Поряд із цим, вже із початком ХХ ст. виникла очевидна необхідність міжнародної взаємодії та уніфікації стандартів і вимог для водіїв транспортних засобів. Результатами міжнародної співпраці є численні міжнародні конвенції та угоди, які

суттєво спрощують міжнародний рух, скеровують національне законодавство різних країн до уніфікованих і подібних правил, які є зрозумілими і прийнятними для невизначеного кола осіб, що підпадають під їх дію.

2. Розвиток автомобільного руху на території сучасної України, його правове регулювання відбувалось в одному ритмі з провідними європейськими державами з самого початку автомобільної історії, навіть в період до здобуття Україною незалежності, що позитивно характеризує українське суспільство того часу, підкреслює наявність в ньому запиту на порядок і справедливість, дотримання загальних правил і визначеності для учасників дорожнього руху. Поряд із цим, прослідковується тенденція, у якій нормативне регулювання перебуває в ролі наздоганяючого відносно науково-технічного прогресу. Затримка з розробкою нормативної бази для адміністративно-правового регулювання може призводити до небунтованих порушень прав людини, неможливості здійснення справедливого судочинства та юридичних колізій у перехідний період, в який передові досягнення науково-технічного прогресу не імplementовані в національні норми профільного законодавства, над усуненням чого необхідно працювати при подальших наукових дослідженнях. Виникненню правил дорожнього руху понад 130 років тому передували перші конфлікти, дорожньо-транспортні пригоди, які хоча і стали рушієм для подальших змін, проте для людей що першими пережили ці події, залишились трагедією. Перша в історії зафіксована загибель людини від наїзду автомобіля – загибель Бріджит Дрісколл

в 1896 році у Лондоні, попри відомі і очевидні сьогодні небезпечні дії зі сторони водія, за результатами судового розгляду була визнана «випадковою смертю», що настала внаслідок «необережності потерпілої», тоді як у Львові приблизно в той же час – 1899 року відбувся перший не смертельний наїзд на пішохода, і в аналогічних умовах відсутності чітких правил власника автомобіля визнано винним та стягнуто на користь потерпілого грошову компенсацію [1]. Отже, у подібних деліктних правовідносинах в один період часу і за відсутності нормативного регулювання правозахисна система може спрацювати по-різному, що точно не може відповідати сучасним принципам верховенства права і дотримання прав людини. Сьогоднішні реалії, швидкість та ступінь технічного прогресу, впровадження в автомобілі комп'ютерних систем що здатні здійснювати певний, а часом і повний, комплекс дій із керування транспортним засобом, та водночас винайдення технологій швидкого збирання і аналізу даних, їх обробки, розвиток систем штучного інтелекту, вимагають нагальної адаптації національного законодавства України, оскільки в цих напрямках існують суттєві прогалини. Недосконале нормативне врегулювання наражає суспільство на юридичну невизначеність в деліктних справах, неможливість якісного судового захисту та виконання державою закріплених у Конституції України функцій. В цьому напрямку подальші дослідження зарубіжного досвіду і їх адаптація під потреби українського суспільства є перспективними та необхідними елементами становлення і розвитку правової держави.

Література:

1. Автомобілі австрійського та польського Львова, Lviv Future, URL: <https://lviv-future.com.ua/uk/eternal-avtomobili-avstrijskogo-ta-polskogo-lvova>
2. Бучик О. Правила дорожнього руху у давньому Станиславові, Західний кур'єр, 04.09.2023 р. URL: <https://kuryer.if.ua/pravya-dorozhnogo-ruhu-u-davnomu-stanyslavovi/>
3. Велика Українська енциклопедія: Боніфаций VIII. URL: <https://vue.gov.ua/>
4. Іванов В. М. Історія держави і права України: Підручник. К.: МАУП, 2007 р.
5. Коржавін Ю. А. Конспект лекцій з дисципліни Історія автомобільного транспорту, Дніпродзержинський державний технічний університет, Дніпродзержинськ 2013 р. URL: <https://www.dstu.dp.ua/Portal/Data/1/4/1-4-kl41.pdf>
6. Лакійчук Я. Історико-правові засади розвитку адміністративно-правового статусу учасників дорожнього руху в Україні, Підприємництво, господарство і право, 3/2021. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.29>
7. Лемко І. Цікавинки з історії Львова. Львів : Апріорі, 2011
8. Про правила дорожнього руху – Постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2001р. № 1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text>
9. Маслова Ю. От benedictio к maledictio: Некоторые аспекты политики, проводимой Бонифацием VIII в борьбе с врагами церкви в контексте первого юбилея, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2014 р. URL: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/96829>
10. Голос України, «Юлій Цезар – перший інспектор ДАІ?» від 20.05.2009 р. URL: <http://www.golos.com.ua/article/169740>

11. Convention on road traffic, Geneva, 19.09.1949 p. URL: <https://www.worlddriversassociation.com/pdf/CONVENTION%20ON%20ROAD%20TRAFFIC1949.pdf>
12. Конвенція про дорожній рух, Відень, 08.11.1968 p. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_041#Text
13. Про дорожній рух – Закон України від 30.06.1993р. № 3353-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12#Text>
14. ГСЦ МВС: «Коли з’явилося посвідчення водія?» 15.05.2017р. URL: <https://hsc.gov.ua/2017/05/15/koli-z-yavilosya-posvidchennya-vodiya/>
15. International drivers association: 1968 Vienna and 1949 Geneva: Convention on Road Traffic, 30.10.2023 p. URL: <https://internationaldriversassociation.com/uk/blog/1968-vienna-and-1949-geneva-convention/>
16. International Organization of Motor Vehicle Manufacturers, Vehicles in use, 2020p. URL: <https://www.oica.net/category/vehicles-in-use/>
17. McManus, Chris: Right Hand Left Hand: the origins of asymmetry in brains, bodies, atoms, and cultures. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2002 p.
18. Mercedes-Benz museum, “The 33 extras”. URL: <https://www.mercedes-benz.com/en/art-and-culture/museum/exhibition/33-extras/>
19. Mercedes-Benz, Corporate history. URL: <https://www.mercedes-benz.com/en/innovation/milestones/corporate-history/>
20. Nick Bryant, Samoan cars ready to switch sides, BBC News, Sydney, 07.09.2009 p. URL: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/8240992.stm>
21. Parpola, Asko: The Roots of Hinduism: The Early Aryans and the Indus Civilization. Oxford University Press, 2015 p.
22. Why do we drive on the left side of the road in the UK but most other countries drive on the right? National motor museum. URL: <https://nationalmotormuseum.org.uk/uFAQs/why-do-we-drive-on-the-left-side-of-the-road-in-the-uk-but-most-other-countries-drive-on-the-right/>

НОТАТКИ

Наукове видання

**НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ЮРИДИЧНІ НАУКИ**

Випуск 1 (73), 2025

Засновано 2001 року
Видання виходить 6 разів на рік

Коректор *І. М. Чудеснова*
Комп'ютерне верстання *М. С. Михальченко*

Підписано до друку 27.03.2025 р. Замовлення № 0325/263
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 6,27.
Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім "Гельветика"
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.